

Uloga medija tijekom hrvatskog proljeća

Berečić, Domagoj

Master's thesis / Diplomski rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:001015>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-19**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij Hrvatskog jezika i književnosti i Povijesti

Domagoj Berečić

Uloga medija tijekom hrvatskog proljeća

Diplomski rad

Mentorica: doc. dr. sc. Slađana Josipović Batorek

Osijek, 2015. godina

Sažetak

U radu će se analizirati uloga medija u društvu. Interdisciplinarnim pristupom utvrdit će se čimbenici važni za procese stvaranja i razmjene informacija između medija i javnosti. Pozornost će biti posvećena zbivanjima na tlu Jugoslavije nakon Drugog svjetskog rata. Opisat će se i oprimjeriti načini na koji su Tito i Komunistička partija medijskom manipulacijom vršili ideologizaciju pamćenja te u višenacionalnoj zajednici nastojali stvoriti zajednički identitet. Bit će ukazano na međunarodnu situaciju Jugoslavije koja se nakon 1948. uvelike izmijenila. Posebno će se pratiti razvitak tiskovina, radija i televizije u Hrvatskoj koji su u jednopartijskome sistemu, koji je kontrolirao i nastojao u potpunosti suzbiti njihovu samostalnost, pronosili vrijednosti priznate u zapadnim društvima i tako utjecali na promjenu svijesti društva. U razmatranje će se uzeti događaji presudni za nastanak hrvatskog proljeća te će se pokušati utvrditi koliko su mediji doprinijeli širenju reformnih ideja. Predstaviti će se zaključci izvedeni iz samostalnog istraživanja dviju dnevnih novina (*Glas Slavonije* i *Večernji list*) te triju tjednika (*Vjesnik u srijedu*, *Hrvatski tjednik* i *Hrvatsko sveučilište*) u Hrvatskoj. Na kraju će se ukratko opisati uloga Radiotelevizije Zagreb u godinama hrvatskog proljeća

Ključne riječi: Jugoslavija, identiteti, sjećanja, mediji, hrvatsko proljeće.

Sadržaj

1. Uvod.....	3
2. Navika je gadna stvar!	5
3. Sve „moje“ je „naše“	10
3.1. Stereotipi, upomoć!	10
3.2. Identitet nije svet	12
3.3. Netolerantno stado.....	15
3.4. Metastaze	17
4. Kožni kaputi ipak propuštaju	20
4.1. Papagajski jezik i roboti	20
4.2. Ples između Istoka i Zapada	25
4.3. „Tata, kupi mi sve!“	28
5. Četvrta vlast.....	33
5.1. Hrvatska ne šuti	33
5.2. <i>Glas Slavonije i Večernji list</i>	37
5.2.1. „Ne živimo od gramatike, već od stvaralačkog rada“	38
5.2.2. Druže Bakariću, nasmiješite se!	41
5.2.3. <i>Lapsus linguae</i> ili <i>lapsus calami</i> ?	43
5.2.4. „Amerikanizacija“ Jugoslavije.....	45
5.3. <i>Vjesnik u srijedu</i>	49
5.3.1. Bez dlake na jeziku	50
5.3.2. Bilo kuda, Tito svuda!.....	53
5.3.3. Kult kioska	57
5.4. <i>Hrvatski tjednik</i>	58
5.4.1. „Ljudi, homo Učku sami skopat!“	61
5.5. <i>Hrvatsko sveučilište</i>	65
5.6. Radiotelevizija Zagreb.....	67
6. Zaključak	73
7. Literatura	75
8. Izvori	79
9. Prilozi	83

1. Uvod

Medijska slika stvarnosti postala je podrazumijevajući segment ljudske svakodnevice. Zahvaljujući primjeni sofisticirane tehnologije i neprekidnom rastu fonda informatičkog znanja, na važnosti su dobili mediji, posebice elektronički. Njihova dostupnost i brzina kojom prenose informacije ogroman su društveni kapital jer omogućuju postizanje onih ciljeva koji vode općem dobru. Međutim, navedene prednosti vrlo se lako pretvaraju u oružje najčešće inkriminiranih, sebičnih i samodopadnih političara i poduzetnika. Oni, vođeni gramzivošću i uskim interesima, nastoje zadovoljiti vlastitu taštinu naglašavajući plemenitost svojih nastojanja. Da bi to postigli, koaliraju s medijskim mogulima (ili su i sami takvi) koji ih, imajući u vidu vlastitu korist, prikazuju u pozitivnom svjetlu i daju svojevrsni legitimitet njihovim protupravnim aktivnostima. Pritom i jedni i drugi bez ikakva stida gaze preko svih moralnih i etičkih načela ostavljajući za sobom brojne „male“ ljude koje, jer su im se usudili suprotstaviti, prokazuju kao demagoge i širitelje nepotrebne panike. Na taj se način stvara lažna slika koja zbog sveprisutnosti medija i njihova utjecaja više nije samo jedan vid stvarnosti – ona postaje stvarnost, istina, tj. život.

Ovaj će rad pokušati odgovoriti na pitanje kakva je bila uloga medija u hrvatskom proljeću. Budući da to razdoblje hrvatske povijesti nije još uvijek u potpunosti razjašnjeno (možda je pravilnije reći kako se preferira šutnja u vezi s onim što se tada događalo), zadatak nije lak. Upravo je zato potrebno poći od neprijeporne činjenice – prostor je jugoistočne Europe stoljećima bio pod prismotrom velikih sila (Ugarsko Kraljevstvo, Mletačka Republika, Osmansko Carstvo i Habsburška Monarhija). One su nedvojbeno izvršile utjecaj na narode koji su na tim područjima obitali. Tako se stvorio izraženiji nego dotad društveno-gospodarsko-kulturološko-politički jaz između malih naroda koji su usprkos svemu sve ozbiljnije počeli razmišljati o ujedinjenju. Nakon Prvog svjetskog rata to su i učinili. Ipak, zajednički je život bio prožet brojnim kušnjama i suprotstavljanjima. U njima su prednjačila dva najveća naroda – Hrvati i Srbi. Iako su od 1945. ponovo bili u jednoj državnoj tvorevini, centralistička i unitaristička politika odavala je hegemonistički položaj Srbije, a sve se izrazitije počelo ptezati za etiketama iz Drugog svjetskog rata. Krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina hrvatski političari povelili su borbu za ravnopravni položaj republika u Jugoslaviji. Jesu li im mediji bili od koristi ili su novinari bili u službi režima?

Slaba sadržajna povezanost dvaju gornjih odlomaka ne projicira njihovu konfrontaciju i međusobno poništavanje. Dapače, čini mi se neophodnim stvari posložiti baš na ovaj način.

Aktualizirati situaciju, medije staviti u suvremeni kontekst, a onda se naglo s povijesnim tumačenjem vratiti nekoliko stoljeća u prošlost. Četiri cjeline rada pokazat će da je takav postupak sasvim opravdan. Prva je od njih najkraća. Problemizira problem definiranja hrvatskog proljeća nudeći u kratkim crtama pregled tog razdoblja i sudbine glavnih aktera. Druga je cjelina ključ za razumijevanje preostalog dijela rada. Analiziraju se načini na koji pojedina zajednica formira svoj identitet (svoja pamćenja, sjećanja, vrijednosti i stereotipe) kako bi se rasvijetlili postupci pomoću kojih mediji tvore novi sustav vrijednosti pritom ga uspijevajući prikazati poželjnim i potrebnim. Treći dio tumači kako su mediji bili važan element izgradnje jugoslavenske društveno-političke svakodnevice zasnovane na neprikosnovenom Titovu autoritetu i samovolji Partije. Samostalno istraživanje određenih dnevnih i tjednih listova čini posljednju cjelinu. Valja napomenuti kako posljednje dvije cjeline funkcioniraju kao primjeri teorijskih postavki iznesenih u drugoj cjelini rada. Na temelju pročitane literature i vlastitog istraživanja donose se zaključci.

Potrebno je još nešto uvodno napomenuti. Odabrana tema „Uloga medija tijekom hrvatskog proljeća“ nagnala me na razmišljanje o strukturi rada. Kako sam se tijekom vremena susretao sa sve većim brojem literaturnih jedinica, tako su se mijenjale i moje predodžbe o tome kako bi rad mogao izgledati. Prve su zamisli redom „padale u vodu“, a zamjenjivale su ih one nove. Usprkos tim promjenama u razmišljanju rad je dobivao sve jasnije obrise kojih sam se nastojao pridržavati.

Prije svega, znao sam da diplomski rad podliježe određenim konvencijama, a da je znanstvenost jedna od njegovih glavnih karakteristika. Imajući to u vidu, započeo sam s pisanjem. Ubrzo se javila misao kojom sam se oduševio - u radu, koji tematizira ulogu medija u jednom dijelu hrvatske povijesti, progovoriti jezikom tih medija. Budući da je tada u Hrvatskoj bio iznimno velik broj tiskovina, odlučio sam u rad ubaciti dijelove pisane novin(ar)skim metajezikom. Jasno je kako su ti dijelovi u manjini jer sam znanstveni pristup temi morao zadržati.

U ovom su radu obilježja publiscističkog stila naslov i metafora. Josip Silić ističe važnost naslova: „Ono po čemu se novinarski stil razlikuje od svih ostalih funkcionalnih stilova jesu, između ostalog, i naslovi. Njihova je uloga takva da vrlo često samo o njima ovisi hoće li se novine pročitati. Zato se i opremaju tako da privuku čitatelje: posebnim pismom, na posebnu

(udarnu) mjestu, s ključnim riječima (napisa), s riječima ekspresivna značenja, s karakterističnim rečeničnim i interpunkcijskim znakovima itd.“¹ Određene naslove cjelina i poglavlja „posudio“ sam od aktera hrvatskog proljeća, druge od povjesničara, a neke su naslovne sintagme plod moje mašte.

Stilski obilježeni dijelovi obično su u radu realizirani u početnom ili završnom odlomku poglavlja, a ne pojavljuju se u posljednjoj cjelini. Osnovni razlog posezanja za tim postupkom krije se u činjenici da je metaforičko pisanje bilo novinarski odgovor na konspiraciju i strah koje je komunistički režim u Jugoslaviji ostvarivao „medijskim terorizmom“.² Dakle, oni hrabriji novinari, suprotstavljajući se novinarima koji su pisali po nalogu Partije, posezali su za metaforama. Ne bi na odmet bilo spomenuti kako su takvi dijelovi pisani neznanstvenim stilom. Vjerujem da oni radu daju dodatnu snagu i „osvježavaju“ ga.

2. Navika je gadna stvar!

Ne kaže se uzalud kako je „jutro pametnije od večeri“. Čovjek vrlo intenzivno proživljava određene situacije i sklon je prilikom njihova odvijanja ili netom po završetku impulzivno reagirati. Poglavitito kada se osjeća ugroženo. Ako je njegov život u opasnosti, on će se boriti ili bježati. Ponekad ne stigne ni promisliti na koji je način bolje reagirati, ali refleksno uvjetovana reakcija ne izostaje. Pitanje opstanka važno je za svakog čovjeka, svaku zajednicu, a naposljetku i svaku životinjsku vrstu. Važno je opstati! Umirući čovjek poslušat će liječnika i koristiti sve moguće lijekove samo kako bi nastavio živjeti. A zašto? Jer se boji smrti i jer je naviknuo na život. Na ustajanje, na ispijanje kave, na rad/nerad, na druženje s dragim osobama, na praćenje omiljenih serija, na istinu/laž, na čitanje knjiga, na izlaske, na spavanje... Na svaku sitnicu koja mu čini zadovoljstvo, na „vječito“ ponavljanje istih postupaka, na rutinu. Tek kada shvati da nešto gubi, onda čovjek to počinje cijeniti. Dotad je to uzimao „zdravo za gotovo“.

Reagira li čovjek tako samo kada je životno ugrožen? Ne. Napad na svjetonazor pojedinca ili zajednice gotovo je jednako dramatičan. Sve ono što odudara od unutar zajednice prihvaćenih

¹ Dinko Petriševac, „Obilježja novinskih naslova“, u: *Hrvatistika*, god. 3., br. 3., 2009., Filozofski fakultet u Osijeku, str. 31.

² Josip Grbelja, *Cenzura u hrvatskom novinstvu 1945.-1990.*, Naklada Jurčić, Zagreb, 1998., str. 23.-24.

normi istog se trena proglašava ne udarom na vrijednosti, nego udarom na zajednicu. Nije dozvoljeno propitivati simbole na kojima zajednica počiva jer se u tom slučaju dovodi u pitanje sama bit njezina postojanja. Progon nepoćudnog ponašanja poprima užasavajući karakter. Dokaz su totalitarni režimi. Čovjek u službi režima spreman je optužiti, prešutjeti, čak i ubiti. Kako ljudi na vlasti postižu suglasnost većeg dijela zajednice? Je li jedini razlog ljudski strah od represije? Odgovor pruža Katarina Spehnjak koja tvrdi kako „pojedinci prihvaćaju poredak i djeluju u skladu s njim ne samo iz navike ili običaja, iz individualnih interesa ili straha od represije nego na temelju uvjerenja u njegovu suglasnost“.³ To uvjerenje postiže se u koaliciji s medijima. Oni postaju sredstvo putem kojeg se društvo oblikuje.⁴ Najbolje to dočarava Savka Dabčević-Kučar koja govori o „kloniranju građanstva“.⁵

Koliki je utjecaj medija, pokazuje i nametnuti odnos prema hrvatskom proljeću. Tijekom tog razdoblja generalni je direktor Novinsko-izdavačkoga poduzeća *Vjesnik* bio Božidar Novak koji primjećuje: „Malo je koje razdoblje hrvatske povijesti toliko klevetano, mistificirano i prešućivano kao hrvatsko proljeće.“⁶ Društveno-politički progon *proljećara* koji su optuženi za kontarevoluciju dodatno je pojačan medijskim terorom.⁷ Nije potrebno sada nabrajati imena svih onih koji su bile žrtve tog terora. Dovoljno je ukazati na slučaj urednika *Hrvatskog tjednika* Vlade Gotovca. Budući da je bio lišen slobode, grupa intelektualca uputila je apel europskoj javnosti da osudi njegovo uhićenje. Sartre je, zbog medijske slike koju je dobivao, odbio potpisati peticiju pod obrazloženjem kako se njome nastoji zaštititi „fašista“.⁸

Hrvatsko proljeće, posebno uloga hrvatskih medija, okaljano je čim je ono ugušeno. Novi urednici „Vjesnika“, Radiotelevizije Zagreb i članovi Društva novinara Hrvatske (DNH) postupili su na sličan način kao i novo partijsko vodstvo. Odlučili su „oprati ruke“. Organizirani su skupovi na kojima se pristupilo kritičkoj analizi vlastitih edicija i programskih sadržaja u proteklom razdoblju. Tim su samokritikama za „nacionalizam, šovinizam, liderstvo, demagogiju

³ Katarina Spehnjak, *Javnost i propaganda – Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945.-1952.*, Hrvatski institut za povijest, Dom i svijet, Zagreb, 2002., str. 15.

⁴ Isto, str. 9.

⁵ Savka Dabčević-Kučar, „Hrvatsko proljeće – 25 godina kasnije“, u zborniku radova 25. *obljetnica boljševičkog udara i sjećanje na Hrvatsko proljeće*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Inženjerski biro, Zagreb, 1997., str. 51.

⁶ Božidar Novak, „Uvod“, u zborniku radova 25. *obljetnica boljševičkog udara i sjećanje na Hrvatsko proljeće*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Inženjerski biro, Zagreb, 1997., str. 11.

⁷ Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, Školska knjiga, Zagreb, 2006., str. 458.; Ivan Supek, „Sveučilište u hrvatskom preporodu“, u zborniku radova 25. *obljetnica boljševičkog udara i sjećanje na Hrvatsko proljeće*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Inženjerski biro, Zagreb, 1997., str. 28.; Božidar Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2005., str. 716.

⁸ Vlado Gotovac, „Skica o Hrvatskom proljeću“, u zborniku radova 25. *obljetnica boljševičkog udara i sjećanje na Hrvatsko proljeće*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Inženjerski biro, Zagreb, 1997., str. 94.

i karijerizam“ optuženi medijski djelatnici koji su ukazivali na partijske grijehе, na centralističku i hegemonističku politiku Srbije te na neutemeljeno, neargumentirano i subjektivno izvještavanje (beogradskih) medija.⁹ Paradoks se očituje ponajviše u samokritici DNH. U njoj je istaknuto kako je Uprava Društva, kojoj je na čelu bio Krešimir Džeba, onemogućavala „da se javno iznesu vlastiti stavovi“. ¹⁰ Onima koji su iznosili i poticali drugo mišljenje predbačeno je kako su radili suprotno. ¹¹ Prilikom degradiranja pojedinih novinara posezalo se za svime što bi moglo kompromitirati njihov ugled. Tako su letak i razglednica poslužili istražiteljima za neosnovanu optužbu prema kojoj je specijalni dopisnik *Vjesnika u srijedu* (VUS) iz Praga Drago Tović odgovoran za povezivanje „dva stožera kontrarevolucije“. ¹²

Hrvatskog proljeća ne bi bilo bez Savke Dabčević-Kučar, Mike Tripala, Dragutina Haramije, Srećka Bijelića, Pere Pirker, Vladimira Bakarića, Jakova Blaževića i ostalih osoba u rukovodstvu CK SKH. Džeba prepoznaje vrijednost njihovih političkih nastojanja koja su ubrzo zahvatila i optimizmom prožela cijeli hrvatski narod. ¹³ Društveno-politička situacija promijenila se, a u sustavu koji većinu toga brani, težilo se slobodi mišljenja. Veliku su popularnost tada uživali predsjednica Izvršnog komiteta CK SKH Savka Dabčević-Kučar i član Izvršnog biroa Predsjedništva Miko Tripalo. Zalažući se za veću ravnopravnost republika unutar Jugoslavije, smanjenje utjecaja Partije, gospodarsku, jezičnu, kulturnu i ekonomsku ravnopravnost Hrvatske, tržišnu privredu, slobodu medija i slobodu izražavanja nacionalne pripadnosti te nacionalnu ravnopravnost u zapošljavanju unutar državnih struktura, stekli su simpatije naroda. ¹⁴

S činjenicom da je politika „izvučena iz kabineta i prebačena na ulice“ nisu se mogli pomiriti stariji članovi CK SKH. ¹⁵ Naviknuti na čvrstu ulogu Partije i sustav kontrole mišljenja od 4.

⁹ B. Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 718., 726., 743.; Ja nisam imao priliku istražiti dva najutjecajnija beogradska lista *Borbu* i *Politiku* koji su, prema riječima političara unutar CK SKH te novinara u brojnim tiskovinama i na Radioteleviziji Zagreb, većinu inicijativa hrvatskih vlasti i medija tretirali kao nacionalističke ispade. Navest ću samo određene literaturne jedinice koje o tome svjedoče: Savka Dabčević-Kučar, '71 : hrvatski snovi i stvarnost, 1. sv., Interpublic, Zagreb, 1997., str. 93.; B. Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 685.; Drago Kastratović, *Proljeće moderne Hrvatske*, Naklada Pavičić, Zagreb, 2002., str. 12.-13, 134.; Miko Tripalo, *Hrvatsko proljeće*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 2001., str. 71.

¹⁰ B. Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 742.-743.

¹¹ Novak za Džebu kaže: „Uzimao je u zaštitu novinare koji su mislili drugačije od vodeće politike CK SKH.“, Isto, str. 693.

¹² D. Kastratović, *Proljeće moderne Hrvatske*, str. 93.-94.

¹³ Džeba napominje: „Činjenica je da je taj pluralizam omogućila liberalna struja u Partiji sa Savkom Dabčević i Mikom Tripalom, jer kada su oni likvidirani, nestalo je i sve ovo drugo. Postojala je tada zavidna razina slobode tiska, radilo se narušenju momopola Partije, tzv. Revolucionarna depresija bila je skinuta s hrvatske scene, nije bilo nijednoga političkog zatvorenika u to doba, počeo se razvijati tržišni sustav u privredi, itd.“, Krešimir Džeba, *Sudbina novinara*, Interpublic, Zagreb, 1998., str. 65.

¹⁴ Isto, str. 56.; Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, str. 380., S. Dabčević-Kučar, '71 : hrvatski snovi i stvarnost, 1. sv., str. 150.-153.

¹⁵ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, str. 437.

srpnja 1971. počinju otvoreno nastupati protiv nastojanja užeg rukovodstva CK SKH. Bakarić, Blažević, Dušan Dragosavac, Anka Berus, Jure Bilić, Jelica Radojčević, Milka Planinc i ostali vrše pritisak na Tita koji se kolebao u razmišljanju. Budući da se pokret proširio na hrvatski narod, da je sve izraženija bila studentska potpora politici CK SKH te da je Matica hrvatska igrala veliku ulogu u osvještavanju hrvatskog puka, Tito je postupio kao i mnogo puta dotad kada je osjetio da je njegov autoritet doveden u pitanje. Smijenio je hrvatsko rukovodstvo. Tim je činom hrvatsko proljeće bilo okončano.¹⁶

Iako je protunacionalistička kampanja bila suviše pretjerana, nacionalista je bilo u hrvatskom narodu. Njihova se vizija Hrvatske razlikovala od one kojoj je težio CK SKH. Oni su na valu slobode i liberalizacije, koju im je velikim dijelom CK SKH i omogućio, sve slobodnije počeli iznositi tezu o Hrvatskoj izvan Jugoslavije. Za to tada nisu postojale realne mogućnosti. Nepromišljenim postupcima (dovoljno je ukazati na zahtjev Hrvoja Šošića koji je na velikom zboru 29. listopada 1971. „pred tisuću prisutnih (...) predlagao prijem Hrvatske u OUN“¹⁷) ubrzali su pad hrvatskog rukovodstva.¹⁸ Tekst Vlade Gotovca „Trenutak pojedinca“ očito je došao prekasno. U njemu je on upozorio kako „svaki pojedinac može danas svojim izjavama diskreditirati Hrvatsku“ jer komunistički dogmati i apologeti samo čekaju nešto što bi se moglo protumačiti kao dokaz borbe protiv socijalizma.¹⁹ Sasvim je opravdano tvrditi kako su se unitarizam i nacionalizam međusobno hranili.

Ovaj kratki presjek hrvatskog proljeća i obračunavanja s onima koji su ga sačinjavali treba ukazati na činjenicu kako je to bio pokret pun raznolikosti. Savka Dabčević-Kučar vidi ga „kao snažnu bujicu prema nacionalnim slobodama, prema pravima i demokraciji, koja se sastoji od mnogo rukavaca, pritoka i tokova, što – iako različiti međusobno – svi teku u jednom istom pravcu: iz komunističkog i balkanskog jugoslavenkog mraka prema napretku, samostalnosti, državnosti, demokraciji, prosperitetu i modernim europskim i civilizacijskim dosezima“.²⁰ Što se, osim potvrde da je bio raznolik, može zaključiti iz ovoga citata o hrvatskom proljeću? Dokaz je to o opasnosti koja prijeti današnjim tumačenjima. Naime, većinu literature o prikazanim događajima napisali su sami akteri – političari, intelektualci i novinari.²¹ U skladu je to sa

¹⁶ Isto, str. 432.-433., 437.-439., 451.-452.

¹⁷ Isto, str. 450.; Dušan Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb, 1999., str. 625.

¹⁸ S. Dabčević-Kučar, „Hrvatsko proljeće – 25 godina kasnije“, u zborniku radova 25. obljetnica boljševičkog udara i sjećanje na Hrvatsko proljeće, str. 53.-55.

¹⁹ *Hrvatski tjednik*, god. I., br. 33., 3. 12. 1971., str. 1.

²⁰ S. Dabčević-Kučar, „Hrvatsko proljeće – 25 godina kasnije“, u zborniku radova 25. obljetnica boljševičkog udara i sjećanje na Hrvatsko proljeće, str. 44.

²¹ Upozorio bih ovdje na vlastito istraživanje. Kako se literatura sve više i više množila, tako sam ja gubio nadu da su o hrvatskom proljeću, izuzev Radelića i Matkovića (navodim njih jer sam se i prije provedbe ovoga diplomskog

zaključcima Maje Brkljačić i Sandre Prlende koje primjećuju porast autobiografske literature i samog interesa za nju od sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća.²² Iako su njihova tumačenja vrijedan prilog povijesnim istraživanjima, zasigurno nisu mogli sasvim pobjeći od subjektivnog promatranja događaja. Neki su autori toga svjesni²³, ali neki nisu. Jako su me ljutile tvrdnje određenih sudionika koji su, osvrćući se s vremenske distance, osuđivali druge ili pripisivali sebi određene zasluge.²⁴ Zato je hrvatsko proljeće još uvijek vrlo „sklisko područje“ za povjesničara.

Iz sveg navedenog u ovom poglavlju proizlazi današnje viđenje hrvatskog proljeća. Jesu li uopće utvrđene vremenske granice tog razdoblja? Da, zna se krajnja. Karađorđevo. A kada je hrvatsko proljeće počelo? To je vrlo upitno. Neki ga smještaju u 1970. i 1971.²⁵, drugi početak vide u 1966./1967.²⁶, a neki tvrde da je započelo i ranije.²⁷ Rascjep u hrvatskom rukovodstvu, višeslojnost pokreta, različita tumačenja, ali ponajviše samokritika medija nakon gušenja proljeća razlozi su iskrivljene slike o tadašnjim zbivanjima. Gdje su Savka, Miko, Gotovac, Bojanić, Novak, Džeba, Krmpotić danas? Nisu baš prisutni u sjećanjima hrvatskog naroda. Odabrani su neki drugi, a oni „doživljavaju reprizu svoje sudbine“.²⁸ Zasluge je moćnik pripisao

rada susretao s onime što su oni napisali), pisali povjesničari. Koju god sam knjigu uzeo u ruke, ubrzo bih otkrio kako je autor bio sudionik hrvatskog proljeća. Posebno je bila zanimljiva situacija s Dragom Kastratovićem. Budući da se u početnim fazama istraživanja nisam susreo s tim imenom, u trenutku kada sam pribavio njegovo „Proljeće moderne Hrvatske“ pomislio sam: „Konačno netko tko nije bio sudionik!“ Početne stranice ubrzo su me razuvjerile da je tako. Za utvrditi je bilo kako je novinar VUS-a Drago Tović zapravo Drago Kastratović, samo je koristio pseudonim.

²² Maja Brkljačić, Sandra Prlenda, „Zašto pamćenje i sjećanje?“, u knj. *Kultura pamćenja i historija*, prir. M. Brkljačić, S. Prlenda, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2006., str. 10.

²³ Savka Dabčević-Kučar napominje: „Moj cilj je svjedočiti o razdoblju, i u tom smislu procjenjivati ga. Moje analize i procjene nisu ocjene profesionalnoga povjesničara od zanata, nego političkoga sudionika, (...) Sve je, dakako, procijeđeno kroz moj osobni, subjektivni filter (a kako i može biti drugačije), unatoč nastojanju da pokušam što objektivnije spoznati događaje i sudionike, uzroke i posljedice.“, S. Dabčević-Kučar, *'71 : hrvatski snovi i stvarnost*, 1. sv., 1997.; Urednik dnevnog informativnog programa na Prvom programu Hrvatskoga radija 1969. bio je Ivo Horvat koji kaže: „Premda je od tada prošlo četvrt stoljeća, u nama, sudionicima tih zbivanja, još je svježije u pamćenju, ali se bojimo da zbog emocionalnog odnosa prema svemu, pa i našoj ulozi u tome, ne možemo biti objektivni presuditelji.“, Ivo Horvat, „Časno smo izvršili svoju zadaću u presudnim godinama Hrvatskog proljeća“, u: *Zapisi i sjećanja...*, urednici Zlatan Prelog i Nikola Vončina, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb, 2001., str. 83.

²⁴ Rektor Hrvatskog sveučilišta Ivan Supek izjavljuje 1996.: „Moja je bila namjera otpočetak da se preporod zadrži pri stanovitim rubovima čekajući povijesnu priliku, kao što je Titova smrt ili slom sistema.“ Supek želi biti moralna vertikala. Lako je to izjaviti u samostalnoj Hrvatskoj. I što su to uopće „stanoviti rubovi“?, Ivan Supek, „Sveučilište u hrvatskom preporodu“, u zborniku radova *25. obljetnica boljševičkog udara i sjećanje na Hrvatsko proljeće*, str. 39.

²⁵ Hrvoje Klasić primjećuje: „Po mnogima upravo Deseta sjednica označila je pravi početak hrvatskog proljeća.“, „Između nacionalizma i unitarizma“, epizoda 4., *Hrvatsko proljeće*, urednik Hrvoje Klasić.

²⁶ Josip Šentija, „Godine kušnji, godine mijene“, u: *Zapisi i sjećanja...*, urednici Zlatan Prelog i Nikola Vončina, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb, 2001., str. 281.-282.; Igor Zidić kaže: „(...) hrvatsko proljeće je samo datum kad se dio hrvatske politike prikačio za lokomotivu koja je već kretala.“ Drugim riječima, početak vidi u *Deklaraciji*., „71.“, epizoda 2., *Hrvatsko proljeće*, urednik Hrvoje Klasić.

²⁷ Božidar Novak kaže: „(...) jedino razdoblje nakon toga (1848.) u kojem nije u Hrvatskoj nije bilo političkih procesa (...) je sedam godina koje mi nazivamo reformsko-proljećarsko doba.“, „Između nacionalizma i unitarizma“, epizoda 4., *Hrvatsko proljeće*, urednik Hrvoje Klasić.

²⁸ K. Džeba, *Sudbina novinara*, Interpublic, Zagreb, 1998., str. 247.

isključivo sebi i onima u dalekoj povijesti.²⁹ Presudili su im mnogi. Donedavni prijatelji, mladi, „hrabri“ i naprasiti pojedinci, ali i kasniji političari. I mediji, naravno.³⁰ Noć je duga, a oni čekaju jutro. Čekaju nekog tko neće nekritički usvajati i dalje širiti važeću istinu. Strpljivi su kao uvijek. Puni razumijevanja.³¹ Ali dugo će još čekati. Možda zauvijek. Društvo je usvojilo naviku da se o njima ne priča. Ili da ih naziva „komunjarama“. Ipak, ima nekoga tko se bori za njih! Dobrotvori viču! Poručuju drugima da su „ustaše“!? Prepirka se ne smiruje, etikete se lijepe. Ljudi su na to naviknuli. Jutro, čini se, neće doći! „Prošlost je postala sadašnjost i bit će budućnost.“³²

3. Sve „moje“ je „naše“

3.1. Stereotipi, upomoć!

Individualizam je vrlo istaknuta i poželjna karakteristika društva u kojem živimo. Ljudi su danas skloni sve se više oslanjati na vlastite snage. Na cijeni su (kod nas još to nije izraženo kao drugdje) privatne škole u kojima se formiraju razredi s malim brojem učenika, tendencije u obrazovanju idu za rješenjem prema kojem nastavnik više ne donosi gotove odgovore učenicima – on ih usmjerava, moderator je. Učenici ne „bubaju“ gradivo napamet, moraju razmišljati i sami (ili u malim skupinama) pronalaziti rješenja. Kada postanu punoljetni, mladima se sugerira da napuste obiteljski dom, pronađu posao i osamostale se. Sasvim je normalno danas da roditelji „ganjaju“ vlastite karijere, djecu ostavljaju kod kuće i plaćaju drugima da se brinu za njih. Tako je isto i sa starijim ljudima, smješta ih se u domove za starije i nemoćne osobe. Koja je cijena

²⁹ Isto, str., 216., Džeba početkom 1992. kaže da hrvatski državni vrh i politika HDZ-a „nemaju prava isticati sebe u prvi plan i prisvajati zasluge za ono što je izborio hrvatski narod svojim žrtvama i patnjama, posebice njegovi branitelji i izgnanici“.; Sundhaussen obrazlaže kako su simboli u „Tuđmanovu razdoblju“ postali ban Josip Jelačić i Stjepan Radić. Iako je normalno oživljavati sjećanje na narodne junake, do problema dolazi kada se manipulira brojevima žrtava (npr. Bleiburg i Jasenovac); broj „naših“ stradalih uvećava se, a „njihovih“ smanjuje. Opasnost je, smatra Sundhaussen, u tome što se na taj način nastoje pomiriti žrtve i zločince određenog naroda., Holm Sundhaussen, „Jugoslavija i njezine državne sjednice. Konstrukcija, destrukcija i nova konstrukcija „sjećanja“ i mitova, u knj. *Kultura pamćenja i historija*, prir. M. Brkljačić, S. Prlenda, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2006., str. 263.

³⁰ Stručnjak za odnose s javnošću Bernays tvrdi da „čovjeku mjesto u povijesti ne osigurava toliko ono što je učinio, toliko način na koji je to objavljeno“., Edward Louis Bernays, *Kristaliziranje javnog mišljenja*, Visoka škola za odnose s javnošću i studij medija „Kairos“, Zagreb, 2013., str. 45.

³¹ Hrvatsko političko rukovodstvo oglušilo se na Titovu zapovijed prema kojoj je trebalo privesti sve one koji rade „protiv socijalizma i Jugoslavije“ (Đodan, Šošić, Gotovac)., Savka Dabčević-Kučar, '71 : hrvatski snovi i stvarnost, 2. sv., Interpublic, Zagreb, 1997., str. 727.-728.

³² K. Džeba, *Sudbina novinara*, Interpublic, Zagreb, 1998., str. 28.

svega toga? Vjerojatno ta da ljudi postaju hladniji, usredotočeni na sebe i na vlastiti uspjeh. Mariti za drugoga nije važno jer cilj opravdava sredstvo. „Moram uspjeti na bilo koji način“ stav je koji se cijeni. Naravno da individualizam ima i pozitivnih strana. Razvijaju se sposobnosti koje bi u skupini možda ostale zatomljene, a tako raste samopouzdanje pojedine osobe.

Nisam siguran je li ispravno tvrditi da je individualizam odgovoran za preuveličanje proživljenog. I uspjeha i neuspjeha. Ljudi se naprosto rode takvi, neki su skloni isticati sebe, biti u središtu pažnje, drugi su opet povučeni. Ipak, nije opravdano sve pripisati genima. Usprkos tome što su neki skloni pokazivati kako su više „svoji“, što si udvaraju da su nešto postigli isključivo vlastitim snagama, sveprisutno favoriziranje individualnosti kao životnog stila nesumnjivo je barem dijelom odgovorno za takav način razmišljanja. Ali, je li išta u potpunosti isključivo „moje“?

Mislim da je prilično šokantno osvijestiti si da su sjećanje i pamćenje društveni fenomeni. Jann Assmann kaže da „čovjek stječe pamćenje tek u procesu socijalizacije. Uvijek je pojedinac taj koji „ima“ pamćenje, ali to je pamćenje kolektivno određeno.“³³ Što to znači? Da našim sjećanjem i pamćenjem dominiraju prosudbe koje smo usvojili „od autoriteta – roditelja, učitelja, crkve te društvenih, poslovnih i drugih vođa“.³⁴ Lipmann je to možda i najjasnije izrazio: „U većini slučajeva mi ne vidimo prvo, a definiramo nakon toga, već prvo definiramo, a onda vidimo. U velikoj, blještavoj, zaglušnoj zbrci vanjskog svijeta mi izabiremo ono što je naša kultura za nas već definirala, a nastojimo zamijetiti ono što smo u obliku stereotipa koje je naša kultura stvorila izabrali.“³⁵

Takav princip ponašanja usporediv je sa zanimanjem povjesničara, fotografa i slikara.³⁶ Svi oni u skladu s vlastitim interesima, sklonostima i iskustvima vrše selekciju. Povjesničar od niza činjenica odabire one koje su u skladu s njemu odgovarajućim društvenim (vrlo često i političkim) nazorima. Ako je nešto objektivno za povjesničara, to nužno ne povlači za sobom istinu – jedino se može tvrditi da to ide u korak s prihvaćenim društvenim načelima promatranja prošlosti povjesničareva doba.³⁷ Tako i portreti i fotografije koliko otkrivaju, toliko i skrivaju. Budući da fotograf čak intervenira i sugerira klijentima kako da se namjeste, posve je jasno da snimke i porteti podliježu konvencijama doba u kojemu nastaju (poze, geste, predmeti, itd.).

³³ Jan Assmann, „Kultura sjećanja“, u knj. *Kultura pamćenja i historija*, prired. M. Brkljačić, S. Prlenda, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2006., str. 52.

³⁴ E. L. Bernays, *Kristaliziranje javnog mišljenja*, str. 53.

³⁵ Walter Lippmann, *Javno mnijenje*, Naprijed, Zagreb, 1995., str. 66.

³⁶ Edward Hallett Carr, *Što je povijest?*, Srednja Europa, Zagreb, 2004., str. 8.-9.; Peter Burke, *Očevid: upotreba slike kao povijesnog dokaza*, Antibarbarus, Zagreb, 2003., 20.-23.

³⁷ E. H. Carr, *Što je povijest?*, str. IV.-V.

One „nikad nisu dokaz povijesti, jer su same povijesne“.³⁸ Ne postupa li i novinar na sličan način?

Sukladno iznesenom u prethodnim odlomcima, mogu se utvrditi socio-kulturni razlozi iskrivljenog ponašanja određenih skupina, ali i pojedinaca. „Kićenje“ onih drugih pogrdnim nazivima ukorijenjeno je u našoj – ni manje ni više – kulturi?! „Komunjare“ i „ustaše“. Hrvatska kultura ponašanja. Za zamisliti se. Istina boli. „Lippmann brutalnom iskrenošću udara tamo gdje smo najslabiji. Stereotipi su naša uređena tvrđava.“³⁹ Često bježimo u nju. I danas isto. Ne slušamo jedni druge. Vika. Cika. Buka. Metež. Kaos. Svađamo se i sa susjedima. Možda nas neko treći „kobajage“ pomiri. I dok jedni i drugi vičemo, možda nešto i uzme za sebe. Mnogo toga. Neka uzme, koliko treba. Hrvati se ionako vole hrvati. I tvrditi kako im je netko drugi kriv. A Srbi? Oni će se snaći. Iskusni su to diplomati. Znaju glumiti žrtve. Hoće li opet potisnuti Hrvate? To se ne zna. Valjda neće. Ali i jedne i druge to zapravo ne zanima. Jer oni bi samo – vikali!

3.2. Identitet nije svet

Je li identitet nešto samo po sebi razumljivo, nešto što se ne propituje, čak i dogma? Nadvija li se u našim glavama nad tim pojmom svojevrsna aureola svetosti? Ima li čovjek kao jedinka jedan identitet ili se u ponašanju pojedinca, u njegovoj kulturi, mogu prepoznati različiti identiteti?

³⁸ P. Burke, *Očevid: upotreba slike kao povijesnog dokaza*, str. 21.

³⁹ W. Lippmann, *Javno mnijenje*, str. 77.; Smatram da je korisno u širem obujmu ukazati na Lippmanovu tezu. Zato donosim sljedeći citat: „Sistemi stereotipa su možda srž naše osobne tradicije, i obrana našeg položaja u društvu. Oni su uređena, manje-više konsistentna slika svijeta, kojoj su prilagođene naše navike, naši ukusi, naše sposobnosti, naše radosti i naše nade. Oni možda nisu potpuna slika svijeta, no oni su slika nekog mogućeg svijeta na koji smo adaptirani. U tom svijetu ljudi i stvari imaju sasvim određena mjesta i postupaju na određeni način. Tu smo mi kod kuće. Pristajemo u to. Mi smo članovi toga. Znamo gdje je što. Tu nalazimo draž poznatog, normalnog, pouzdanog; kolotečine i forme su tamo gdje smo navikli da ih nađemo. I premda smo napustili mnogo toga što nas je možda iskušavalo prije nego što smo se utisnuli u taj kalup, kad smo jednom čvrsto u njemu, on nam pristaje tako udobno kao stara cipela. Nije onda čudo da svaki poremećaj stereotipa izgleda poput napada na temelje svemira. To i jest napad na temelje našeg svemira, a kad su u pitanju velike stvari, mi nismo spremni priznati da postoji ikakva razlika između našeg svemira i svemira. Svijet za koji se pokaže da su u njemu oni što ih cijenimo nevrijedni, a oni koje preziremo plemeniti, kida nam živce. Ako naš redoslijed prioriteta nije jedini mogući onda je to anarhija (...) Obrazac stereotipa (...) je garancija našeg samopoštovanja. On je projekcija u svijet našeg smisla o našoj vrijednosti, o našem položaju i našim pravima. Stereotipi su zbog toga silno nabijeni osjećajima koji idu s njima. Oni su tvrđava naše tradicije, a iza njenih bedema mi se i dalje možemo osjećati sigurnima na položajima što ih zauzimamo.“, (Isto, str. 76.-77.)

Ako je teško krenuti od sebe, krenimo od onih nama „dalekih“. Afrika u očima Europljana figurira kao „crni kontinent“. Ljudi su skloni pojednostavljivati si stvari, poopćavati ih. Bernays napominje da ljudi, „kada malo znaju o nekom predmetu, uvijek o njemu donose konačne i sigurne sudove“.⁴⁰ Iako je danas većina europskog stanovništva, zbog dostupnosti informacija, svjesna geografskih, političkih, povijesnih i drugih različitosti kojima obiluje afrički kontinent, teško se oduprijeti generalizaciji.⁴¹ No je li u redu izjednačavati Alžirca i Egipćanina, Nigerijca i Kamerunca, „trpati u isti koš“ njihove kulture, jezike, povijesti?

Približimo sada situaciju nama. Recimo da neki Amerikanac danas misli i tvrdi da se Hrvatska nalazi u Jugoslaviji ili da stavlja znak jednakosti između hrvatskog i srpskog jezika. Da na primjedbju kako današnja situacija nimalo ne odgovara njegovim uvjerenjima odgovori: „Svejedno, sve je to isto.“ Kako bi reagirali ljudi s ovih područja? Sigurno ne bi bili zadovoljni. S nevjericom i zgražanjem reagirali bi na konstataciju kako je to, uzmimo za dočaravanje tog problema, prevladavajuće mišljenje u SAD-u. Upravo zato nije čudna Lippmannova teza da „nema ničega što bi se obrazovanju ili kritici odupiralo toliko kao stereotip.“⁴² Izjednačavanje ili negiranje naroda, njihovih kultura, jezika, običaja, dominantnih vrijednosti može se okvalificirati jedino kao zločin.

Gore iskonstuirane situacije trebaju poslužiti kao prilog tumačenju fenomena identiteta. On se ne može definirati „bez relacije s fenomenima kao što su primjerice kultura i subjekt“.⁴³ To znači da je kolektivno pamćenje „identitetski konkretno“ jer se „drži svojih nositelja i ne može se po volji prenositi na druge“.⁴⁴ Zajednica izgrađuje svijest o svom identitetu birajući i postavljajući događaje za pamćenje „u perspektivu tako da se postigne dojam analogija, sličnosti i kontinuiteta.“ Pamćenje te događaje neprestano rekonstruira i reorganizira „kroz promjenjivi okvir sadašnjosti što se kreće unaprijed“.⁴⁵ Polako skidamo aureolu identitetu. Sve je manje svet.

⁴⁰ E. L. Bernays, *Kristaliziranje javnog mišljenja*, str. 53.

⁴¹ Može se konstatairati svojevrsni paradoks – naponi znanstvenika koji cijeli život rade na kojekakvim istraživanjima (nekad su potrebne i generacije znanstvenika) obično se svedu na definiciju sastavljenu od nekoliko riječi. I dok se na taj način stvari, pojave i procesi pojednostavljuju i čine dostupnijim svima, njima se bavi sve uži i uži krug ljudi. Specijalizacija je učinila da svaka znanost postaje mozaik sastavljen od niza polja. Svako to polje ima vlastite zakone i principe djelovanja, ima svoj metajezik. Prosječni se čovjek tako distancira od onoga što ne spada u domen njegovog zanimanja. Tako on, iako njegovo znanje o području kojim se bavi raste, nema vremena ili je nezainteresiran za stjecanje drugih znanja. Svijet rokova, brzine i uspješnosti stvara čovjeka-robota, majstora svog zanata koji je hladan, a vrlo često i nekompetentan, za ono što imalo odudara od njegove rutine. Zato je često primoran bježati u „tvrđavu“ stereotipa.

⁴² W. Lippmann, *Javno mnijenje*, str. 78.

⁴³ <http://www.booksa.hr/kolumne/esej-u-potrazi-za-identitetom>, objavljeno 31. 3.2013.

⁴⁴ J. Assmann, „Kultura sjećanja“, u knj. *Kultura pamćenja i historija*, str. 55.

⁴⁵ Isto, str. 55.-57.; Važno je razlikovati pamćenje i povijest. Nora pojašnjava: „Pamćenje je život koji uvijek stvaraju žive ljudske skupine, te je stoga u stalnoj mijeni, otvoreno dijalektici sjećanja i amnezije, nesvjesno svojih redovitih iskrivljavanja, podložno uporebama i manipulacijama, dugotrajnim razdobljima latencije i iznenadnim

Još uvijek „sveti“ identitet sada se čvrsto hvata za individualno sjećanje. Ali klimav je to oslonac. Jer čin prisjećanja nije ništa drugo doli trenutačna realizacija simbola, znakova i praksi koji čine kolektivno pamćenje.⁴⁶

Sada je jasno: identitet je trenutačna i nestabilna kategorija uvjetovana „promjenama unutar svoje strukture, stalnim transformacijama identiteta koji ga sačinjavaju“.⁴⁷ Poraz je potpun jer, uz to što je srušena njegova podrazumijevajuća neupitnost, moderni sociolozi i kulturni teoretičari tvrde da identitet nije jedinstven fenomen – on je poput mozaika sastavljen od mnogostrukih identiteta niže razine koji također nisu jedinstvene cjeline jer „identiteti nikada nisu singularni, već mnogostruko konstruirani preko različitih diskursa, praksi i pozicija“.⁴⁸ U prilog tome ide i činjenica da ljudi, ovisno o situaciji u kojoj se nalaze, odabiru različite identitete. Student će u gradu ili zemlji kojoj živi percipirati sebe kao studenta, umirovljenik sebe kao umirovljenika, nastavnik će biti nastavnik. U inozemstvu se situacija mijenja. Tada ljudi posežu za nacionalnom odrednicom. Dakle, individualni se identitet oblikuje kroz odnos i pripadnost različitim kolektivnim identitetima. Drugim riječima, sve što čovjek kaže uvijek je „u kontekstu“, pozicionirano je.⁴⁹

Iako je Afrika jedna, više je *afričkog*. Mada je Hrvatska jedna, više je *hrvatskog*. Aureole više nema. Tvrdnje o svetosti više nitko ne doživljava ozbiljnima. Jer nadire poplava. Poplava identiteta. Svaki je od njih, kako Žanić primjećuje, „uvijek mozaik, kombinacija onoga što često pripada i drugima, ali je svatko to presložio na način koji je samo njegov“.⁵⁰

oživljavanjima. (...) Pamćenje je fenomen koji je uvijek aktualan, proživljena spona s vječnom sadašnjošću; povijest je reprezentacija prošlosti.“ Odmah valja upozoriti na daljnju Norinu elaboraciju prema kojoj „historija uništava spontano pamćenje“ te da se historiografija „rađa kad historija sebi zada da u sebi pronade ono što nije povijest, kad otkrije da je žrtva pamćenja i učini napor da ga se riješi.“, Pierre Nora, „Između pamćenja i historije. Problematika mjesta“, u knj. *Kultura pamćenja i historija*, prir. M. Brkljačić, S. Prlenda, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2006., str. 24.-26.

⁴⁶ M. Brkljačić, S. Prlenda, „Zašto pamćenje i sjećanje?“, u knj. *Kultura pamćenja i historija*, prir. M. Brkljačić, S. Prlenda, str. 12.; Smatram da ne bi bilo zgorega napomenuti koji su to pojmovi. Zato donosim sljedeći citat: „U Funkensteinovoj definiciji kolektivno se pamćenje „poput jezika, može opisati kao sustav znakova, simbola i praksi: memorijalni datumi, imena mjesta, spomenici i slavluci pobjede, muzeji i tekstovi, običaji i načini, stereotipne predodžbe (utjelovljene, na primjer, u načinima izražavanja), pa čak i jezik sam (u de Saussureovu smislu).“ (Isto, str. 12.)

⁴⁷ <http://www.booksa.hr/kolumne/esej-u-potrazi-za-identitetom>, objavljeno 31. 3. 2013.

⁴⁸ Stuart Hall, „Kulturni identitet i filmska reprezentacija“, u: *Kolo*, proljeće 2005., br. 1, Naklada Matice hrvatske, Zagreb, str. 278.; <http://www.booksa.hr/kolumne/esej-u-potrazi-za-identitetom>, Objavljeno 31. 3. 2013.; Identiteti su niže razine: rasa, klasa, etnos, spol, rod, kultura/subkultura, religija, dob, „pa čak i manje apstraktni faktori kao što su obitelj, obrazovanje prijateljstva i profesija.“

⁴⁹ S. Hall, „Kulturni identitet i filmska reprezentacija“, u: *Kolo*, proljeće 2005., br. 1, str. 278.

⁵⁰ Ivo Žanić, *Kako bi trebali govoriti hrvatski magarci?*, Algoritam, Zagreb, 2009., str. 62.

3.3. Netolerantno stado

Kao što je već u radu naglašeno, pamćenja i identiteti neprestano se rekonstruiraju, mijenjaju se. O čemu to ovisi? Gotovo je uvijek zaboravljanje, preinačavanje ili potiskivanje sjećanja u skladu s interesima društvene skupine. Zajednice žele izbrisati neugodna iskustva, poraze, žele otkloniti nekakvu izraslinu koja narušava njihovu prošlost. Zato pribjegavaju ideologizaciji i politizaciji sjećanja.

Ta politizacija ponekad je opravdana. Primjer pruža Stuart Hall, britanski teoretičar identiteta, rodom s Jamajke, koji nastoji promijeniti nametnuti kolonijalni karijski identitet. Vlastodršci su u prošlim vremenima nametnuli karijskom stanovništvu (ne samo njemu) „crno“ kao negativan faktor. Hall želi taj faktor „izvaditi iz njegove artikulacije i re-artikulirati ga na novi način“.⁵¹ U pozadini danog primjera vidljiva je i neopravdanost ideologizacije sjećanja. Oni koji imaju znanje i moć, skloni su zajednicama koje su im podložne konstruirati nova sjećanja, reorganizirati stara ili ih u potpunosti izbrisati. Upravo je to bilo izraženo u kolonijalno doba. Kolonijalisti su, u skladu s vlastitim interesima, vršili ideologizaciju sjećanja.

Budući da svaka skupina ima i razvija svoje pamćenje koje ju povezuje, moguće je samo složiti se s tezom Pierrea Nore „da ima onoliko pamćenja koliko i skupina“.⁵² Društvena je obveza u odnosu na grupu pitati se: „Što ne smijemo zaboraviti?“⁵³ Stvarajući sliku o sebi, skupina naglašava razliku prema drugima (prema van), a smanjuje onu prema unutra.⁵⁴ U tom slučaju ona obično poseže za diferecijacijom, tj. konstituira svoj identitet u odnosu na druge.⁵⁵ Sliku i priliku takvih procesa pruža nam prostor Jugoslavije početkom devedesetih godina dvadesetog stoljeća. Dotad (prividno) integrirani nacionalni identiteti raspadom SFRJ raspršuju se u različitim smjerovima. Svaki od njih teži biti što je moguće više „svoj“. U tom „bježanju“ od drugih narodi su stvarali društveno prihvatljive konstrukcije prošlosti koje su imale izrazitu simboličku funkciju. Kako bi se to postiglo, bilo ih je potrebno povezati s materijalnim ostacima,

⁵¹ <http://www.culturenet.hr/default.aspx?id=57286>, objavljeno 18. 2. 2014.; Hall dodatno pojašnjava povijest te konstrukcije sjećanja. Navodi sljedeće: „Crni identitet je kreiran kao politička kategorija u određenom povijesnom trenutku. Kreiran je kao konzekvenca određenih simboličkih i ideoloških borbi. Rekli smo - Vi ste proveli pet, šest, sedam stotina godina elaborirajući simbolizam kroz koji je *crno* negativan faktor. Ja sada ne želim drugi termin. Ja želim taj termin, taj negativni termin. Želim dio te akcije. Ja ga želim izvaditi iz načina na koji je crno artikulirano u religijskom, etnografskom i književnom diskursu, u vizualnom diskursu. Ja ga želim izvaditi iz njegove artikulacije i re-artikulirati ga na novi način.“

⁵² P. Nora, „Između pamćenja i historije. Problematika mjesta“, u knj. *Kultura pamćenja i historija*, str. 25.

⁵³ J. Assmann, „Kultura sjećanja“, u knj. *Kultura pamćenja i historija*, str. 47.

⁵⁴ Isto, str. 55.

⁵⁵ S. Hall, „Kulturni identitet i filmska reprezentacija“, u: *Kolo*, proljeće 2005., br. 1, str. 278.

odnosno mjestima pamćenja. Ta su mjesta pamćenja, kao svjedoci jednog drugog vremena, stvarala iluziju vječnog trajanja.⁵⁶

Dakle, posebnost i trajnost funkcionirale su kao ideali svake skupine (zajednice, naroda). No u toj pomami za „svojim“, druge se vrlo često nastojalo kompromitirati donošenjem apriornih i vrlo često neutemeljenih zaključaka. Bernays, jedan od najvećih stručnjaka za odnose s javnošću u dvadesetom stoljeću, razmatrajući utjecaj zajednice na pojedinca, smatra da isključivanje i omalovažavanje drugog (druge skupine) proizlazi iz tzv. principa stada, koji je razradio Trotter.⁵⁷ Stado ne nosi pogrdno značenje – na temelju uspoređivanja društvenog instikta u čovjeku i instikta „u nižim oblicima života“ donose se zajedničke osobine čovjeka i životinja koje žive u grupi. Homogenost se izdvaja kao glavna kvaliteta stada jer mu ona može osigurati preživljavanje. Čovjek reagira instinktivno, nagonski, na svom je terenu. Prisutnost drugih jača njegova uvjerenja, on postaje hrabriji. Opada kritička analiza, a impulzivnost raste.⁵⁸

„Mi“ je jače od „ja“. „Mi“ pobjeđuje gotovo uvijek. „Mi“ ima legitimitet. Ali „mi“ nije uvijek u pravu. Ono katkad postupa nehumano, oholo je i ne trpi kritiku. Nastoji poniziti, dotući i zgaziti „ja“. Zašto se onda „ja“, koje je u početku uvjeren u ispravnost svojih težnji, koje ponekad zahtijeva za sebe nešto što mu pripada, što mu je nasilno oteto, tako lako sagiba pred „mi“? Zašto mu se bespogovorno klanja? Koji je uzrok da se „ja“ pridružuje tome „mi“ koje ga tlači? I onda „ja“ koje je postalo „mi“ gazi i čini nepravdu drugom „ja“. Abraham Maslow u svojoj teoriji samoaktualizacije navodi potrebe koje čovjek mora zadovoljiti.⁵⁹ Visoko su na listi želja potrebe za sigurnošću i pripadanjem. Zato se „ja“ pridružuje „mi“. Za razliku od Trottera, Lippmann koristi pojam *gomila*. Njime označava „stanje svijesti koje prožima društvo i pojedinca u gotovo svakom trenutku“, pogotovo u natjecanju bilo koje vrste. „Gomila pojedincu omogućava da svoje želje izrazi bez sustezanja, smatra se moralno nadmoćnom i dokle god ima

⁵⁶ P. Nora, „Između pamćenja i historije. Problematika mjesta“, u knj. *Kultura pamćenja i historija*, str. 36.-37.

⁵⁷ E. L. Bernays, *Kristaliziranje javnog mišljenja*, str. 55., „Za liberala su zbog nagomilanih sugestija kojima je bio izložen određena temeljna shvaćanja poprimila kvalitetu instinktivne istine, postala su apriorni zaključci, a slično objašnjenje primjenjivo je i za ateista, kršćanina, konzervativca. Važno je zapamtiti da svatko svoje promišljanje smatra besprijekornim i nije sposoban otkriti pogrešne zaključke koji su očiti njegovu protivniku, kojem zbog utjecaja stada taj niz pretpostavki nije prihvatljiv.“ (Isto, str. 56.)

⁵⁸ Isto, str. 76.-78.; „Osjetljiviji je na glas stada nego na bilo koji drugi utjecaj. On može kočiti ili potaknuti njegove misli i ponašanje. On je izvor njegovih moralnih pravila, odobrenja njegove etike ili filozofije. Može mu davati energiju, hrabrost, izdržljivost no lako ih može i oduzeti.“ Stado ga može natjerati da „kao istinu prihvati objašnjenje da su njegove patnje (...) uzvišeno pravedne i blage. Upravo je ovaj vrhunac moći sugestije stada možda neosporiv dokaz duboke društvene prirode čovjeka.“ (77.-78.)

⁵⁹ Višnja Rajić, „Samoaktualizacija, optimalna iskustva i reformske pedagogije“, u: *Napredak*, god. 153., br. 2, Hrvatski pedagoško-književni zbor, Zagreb, str. 237.

moć, zapovijedat će svakome.“ Pobjedom gomile u pojedinca raste osjećaj vlastite važnosti.⁶⁰ Sve više postaje egoist, a kao konačan cilj nameće se posjedovanje moći.

3.4. Metastaze

Naša društvena zbilja uvelike je određena medijima i njihovim djelovanjem. I upravo stoga novinarska profesija iznimno dobiva na važnosti. Zanimljivo je zaviriti u Zakon o medijima Republike Hrvatske. Tamo stoji sljedeće: „Novinar je fizička osoba koja se bavi prikupljanjem, obradom, oblikovanjem ili razvrstavanjem informacija za objavu putem medija...“⁶¹ Kada sam to pročitao, shvatio sam koliko sam naivan. Naime, očekivao sam da ću naletjeti na *istinu*. Njoj ni traga ni glasa. Čak se ni u zakonu ne spominje. Novinar dakle nije borac za istinu, on ju nije dužan promicati čak niti „na papiru“. Taj isti zakon propisuje što sve spada u medije – „novine i drugi tisak, radijski i televizijski programi, programi novinskih agencija, elektroničke publikacije, teletext i ostali oblici dnevnog ili periodičnog objavljivanja urednički oblikovanih programskih sadržaja prijenosom zapisa, glasa, zvuka ili slike“.⁶² Silić ističe kako su funkcije novinarskih medija (novina, radija, televizije, interneta) „informativna, propagandna ili promidžbena, popularizatorska, prosvjetiteljska, agitativna, pedagoška ili odgojna i zabavna“.⁶³

Branko Hebrang kao dva ključna komunikacijska procesa za funkcioniranje ljudskog društva navodi informiranje i uvjeravanje.⁶⁴ Ogromna je razlika između ta dva pojma. Dok je informiranje, kao reprezentacija stvarnih događaja „bez ideologijskih i interesnih ograničenja“, povezano s komunikacijskim ciljevima za opće dobro, „uvjeravanje kao planirano utjecanje na mentalno stanje drugoga putem komunikacije ostavlja djelomice slobodu izbora u okviru ciljeva

⁶⁰ E. L. Bernays, *Kristaliziranje javnog mišljenja*, str. 74.-76.

⁶¹ <http://www.zakon.hr/z/38/Zakon-o-medijima>, ažurirano 8. 9. 2015.

⁶² Isto, ažurirano 8.9.2015.; Još bih iz tog Zakona izdvojio sljedeće: „Mediji nisu knjige, udžbenici, bilteni, katalozi ili drugi nositelji objavljivanja informacija koji su namijenjeni isključivo obrazovnom, znanstvenom i kulturnom procesu, oglašavanju, poslovnoj komunikaciji, radu trgovačkih društava, zavoda i ustanova, udruga, političkih stranaka, vjerskih i ostalih organizacija, školska glasila, „Narodne novine“ Republike Hrvatske, službena glasila jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave i ostala službena priopćenja, plakati, letci, prospekti i transparenti, te video stranice bez žive slike i druge besplatne obavijesti, osim ako ovim Zakonom nije drukčije propisano.“

⁶³ Ranka Kojčinović, „Leksička obilježja jezika u novinskim testovima i naslovima“, u: *Hrvatistika*, god. 7., br. 7., prosinac 2014., Filozofski fakultet u Osijeku, str. 40.

⁶⁴ E. L. Bernays, *Kristaliziranje javnog mišljenja*, vii.

koji mogu, ali i ne moraju biti povezani s općim dobrom“.⁶⁵ Upravo se tu ocrtava najveća opasnost koju mediji mogu prouzročiti, a kojoj neki i teže. To je medijska manipulacija.

Sljedeći citat potvrđuje koliku moć imaju mediji: „Svatko od nas živi i radi na malom dijelu zemljine površine, kreće se u malom krugu, a i od tih znanaca prisnije poznaje samo nekoliko njih. Od svakog javnog zbivanja koje ima znatnih učinaka mi u najboljem slučaju vidimo samo neku fazu ili aspekt. (...) Naša mnijenja neizbježno pokrivaju širi prostor, duže raspone vremena, više stvari, no što možemo izravno opažati. Zato ih moramo sastaviti iz dijelova o kojima su drugi izvijestili i koje si možemo predstaviti.“⁶⁶ Upravo to privlači pojedince (ili interesne skupine) koji, zaslijepljeni utjecajem medija, nastoje pretvoriti ih u sredstvo masovne manipulacije. Preko medija oni ostvaruju vlastite interese.⁶⁷ To onda više nije informiranje nego uvjeravanje, promidžba, propaganda. Uz pomoć stručnjaka za odnose s javnošću biraju se metode uz koje će potrebe moćnika postati potrebe naroda.

Vrhunski medijski manipulatori svjesni su da se javnost sastoji od mnoštva grupa različitih interesa. Ti interesi se preklapaju i „zamršeno isprepliću“ s interesima drugih skupina. „S obzirom na to da preklapanje grupa potiče otvorenost prema novim idejama“, ono je jedan od najmoćnijih alata u rukama vlasti. Ono omogućuje vlasti da pridobije veći broj pristaša, čak i da mijenja mišljenje javnosti.⁶⁸ Posebno su tu značajne novine. Različite rubrike privlače različite pojedince. Zaljubljenici u glazbu mogu biti sportaši, poljoprivrednici, bankari, filozofi ...⁶⁹ Tako se kroz stranice posvećene glazbi može djelovati na različite grupe, pridobivati ih na svoju stranu i time mijenjati njihovo mišljenje.

Javnost „umjesto misli ima impulse, običaje i osjećaje. Kod odlučivanja njezin je prvi impuls slijediti primjer pouzdanog vođe.“⁷⁰ Dovoljno je, dakle, podilaziti vođi. Stvarati kult ličnosti. Neki mediji poput robova „serviraju“ javnosti ono što im ljudi iz sjene narede. Tako oni ne služe javnosti, nego pojedincima. Slika medija danas slika je društva. Kao ideal nameće se ekonomska neovisnost. Nekima ona nije dovoljna. Takvi žele imati više. Znanje i moć. To osigurava i polazišnu ekonomsku neovisnost. Za mnoga pokoljenja da ne bi bilo zabune. *Imati* je pobijedilo *biti*. Materijalnom je dana prednost u odnosu na duhovno. Promovira se „konzumentsko-

⁶⁵ Isto, str. vii.

⁶⁶ W. Lippmann, *Javno mnijenje*, str. 65.

⁶⁷ Erich Fromm, *Imati ili biti?*, Naprijed, Zagreb, 1986. str. 14.; Parafrizirao sam Fromma koji iznosi sljedeće: „(...) svi postajemo kotačići u birokratskoj mašineriji, zajedno s našim mislima i ukusima kojima manipuliraju vlada i industrija te sredstva masovnih komunikacija kojima vlada i industrija upravljaju.“ (Isto, str. 14.)

⁶⁸ E. L. Bernays, *Kristaliziranje javnog mišljenja*, 98.-100.

⁶⁹ Isto, str. 99.

⁷⁰ E. L. Bernays, *Kristaliziranje javnog mišljenja*, str. 17.

hedonistički stil života“.⁷¹ Nastupa stanje psihoza, a čovjek postaje njihov rob. Najočitiji primjer psihoze potrebe jesu reklame koje nas pozivaju da dođemo, vidimo, kupimo. Jer „to Vam je potrebno, bez toga ne možete“. Ako se reklame spare s igrama na sreću, nastaje psihoza mogućeg. „Budi baš ti najsretniji čovjek“ njezina je mantra. „U tim se primjerima ističu poticajne riječi kao i načini iskazivanja poticajnosti, uglavnom postignuti imperativima i rečeničnim znakovima.“⁷² Tu je i psihoza straha- predstavljanje onoga koji se suprotstavlja vlasti kao neprijatelja.⁷³ Nastoji ga se što više ocrniti.

Kako postati imun na štetno medijsko djelovanje? Odgovor je samo jedan – potrebno je obrazovati se.⁷⁴ Ako ste u Hrvatskoj, sad se tek sasvim opravdano možete uhvatiti za glavu. Naime, naš sustav odgoja i obrazovanja promiče poštivanje, uvažavanje i razumijevanje drugog. Utkano je to u planove i programe mnogih predmeta. Ali u jedan nije. On zapravo nije niti ponuđen. Nema ga. Ime bi mu trebalo biti *medijska kultura*. Je li vam poznato to? Nije ni meni.⁷⁵ Kako je moguće da danas, kada mediji konstruiraju sliku stvarnosti, naš sustav ne provodi odgoj i obrazovanje za medije? Čovjek je došao na mjesec, napisao tone i tone knjiga, otkrio lijekove protiv mnogih bolesti, ali nije još razradio strategije o utjecaju medija na javnost i uveo predmet koji bi se time bavio u škole?! Je li to slučajno? Naravno da nije. Znanje je tu, knjige i knjige su napisane, ali preopasno je započeti s obrazovanjem masa. Preopasno za koga? Za elitu, moćnike, pojedince. One koji su u dosluhu s medijima. Njima odgovara da je narod glup. Znaju oni bolje od nas. Ti i ja smo glupi. Kažeš da ti to ne smeta? Ni meni. A i njima to odgovara. Lijepo je što se tako slažemo. Simptomi ozbiljne bolesti. Metastaze polako zahvaćaju svaku poru našeg društvenog uređenja. I novinari su bolesni, ne mogu više pisati ni govoriti. Zato šute.⁷⁶

⁷¹ Zlatko Miliša, Gabrijela Nikolić, „Subliminalne poruke i tehnike u medijima“ u: *Nova prisutnost*, god. 11., br. 2, Kršćanski akademski krug, 2013., str. 294.

⁷² D. Petriševac, „Obilježja novinskih naslova“, u: *Hrvatistika*, god. 3., br. 3., 2009., str. 33.

⁷³ Osobito je bila poticana u Jugoslaviji tijekom druge polovice dvadesetoga stoljeća. Konkretno primjere donosi se u nastavku rada.

⁷⁴ E. L. Bernays, *Kristaliziranje javnog mišljenja*, str. 9.

⁷⁵ Tek sam se na drugoj godini diplomskog studija, i to na izbornom kolegiju (Medijska pedagogija), susreo s gradivom koje se isključivo bavi medijima i njihovom ulogom u oblikovanju slike stvarnosti koju mi, najčešće, nekritički usvajamo. U osnovnoškolskom i srednjoškolskom obrazovanju na području Republike Hrvatske znanje koje se može steći o medijima vrlo je šturo. Medijsku manipulaciju problematizira se u okviru nekih predmeta, ali to je nedovoljno.

⁷⁶ J. Grbelja, *Cenzura u hrvatskom novinstvu 1945.-1990.*, str. 20., Grbelja upozorava „da šutnja može biti novinarskija od niza tekstova“. (Isto, str. 20.)

Pamćenja, sjećanja, stereotipi, identiteti, skupine, manipulacije, psihoze. O svemu tome, uz značajan prizvuk ironije (ponekad čak i generalizacije), pisano je u prethodnom dijelu rada. To nije slučajno jer je razumijevanje gore navedenih pojmova i svega onoga što se iza njih skriva, a na što se isprva i teško može pomisliti, kao i ironije i generalizacije, podloga za intepretaciju onih procesa u Jugoslaviji koji su prethodili hrvatskom proljeću te onih koji su ga sačinjavali. U zadnjem su poglavlju, i to značajno više u negativnom smislu, predstavljeni mediji. Takvim načinom prikazivanja medija ocrnjeno je i novinarsko zanimanje. No ni taj postupak nije slučajan. Posegnuto je za njim kako bi se iz pepela na pijedestal uzdigli oni novinari i ostali medijski djelatnici koji su za vrijeme hrvatskog proljeća „kopali“ kako bi pronašli od strane vladajućeg režima duboko zakopanu istinu. Kako informacija ne postaje vijest ako nije dovoljno intrigantna,⁷⁷ tako i zasluge i borbe novinara u hrvatskom proljeću ne bi bile toliko uočljive bez prethodnog osporavanja njihove djelatnosti. U literaturi koja opisuje zbivanja onog doba većinom se nailazi na tvrdnju kako su za buđenje Hrvatske zaslužne tri skupine – rukovodstvo CK SKH, Matica hrvatska i studentsko vodstvo.⁷⁸ Meni je u potpunosti nejasno zašto se izbjegava istaknuti novinare (medije) kao četvrtu sastavnicu.

4. Kožni kaputi ipak propuštaju

4.1. Papagajski jezik i roboti

1945. godina opravdano se uzima kao prijelomna jer označava kraj fašističkog režima. Pojavljuje se novi „glavni igrač“ – komunizam. I nije mu dugo trebalo da se iskaže. Njegov snažan udarac vrlo je brzo, između ostalih, „pokosio“ i novinare. Grbelja donosi podatak kako je u Hrvatskoj više „strijeljeno i progonjeno novinara nego zajedno u „silama Osovine“.⁷⁹ Iako su tada većinu njih smaknuli partizani, neke je „zgazila“ i ustaška čizma. I to na „fin“ način. Pavelić

⁷⁷ E. L. Bernays, *Kristaliziranje javnog mišljenja*, str. 10.

⁷⁸ Dragutin Haramija, „Ustavne promjene, pravni sustav, aktivnosti Izvršnog vijeća Sabora SRH“, u zborniku radova *25. obljetnica boljševičkog udara i sjećanje na Hrvatsko proljeće*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Inženjerski biro, Zagreb, 1997., str. 64.; Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, str. 464.; D. Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, str. 583.

⁷⁹ J. Grbelja, *Cenzura u hrvatskom novinstvu 1945.-1990.*, str. 71.-72.

je neposredno uoči napuštanja Zagreba odlikovao najproduktivnije novinare u NDH i „time ih izložio budućoj odmazdi pobjednika“.⁸⁰ Dok je ustaški režim „držao ljestve“, novi se „glavni igrač“ izživljavao. Tako se „crveni fašizam“ pokazao kao dostojna zamjena za onaj „crni“.⁸¹ Kako je to primijetio britanski veleposlanik Stevenson, komunistički je režim postao „jednako diktatorski i nepopularan kao njegovi prethodnici“.⁸²

Griješ proganjanih i ubijanih novinara bio je „taj što su pisali, govorili, lektorirali, korigirali, karikirali ili fotografirali u razdoblju 1941.-1945“.⁸³ Nastupilo je novo jednoulje. U skladu s teleološkom perspektivom, koja nastoji apostrofiranjem najrecentnijih događaja prethodnim razdobljima povijesti dati „smisao i završetak“, Narodnooslobodilačka borba (NOB) podrazumijevana je kao novi početak.⁸⁴ Ona je postala ono što se ne smije zaboraviti, društveno obvezujuća slika sjećanja odnosno figura sjećanja⁸⁵, simbol „slavne prošlosti“, dokaz bratstva i jedinstva te utemeljujuća snaga zajedničkog, u prvom redu, klasnog identiteta na kojem su godinama poslije inzistirali Tito i Partija. Ponavljali su kao papagaji.⁸⁶ Bratstvo i jedinstvo. Narodnooslobodilačka borba. Slavna prošlost. Radnička klasa. Sve dok i narod nije usvojio kako svaki razgovor treba započeti tim „svetim“ sintagmama. Tako je upamćena povijest postala „stvarnost u smislu trajne normativne i formativne snage“.⁸⁷ Kao na traci proizvode se narodni junaci kojima se grade spomenici te posvećuju ulice i škole.⁸⁸

Po završetku rata komunistički je režim želio uništiti svaki ostatak neprijateljskog režima. Na udar je došla i književnost. Sve što nije imalo socijalno obojen sadržaj biva odbačeno – na policama više nema mjesta za Sofokla, Aristofana, Schillera, Shakespearea, odbačena je gotovo i

⁸⁰ B. Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 406.

⁸¹ Božidar Novak, „Doprinos medija Hrvatskom proljeću“, u zborniku radova *25. obljetnica boljševičkog udara i sjećanje na Hrvatsko proljeće*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Inženjerski biro, Zagreb, 1997., str. 170., Novak koristi te sintagme aludirajući na fašizam i komunizam.

⁸² K. Spehnjak, *Javnost i propaganda – Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945.-1952.*, str. 93.

⁸³ J. Grbelja, *Cenzura u hrvatskom novinstvu 1945.-1990.*, str. 81.

⁸⁴ Snježana Koren, „Udžbenik iz 1971. i udžbenici o 1971: udžbenički narativi i politike povijesti 1971.-2011., u: *Hrvatsko proljeće 40 godina poslije*, ur. Tvrtko Jakovina, Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, Filozofski fakultet, Fakultet političkih znanosti, Pravni fakultet, Zagreb, 2012., str. 309.; Holm Sundhaussen opisuje situaciju u Jugoslaviji sljedećim riječima: „Iskustvo rata bilo je polazna točka i sidrište jugoslavenskog identiteta.“ H. Sundhaussen, „Jugoslavija i njezine državne sjednice. Konstrukcija, destrukcija i nova konstrukcija „sjećanja“ i mitova, u knj. *Kultura pamćenja i historija*, str. 245.

⁸⁵ J. Assmann, „Kultura sjećanja“, u knj. *Kultura pamćenja i historija*, str. 53.-54.

⁸⁶ S. Dabčević-Kučar, *'71 : hrvatski snovi i stvarnost*, 1. sv., str. 80.; Džeba govori o „pljesnivoj frazeologiji“, K. Džeba, *Sudbina novinara*, str. 45.; Radelić koristi sintagmu „samoupravni jezik“ iza kojeg su, zbog njegove nerazumljivosti i nekonkretnosti, mnogi skrivali svoje neznanje ili pomanjkanje svake inicijative“, Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, str. 469.; Filmski redatelj i publicist Ivo Škrabalo o jeziku političara kaže: „Socijalistička Jugoslavija kao ravnopravna zajednica naroda i narodnosti – to je bila mantra koju si uvijek morao ponavljati.“, „Višeglasja“, epizoda 5., *Hrvatsko proljeće*, urednik Hrvoje Klasić

⁸⁷ J. Assmann, „Kultura sjećanja“, u knj. *Kultura pamćenja i historija*, str. 65.

⁸⁸ H. Sundhaussen, „Jugoslavija i njezine države sljednice. Konstrukcija, destrukcija i nova konstrukcija sjećanja i mitova“, u knj. *Kultura pamćenja i historija*, str. 250.

cijela srednjovjekovna književnost, dijalektalna književnost u potpunosti, ali i pučki autori kao što su Marija Jurić Zagorka i Janko Matko.⁸⁹ Progonu su bili izloženi i, već spomenuti, novinari, svećenici, umjetnici – cjelokupna hrvatska inteligencija. Grbelja napominje da je to bio progon „kakav svijet nije upamtio ni u jednome malom narodu“.⁹⁰

Metode kojima je Komunistička partija Jugoslavije (KPJ) nastojala pridobiti seljake na svoju stranu bile su raznovrsne, a kultura i prosvjeta prepoznate su kao značajna mjesta za stvaranje i provođenje ideološkog utjecaja.⁹¹ Ipak, polazište svega bilo je navodno poklapanje njezinih planova s idejama Stjepana Radića. Osim braće Radić, favoriziran je bio i Matija Gubec u čijem bi liku i buni seljak trebao prepoznati sebe i partizansku borbu.⁹² S druge strane, Jelačića i Zrinske nastojalo se izbrisati iz sjećanja zajednice. Razlog je bio taj što su oni funkcionirali kao nacionalni mitovi.⁹³ Sjećanje na jedne jača, a na druge slabi – ideologizacija sjećanja na djelu. Uspostavljena je i „nova struktura godišnjeg ciklusa službenih svetkovina“, a nju su činili Nova godina, Dan žena, Dan rada, dani oslobođenja pojedinih gradova, Titova štafeta, Dan borca, dani ustanka pojedinih republika i Dan Republike.⁹⁴ Ti su simboli doprinosili osjećaju jedinstvenosti, pospješili su stvaranje novog identiteta, nosili su u sebi nešto svečano.⁹⁵

Nacionalno, koje je bilo gotovo u potpunosti sputavano, ipak je nastavilo živjeti. Naime, u sredinama u kojima nije bila izražena uloga Partije i Fronte formirana su nacionalna kulturno-prosvjetna društva. To jasno pokazuje da je kultura bila samo paravan za ideologizaciju masa. Hrvatsko seljačko prosvjetno društvo *Seljačka sloga* izdavalo je istoimeni list, a glasilo *Srpska riječ* tiskalo je srpsko kulturno prosvjetno društvo *Prosvjeta*.⁹⁶ Njihova je zadaća bila, radi ostvarenja Petogodišnjeg plana, formirati „novi lik našeg čovjeka“.⁹⁷ Kao na tekućoj traci stvarani su „ljudi-roboti“.⁹⁸

⁸⁹ J. Grbelja, *Cenzura u hrvatskom novinstvu 1945.-1990.*, str. 65.-66.

⁹⁰ Isto, str.

⁹¹ K. Spehnjak, *Javnost i propaganda – Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945.-1952.*, str. 170., Spehnjak se poziva na stenografske zapisnike s Petog zasjedanja Narodnog Sabora Hrvatske održanog od 26. do 30. kolovoza 1946. – „Onaj tko drži vlast u ruci vazda je narodu davao onoliko prosvjete koliko je kanio dati slobode i učešća u vlasti. On prosvjetu daje onome s kim želi dijeliti vlast. Prosvjeta je moćno oružje kojim se učvršćuje vlast i – što je još važnije – kojim se polažu temelji budućnosti. (...) Kad prosvjetu damo narodu u ruke, nitko neće biti kadar da mu vlast izbije iz ruku.“ (Isto, str. 210.)

⁹² D. Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, str. 150.

⁹³ K. Spehnjak, *Javnost i propaganda – Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945.-1952.*, str. 254.

⁹⁴ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, str. 169.

⁹⁵ J. Assmann, „Kultura sjećanja“, u knj. *Kultura pamćenja i historija*, str. 65.

⁹⁶ K. Spehnjak, *Javnost i propaganda – Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945.-1952.*, str. 220.-239.

⁹⁷ Isto, str. 224.

⁹⁸ Jedna od strategija Partije koja je trebala pospješiti stvaranje sistemu odanih i poslušnih ljudi bila je i opismenjavanje stanovništva. (Isto, str. 165.) U tome se ogleda svojevrсни paradoks jer se tom mjerom znanje

Najveći je dokaz novog jednogumlja sadržan u činjenici da „nova vlast u Hrvatskoj nije samo obustavila sve listove NDH, već nije dopustila obnavljanje ni jednog poznatog predratnog građanskog lista“.⁹⁹ U takvim je okolnostima novinstvo bilo „sivo, jednoobrazno a i strogo kontrolirano“.¹⁰⁰ Medije je nadzirao agitprop – partijsko tijelo koje je još bilo zaduženo za „političku propagandu, kulturno-umjetničku aktivnost i organizaciju rada na povremenim kursovima“.¹⁰¹ Njegova se posebna zadaća odnosila na praćenje neprijateljske propagande i izazivanje psihoze straha koja je održavala budnost naroda.¹⁰² Taj je neprijatelj najčešće pronalazan u hrvatskom narodu. Njemu je, zbog suradnje Hitlera i Pavelića, na leđa natovarena teška hipoteka. Obračunavanje je svedeno, smatra Sundhaussen, „na obranu od stvarne ili umišljene prijetnje i na izravnavanje starih računa“, a pritom je karakteristična isključivost i agresivna defanziva.¹⁰³ Uvođenje tzv. kutije bez liste tretirano je kao porast demokratičnosti, a osnovna je namjera bila utvrditi tko su izdajice komunizma. Ti se glasovi, usprkos visokom postotku za Jedinstvenu narodnooslobodilačku frontu i sigurnoj pobjedi, nisu uzimali u obzir.¹⁰⁴

Budući da je bila ugušena i najmanja mogućnost ostvarivanja višestranačja, Katolička crkva postala je najveći protivnik jer je „uvelike imala podršku seljaštva“ i jer su komunisti „bili uvjereni da u višenacionalnoj državi crkve i religije stvaraju pogodno tlo za mržnju među narodima“.¹⁰⁵ Provođene su brojne mjere koje su suzbijale njezinu djelatnost - Stepinac je osuđen, zakidana je u „dodjeljivanju tiskarskog papira“, tjednik *Gore srca* bio je zabranjen 1947. jer „ne prenosi Titove govore“, a 1952. prestaje izlaziti („imao je nakladu čak 40 000 primjeraka“).¹⁰⁶ Te je godine ukinut i vjeronauk u školama, vjerski su blagdani odredbom iz 1948., radi ostvarenja Petogodišnjega plana, prestali biti neradni, *Naprijed*, glasilo KPH, 1951. uveo je rubriku „Dobri pastiri“ u kojoj je napadao svećenike, poskidani su križevi te su ukinute

nastojalo ukalupiti, tj. ograničiti. I dok je „opća kultura“ podrazumijevala indoktrinirano učenje o NOB-u, porast je pismenosti, osim ljudi-robota, za posljedicu imao i sve veći broj obrazovanih ljudi koji se nisu zaustavljali na znanju koje je u njih bilo ulijevano, nego su tragali za onim što je socijalistički sustav nastojao sakriti. (Za takav zaključak poslužila mi je Bernayseva teza prema kojoj „javnost zbog širenja pismenosti i demokratskih oblika vlasti osjeća kako ima pravo glasa kada je riječ o ponašanju političkih, kapitalističkih, radničkih ili nekih drugih grupa“, E. L. Bernays, *Kristaliziranje javnog mišljenja*, str. 39.) Stoga smatram kako je opismenjavanje nagrizalo „zidove“ sustava koji ga je podupirao i kako je bilo jedan od njegovih prvih rušitelja. Drugi paradoks.

⁹⁹ B. Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 431.

¹⁰⁰ Isto, str. 430.

¹⁰¹ Isto, str. 357.

¹⁰² Isto, str. 357.

¹⁰³ H. Sundhaussen, „Jugoslavija i njezine države sljednice. Konstrukcija, destrukcija i nova konstrukcija sjećanja i mitova“, u knj. *Kultura pamćenja i historija*, str. 277.

¹⁰⁴ K. Spehnjak, *Javnost i propaganda – Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945.-1952.*, str. 130.

¹⁰⁵ Isto, str. 47.; Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, str. 99.

¹⁰⁶ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, str. 109., 114.; D. Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, str. 257.; H. Sundhaussen, „Jugoslavija i njezine države sljednice. Konstrukcija, destrukcija i nova konstrukcija sjećanja i mitova“, u knj. *Kultura pamćenja i historija*, str. 267.; K. Spehnjak, *Javnost i propaganda – Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945.-1952.*, str. 98.

„zajedničke školske mise“. ¹⁰⁷ Koliko je bila snažna protureligijska promidžba, dokazuje i podatak iz *Vjesnika* kako su, znajući da „crkva i popovi znaju bolje raditi s djecom i omladinom“, lokalne vlasti postavljale najbolje učitelje u mjesta u kojima je župnik oko sebe okupljao omladinu. ¹⁰⁸

„Povlaštena i jedina novinska agencija u Titovoj Jugoslaviji bila je Telegrafska agencija nove Jugoslavije – TANJUG.“ ¹⁰⁹ Upravo je ona bila najzaslužnija za distribuciju beogradskih novina, prije svih *Borbe* i *Politike*, u Hrvatsku kao i za prenošenje vijesti iz tih novina u svim listovima u Hrvatskoj. U razdoblju između 1945. i 1952. u Hrvatskoj je tiskano šest republičkih dnevnika: *Vjesnik Narodne Fronte Hrvatske*, *Narodni list*, *Glas Slavonije*, *Riječki list*, *Slobodna Dalmacija* i *La voce del popolo*. Katarina Spehnjak upozorava na tradiciju dnevnih novina u Hrvatskoj u kojoj ih, „u odnosu na ostale republike“, izlazi najviše. Ona napominje kako je 1949. broj tjednih informativno-političkih izdanja porastao na trideset, a znatniju nakladu ostvarili su *Kerempuh*, *Ilustrirani vjesnik*, *Glas rada* i *Naprijed*. ¹¹⁰ Cjelokupno je novinstvo vršilo propagandu ulogu. Ono je više cijenilo kočenje nego poticanje, govor nego dogovor, monolog nego razgovor. U žarištu je bila ideologizirana poruka, prikrivale su se zloupotrebe partijskih dužnosnika, a novinari su bili kontrolirani. ¹¹¹ Krajem prve polovice dvadesetoga stoljeća Društvo novinara Hrvatske (DKH) imalo je oko 400 članova. ¹¹²

Budući da su mediji oblikovali javnost prema zamišljenju obrascu, sasvim se opravdano može dovesti u pitanje postojanje javnosti. Postoji li ona? Da. Sluša „papagaje“ kako bi i sama jednom postala „papagaj“. Kako bi veličala, NOB, Partiju i Tita. Stvaraju se roboti. Javnosti ipak nema, ona je samo broj. ¹¹³ Model komuniciranja bio je jednosmjernan. Novinari su postali „vojnici partije“, a novine „moćno oružje izgradnje socijalizma“. ¹¹⁴

¹⁰⁷ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, str. 112.-115.; K. Spehnjak, *Javnost i propaganda – Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945.-1952.*, str. 261.

¹⁰⁸ K. Spehnjak, *Javnost i propaganda – Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945.-1952.*, str. 207.-208.

¹⁰⁹ Božidar Novak, „O ulozi i važnosti *Hine* u hrvatskom medijskom prostoru“, u: *Medijska istraživanja*, lipanj 2006., god. 12., br. 1, Zagreb, str. 119.

¹¹⁰ K. Spehnjak, *Javnost i propaganda – Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945.-1952.*, str. 102.-106.

¹¹¹ J. Grbelja, *Cenzura u hrvatskom novinstvu 1945.-1990.*, str. 20.-22.

¹¹² B. Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 441.

¹¹³ J. Grbelja, *Cenzura u hrvatskom novinstvu 1945.-1990.*, str. 22., Grbelja iznosi sljedeći citat: „Primatelj informacije (...) zamišljen je doslovno kao – plan, program, fikcija, broj i svaka izmišljotina ili apstrakcija. U razmjeni informacija on nije bio prisutan, kamoli samostalan i slobodan. Zato ni on nije bio odgovoran – ni za svoju svijest ni za svijest društvenih skupina koje su diktirale poruku: tu ljudsku blagodat (svijest) od njega su oteli savjeti i komisije“podruštvljenog“ novinstva/novinstva, pa je zato ono i bilo šuplje.“ (Isto, str. 22.)

¹¹⁴ B. Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 429.; K. Spehnjak, *Javnost i propaganda – Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945.-1952.*, str. 50.

4.2. Ples između Istoka i Zapada

Korak lijevo. Korak desno. Korak naprijed. Korak nazad. Pirueta. Lijevo, desno, lijevo, desno, lijevo... Ups, plesač je, čini se, nagazio plesačicu. Tito je jako volio plesati. S obje svoje djevojke. Da, imao je dvije djevojke. Obje su bile dobrostojeće. Njihovo podrijetlo bilo je „jače“ od Kumrovca. Stoga su one ponekad vodile ples. Zapravo, vrlo često. Češće nego on. Ali nije se ni Tito dao. Rat ga je spojio s njima. Jedna od njih bila je pomalo kruta, zakopčana do grla i vrlo stroga. Voljela je seljake i radnike. I Tito isto. Barem su tako oboje tvrdili. Pametne baš nisu simpatizirali. Ni ona, ni on. Nisu ih mogli slušati. Budući da su oboje bili na položaju, uši nisu htjeli začepiti. Pa su ušutkali pametne. Baš su si odgovarali. Simpatije prema njoj gajili su i Titovi prijatelji.

Druga je Titova djevojka bila sušta suprotnost prvoj. Elegantna, neopterećena, provokativna. I bogata. Titu se, iako je neprestano to negirao, jako sviđala. Slala mu je potrepštine. I glazbu, i filmove, i dolare. Susreti su se zaredali nakon 1948. Prenijela je već dosta stvari u Titovu kuću. Tito ju je ipak odlučio odbiti. Međutim, ona je toliko toga poslala. Drugi su slušali pjesme, gledali filmove i svidjelo im se sve što je Titova djevojka neprekidno donosila u njihovu zemlju. I nekolicina Titovih prijatelja rasplesala se na tu glazbu. Tito je bio u nevolji jer se prva djevojka jako naljutila. Nije mogla podnijeti da ju Tito vara. On se odjednom zaljubio u treću, neuglednu djevojku. Tu je uglavnom on vodio ples. Prva i druga bile su ljubomorne. Posebice prva jer ona ga je željela samo za sebe. Tito se nastavio viđati sa sve tri djevojke. Uvijek je znao izvući najbolje za sebe.

Tito i Komunistička partija sve do 1948. godine vezali su Jugoslaviju uz Sovjetski Savez. Sovjetska kultura trebala je nadomjestiti ono što je kao nepoćudno uništeno ili odbačeno. Sovjetizacija je „bila totalna“ - cijeli je kazališni, filmski i glazbeni repertoar bio sovjetiziran.¹¹⁵ Sovjetski su filmovi izvršili ogroman promidžbeni utjecaj.¹¹⁶ Osnovano je i Društvo za kulturnu suradnju Hrvatske sa SSSR-om.¹¹⁷ Ljubav prema SSSR-u bila je popraćena mržnjom prema Zapadu. U novinama tog doba stanje u Jugoslaviji prikazano je idiličnim, a nije se propuštalo naglasiti kako su za to zaslužni Tito i Partija.

¹¹⁵ J. Grbelja, *Cenzura u hrvatskom novinstvu 1945.-1990.*, str. 22.

¹¹⁶ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, str. 162.

¹¹⁷ Isto, str. 163.; K. Spehnjak, *Javnost i propaganda – Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945.-1952.*, str. 245.

Sukob s Informbiroom udaljio je Jugoslaviju i Sovjetski Savez. Tito je tada isticao kako postoji jedan socijalizam, ali više načina kako doći do njega.¹¹⁸ Klasna identifikacija zadržala je primat, a samoupravljanje, koje je uvedeno 1950., trebalo je povećati prava radnika.¹¹⁹ Utjecaj Zapada tada se u Jugoslaviji osjeća na svakom koraku, a sovjetski se „gotovo potpuno izgubio“.¹²⁰ Premda komunistička zemlja, „bila je članica mnogih zapadnih asocijacija, poput MMF-a, Svjetske Banke, GATT-a, Međunarodne financijske korporacije, te je imala poseban status pri OECD-u“.¹²¹ Američki su filmovi postali popularniji od sovjetskih te su u kinima okupljali mnogo više gledatelja.¹²² Jedna od posljedica toga bilo je pomodno davanje imena djeci po filmskim zvijezdama.¹²³ Iako je kontrola novinstva bila tada osobito jaka (svako iščašeno ponašanje pripisivalo se lošem utjecaju Zapada¹²⁴), liberalizaciji je otvoren proces. Partijska stega nad novinstvom popušta, agitprop je u krizi, a samostalnost i profesionalnost prodiru u uredništva tiska i radija.¹²⁵ Novine sve više objavljuju stripove i kriminalističke romane.¹²⁶ Iako ih je agitprop svrstavao u tzv. „šund“ literaturu, nije ih mogao suzbiti jer su „takva izdanja pridonosila boljoj prodaji novina i časopisa“ spašavajući njihove izdavače od gubitaka. Spehnjak dalje ističe kako je takva literatura vrlo brzo „postala toliko zastupljena u cijelome tisku da je bilo teško administrativno djelovati“.¹²⁷

Novinarstvo postaje ugledna profesija jer je sve više obrazovanih novinara. 1952. osnovano je Novinsko-izdavačko poduzeće (NIP), otvorene su jednogodišnje novinarske škole. Nesumnjivo su tiskovine u Hrvatskoj postale raznovrsnije, samostalnije i sve su se više oslobađale partijskog nadzora. Na skupštini DNH u siječnju 1960. odlučeno je kako političari više ne mogu biti članovi Društva.¹²⁸ Usprkos stalnoj kontroli zasigurno se može konstatirati kako je porasla medijska

¹¹⁸ K. Spehnjak, *Javnost i propaganda – Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945.-1952.*, str. 32.

¹¹⁹ M. Tripalo, *Hrvatsko proljeće*, 2001., str. 20.

¹²⁰ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, str. 470.

¹²¹ Ante, Batović, „Titova Jugoslavija i Ujedinjeno Kraljevstvo za vrijeme Hrvatskog proljeća“, u: *Hrvatsko proljeće 40 godina poslije*, ur. Tvrtko Jakovina, Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, Filozofski fakultet, Fakultet političkih znanosti, Pravni fakultet, Zagreb, 2012., str. 79.

¹²² K. Spehnjak, *Javnost i propaganda – Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945.-1952.*, str. 257.

¹²³ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, str. 471.

¹²⁴ K. Spehnjak, *Javnost i propaganda – Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945.-1952.*, str. 206., Spehnjak još ističe: „Tada se uočava niz novih, nepoželjnih pojava u ponašanju školske djece i omladine, pogotovo djece u gradovima: grupne tuče, blaži oblici razbojstva, bijeg s nastave, skitnje, opijanje i sl., te osobito „nedostatak opće kulture“. Jednim dijelom, te se pojave tumače lošim utjecajem prodiućih proizvoda masovne kulture sa Zapada: „šund“ literatura, stripovi, glazba, film. Prema ovoj analizi, ali i prema napisima u novinama u to vrijeme, filmovi su ocjenjivani najpogubnijima u širenju loših navika u ponašanju (...)“

¹²⁵ B. Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 495.

¹²⁶ K. Spehnjak, *Javnost i propaganda – Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945.-1952.*, str. 96.

¹²⁷ Isto, str. 96.-97.

¹²⁸ B. Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 441.-445.

sloboda. Zakon o štampi iz 1960. „proklamirao je slobodu informiranja, pravo građana na informaciju i na pristup izvorima informiranja“, a dozvoljeno je i tiskanje vjerske štampe.¹²⁹

Najveću je nakladu među dnevnim listovima u Hrvatskoj imao *Vjesnik*. U slavljeničkoj 1960. godini bilježi godišnju nakladu od 101 000 primjeraka.¹³⁰ Grbelja zaključuje kako su njegovoj ekspanziji pridonijeli novi novinarski oblici, prije svega koserija, humoreska, karikatura i anketa.¹³¹ Nakladu od 76 000 primjeraka imao je *Večernji list* koji je nastao 1959. fuzioniranjem *Narodnog lista* i *Večernjeg vjesnika*. Od ostalih dnevnih novina valja izdvojiti *Slobodnu Dalmaciju* (27 000), *Novi list* (9 000) i *Glas Slavonije* (7 000).¹³² Uzlet među tjednicima doživljavaju *Plavi vjesnik*, *Globus* i *Arena*. Mlađe čitateljstvo biva oduševljeno člancima o filmu, televiziji, sportu, kulturi i tehnici.¹³³ Na čelu izdavačke kuće *Vjesnik* u razdoblju od 1953. do 1963. bio je Đuro Kladarin. Pod njegovim je vodstvom *Vjesnik* izrastao u najveće novinsko-izdavačko poduzeće u Jugoslaviji.¹³⁴

Ideje liberalizacije zahvatile su i ljude na visokim položajima. Tito se sukobio s Đilasom i smijenio ga jer je tražio „odumiranje partije budući je postigla svoj cilj“. ¹³⁵ Iako je njegov autoritet bio neupitan, Titu se nije svidjela nova medijska politika, pa je podsjetio medijske djelatnike kako moraju služiti socijalizmu.¹³⁶ U međunarodnoj politici prigrlio je pokret nesvrstanih.¹³⁷ Time je njegov ugled među svjetskim liderima samo još više porastao. Jugoslavija je krajem pedesetih godina imala stopu gospodarskog rasta od 13 posto godišnje, a to je bila jedna od najvećih gospodarskih stopa u svijetu.¹³⁸ Rast nije bio popraćen odgovarajućom strategijom. Pomanjkanje sirovina uzrokovalo je pad proizvodnje, uvoz je porastao i to je dovelo do povećanja potrošnje. Tito priznaje kako se javljaju nacionalističke tendencije, ali o njima je prvi put jasno progovorio tek na Osmom kongresu SKJ 1964.¹³⁹

Tito je znao plesati. Jako dobro. Zadivio je mnoge. Posebice one vani. Unutar Jugoslavije nisu svi bili očarani njegovim pokretima. Nereda je u kući ipak bilo previše. Djevojke su krive za to, posebice druga. Zagolicala je maštu mnogima. Prva se opet buni. Djevojke vode rat, a Tito je

¹²⁹ Isto, str. 529.

¹³⁰ Isto, str. 517.; Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, str. 323.

¹³¹ J. Grbelja, *Cenzura u hrvatskom novinstvu 1945.-1990.*, str. 103.

¹³² Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, str. 323.-324.

¹³³ B. Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 523.-526.

¹³⁴ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, str. 324.; Hrvoje Matković, *Povijest Jugoslavije*, Naklada Pavičić, Zagreb, 1998., str. 400.; Milovan Baletić, *Hrvatska simultanka*, Naklada Pavičić, Zagreb, 2003., str. 241.

¹³⁵ B. Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 503.

¹³⁶ Isto, str. 504.

¹³⁷ D. Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, str. 373.

¹³⁸ „Čisti računi“, epizoda 3., Serijal *Hrvatsko proljeće*

¹³⁹ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, str. 329. -331., 345.

hladan. I prema jednoj. I prema drugoj. Nemiran je. Ne zbog djevojaka. Ima mnogo posla u kući. Mora čistiti. Plesati su sada počeli i njegovi prijatelji. Ne plešu svi jednako, a on bi to htio.

4.3. „Tata, kupi mi sve!“

U državi u kojoj je na snazi jednopartijski sustav vladanja velike ovlasti uživaju službe unutrašnje kontrole. U Jugoslaviji je sve do 1946. glavni instrument borbe protiv svega nepoćudnog i Komunističkoj partiji mrskog bilo Odjeljenje za zaštitu naroda (OZN-a). Njezinom reorganizacijom 1946. stvorena je Uprava državne bezbjednosti (UDB-a).¹⁴⁰ Osim onemogućavanja konkretnih osoba ili skupina, UDB-a se trebala razračunati i s neodgovarajućim ponašanjem.¹⁴¹ Ovlasti su joj porasle 1952. kada je osnovano Koordinaciono odjeljenje. Kadrovi su se tada „infiltrirali u službu vanjskih poslova“.¹⁴²

S vremenom se UDB-a jako osilila te su vrlo često njezinu progonu i brutalnosti bili izloženi oni koji na toj listi svakako nisu trebali biti. Konkretnan primjer toga krio se u podatku kako je gotovo sedamdeset posto radno-aktivnih osoba u Hrvatskoj imalo dosje u UDB-i.¹⁴³ Taj podatak dobiva na važnosti kada se zna da su članovi UDB-e, kao i zaposleni u policiji, vojsci, saveznoj upravi i diplomaciji, pretežito bili srpske nacionalnosti.¹⁴⁴ Slučaj „Đilas“ za Tita je bio upozorenje kako treba postrožiti kontrolu. Budući da je agitprop oslabio te da je utjecaj sa Zapada preko tiskovina počeo sve više prodirati u sve pore društvenoga uređenja, ljudi u „dugim kožnim kaputima“ bili su zaduženi pratiti „svaki korak urednika i nepodobnih novinara“.¹⁴⁵ Pod njihovom su se prismotrom našli i zaposlenici radija i televizije.

„Hrvatska je među prvim zemljama u srednjoj i istočnoj Europi koja je osnovala radiopostaju. „Halo, halo! Ovdje Radio Zagreb!“ prve su riječi emitirane uživo 15. svibnja 1926., označivši početak radija u Hrvatskoj. U 20:30 sati, uz zvuke hrvatske himne i uz najavu Božene Begović

¹⁴⁰ Isto, str. 59.

¹⁴¹ K. Spehnjak, *Javnost i propaganda – Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945.-1952.*, str. 39.

¹⁴² A. Batović, „Titova Jugoslavija i Ujedinjeno Kraljevstvo za vrijeme Hrvatskog proljeća“, u: *Hrvatsko proljeće 40 godina poslije*, str. 82..

¹⁴³ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, str. 365.

¹⁴⁴ B. Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 511.

¹⁴⁵ D. Kastratović, *Proljeće moderne Hrvatske*, str. 27., Zgodno je ovdje ukazati na situaciju koja dokazuje špijunske djelatnosti UDB-e: „Jedna pojedinost već na početku razgovora uvjerila me da se bave mojom osobom, da me prate i proučavaju. Kad sam nizio podatke o sebi rekao sam, naime, da sam otac jednog djeteta. Oni su dometnuli: „I drugog koje je na putu“. Znaju i za trudnoću moje supruge, čak i to im je važno! Ruju i istražuju sve što se tiče moje ličnosti.“ (Isto, str. 38.); B. Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 454.

nakon koje je slijedio govor dr. Sterna, Radio Zagreb se čuo prvi put na frekvenciji 350 metara srednjeg vala. Te su večeri slušatelji mogli čuti službeni bilten, glazbu Beethovena, Haydna, Chopina, Rameaua, Saint-Saensa i na koncu 15-minutne novosti.¹⁴⁶

Sudbini da kao medij u Jugoslaviji nakon rata ne bude isključivo partijski instrumenti za ideologizaciju masa nije mogao umaknuti ni Radio Zagreb. Oprečna su stajališta u vezi s režimskom kontrolom tog medija. Dok Vončina tvrdi kako je radio „tada ponajvažnije središte agitpropovske indoktrinacije“, Ivan Šibl, koji je, nije zgorega spomenuti, bio generalni direktor Radija od 1954. do 1963. (i Radiotelevizije od 1956. do 1963.), ublažava njegovu tvrdnju apostrofirajući izrazitiju kontrolu tiska.¹⁴⁷ U svakom slučaju, partijska podobnost bila je temeljni preduvjet za posao u uredništvu. Davana joj je prednost pred znanjem.¹⁴⁸

Krivo bi na osnovu toga bilo zaključiti kako programski sadržaj Radija nije bio vrijedan pažnje. Baš naprotiv! Hrvatska radiodrama osvojila je brojne nagrade na svjetskim festivalima.¹⁴⁹ Koliko je doprinijela širenju znanja o hrvatskoj kulturi, svjedoči činjenica da su prijevodi mnogobrojnih tekstova hrvatskih pisaca bili izvođeni na mnogim inozemnim stanicama.¹⁵⁰ Od 1946. do 1950. na Radiju Zagreb izvedeno je 77 djela domaće i svjetske književnosti.¹⁵¹ Hrvatska radiodrama „išla je u korak“ sa svjetskim trendovima i imala svoju publiku. Sadržaj je tih radiodrama do 1948. preferirao tematiku iz NOB-a. No nakon sukoba sa Staljinom, dolazi do preuzimanja elemenata koji su se na Zapadu već ukorijenili. Sredinom pedesetih prodiru teme znanstveno-fantastičnog i kriminalističkog žanra.¹⁵²

Javila se potreba za širenjem radijske mreže i stvaranjem programa različitih sadržaja. Oba su ta pothvata realizirana do 1958. godine kada je u Hrvatskoj na šest kućanstava dolazio po jedan

¹⁴⁶ <http://www.hrt.hr/326/povijest/povijest-hrt-a-2>, objavljeno 20. 5. 2011.

¹⁴⁷ Nikola Vončina, *Antologija hrvatske radiodrame*, Naklada Društva hrvatskih književnika, HKZ – Hrvatsko slovo, Zagreb, 1998., str. 15.; Ivan Šibl, „Radiotelevizija Zagreb“, u: *Zapisi i sjećanja...*, urednici Zlatan Prelog i Nikola Vončina, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb, 2001., str. 288.

¹⁴⁸ I. Šibl, „Radiotelevizija Zagreb“, u: *Zapisi i sjećanja...*, str. 285.-286., Šibl piše: „O radiodifuziji, naravno, nisam mnogo znao. Manje nego o novinarstvu i tisku. (...) O antenskim stupovima, kilovatima, megehercima, magnetofonima, elektronkama, gramofonskim pločama i magnetofonskim vrpčama, tonskim snimanjima itd., mogao bih još dugo nabrajati, doista nisam znao gotovo ništa. A kako bih i mogao znati!? Ali u kadrovskoj politici to i nije bitno. Glavna je politička zrelost, partijsko iskustvo, odanost, prihvaćanje linije i sposobnost da je se provodi.“ (Isto, str. 285.-286.)

¹⁴⁹ N. Vončina, *Antologija hrvatske radiodrame*, str. 15.; Zvonimir Bajsić, „Kamo smjera radiodrama“, u: *Zapisi i sjećanja...*, urednici Zlatan Prelog i Nikola Vončina, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb, 2001., str. 3.; Krešo Novosel, „Slušam i gledam“, u: *Zapisi i sjećanja...*, urednici Zlatan Prelog i Nikola Vončina, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb, 2001., str. 171.

¹⁵⁰ N. Vončina, *Antologija hrvatske radiodrame*, str. 10.

¹⁵¹ Ivan Hettrich, „Kratka ispovijed zaljubljenika u radio i televiziju“, u: *Zapisi i sjećanja...*, urednici Zlatan Prelog i Nikola Vončina, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb, 2001., str. 78.

¹⁵² N. Vončina, *Antologija hrvatske radiodrame*, str. 15.

radioprijemnik.¹⁵³ Otvoreni su centri u Rijeci, Splitu¹⁵⁴, Osijeku i Dubrovniku, a Radio Zagreb emitira tri programa. Početkom šezdesetih zadaća je Prvog programa "da informira, da zabavlja, da poučava", Drugi je bio "govorno i glazbeno lakši program", a Treći je nudio "govorni i glazbeni program komornog tipa".¹⁵⁵ Opravdanom se čini tvrdnja direktora Radio Zagreba od 1962. do 1967. Josipa Šentije kako su radiofikacijom i radiodifuzijom, unatoč pritiscima, svi elementi važni hrvatske kulture – jezik, običaji, umijeća, tekovine – bili čuvani od zaborava.¹⁵⁶ Mnoge su emisije Radio Zagreba prenosile lokalne radiopostaje koje su bile financirane od strane lokalnih poduzeća.¹⁵⁷ Hrvatska je 1961. imala 451 000 radijskih pretplatnika.¹⁵⁸

„Kako smo dolazili, tako smo u početku – mislim sada na redatelje – svi radili sve, kako je na koga došao red. Tako sam i ja jedanput prenosio nogometnu utakmicu, premda prije toga nikada nisam bio ni na jednoj nogometnoj utakmici, a nisam mnogo znao ni o pravilima igre. Smatrao sam da treba dramatizirati prijenos, pa sam povremeno (ispostavilo se u najdramatičnijim trenucima, pogrešno) prikazivao reakciju publike. Tako se dogodilo da nismo vidjeli kad je pao gol, što je izazvalo šok i bijes poznavatelja te „najvažnije sporedne stvari na svijetu“. Poslije smo se dosjetili, pa smo redatelje stavljali u „ladice“, odnosno dobivali su onaj posao koji su znali, željeli i za koji su se pokazali sposobnima.“¹⁵⁹ Navedene riječi Ivana Hettricha otkrivaju kako su televizijski počeci u Hrvatskoj bili osuđeni isključivo na amaterizam jer ona nije poput radija imala tradiciju. Poteškoća pri prijenosima, realizaciji emisija i ovladavanju uređajima bilo je napretek.¹⁶⁰ No još se nešto može utvrditi na osnovu Hettrichovih riječi: prvi televizijski djelatnici bili su spremni „uhvatiti se u koštac“ s nečim novim i nepoznatim. Premda je potrebno s dozom opreza proučavati kasnije realizirane osvrte tadašnjih djelatnika, učestalost pozivanja na pozitivnu atmosferu, dobru volju i entuzijazam navode na zaključak da je tako i bilo.¹⁶¹

¹⁵³ B. Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 510.

¹⁵⁴ Da je to bilo značajno za hrvatsko življe u Dalmaciji, potvrđuje tadašnji zaposlenik Radio Splita Marinko Bojić sljedećim riječima: „Zato su rijetki imaoći radioprijamnika mogli primati samo signal prekomorskih talijanskih stanica. Prekretnicu u razvitku radiofonije učinio je tek Radio Split, nakon što je u čast Dana ustanka 28. srpnja 1954. otvoren pod službenim nazivom Radio Zagreb – Studio Split.“, Marinko Bojić, „Lijepih 38 RTV godina“, u: *Zapisi i sjećanja...*, urednici Zlatan Prelog i Nikola Vončina, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb, 2001., str. 22.

¹⁵⁵ J. Šentija, „Godine kušnji, godine mijene“, u: *Zapisi i sjećanja...*, str. 269.

¹⁵⁶ Isto, str. 271.

¹⁵⁷ Isto, str. 270.

¹⁵⁸ B. Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 515.

¹⁵⁹ I. Hettrich, „Kratka ispovijed zaljubljenika u radio i televiziju“, u: *Zapisi i sjećanja...*, str. 81.

¹⁶⁰ M. Bojić, „Lijepih 38 RTV godina“, u: *Zapisi i sjećanja...*, str. 24.; Dubravko Šarić, „Jedno magnetoskopsko snimanje“, u: *Zapisi i sjećanja...*, urednici Zlatan Prelog i Nikola Vončina, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb, 2001., str. 264.; Saša Zalepugin, u: *Zapisi i sjećanja...*, urednici Zlatan Prelog i Nikola Vončina, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb, 2001., str. 314.

¹⁶¹ Ivo Bojanić, „Europski iskoraci Radio-televizije Zagreb“, u: *Zapisi i sjećanja...*, urednici Zlatan Prelog i Nikola Vončina, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb, 2001., str. 11.; S. Zalepugin, u: *Zapisi i sjećanja...*, str. 314.-315.

„Televizija Zagreb počela je s emitiranjem eksperimentalnog, crno-bijelog programa godine 1956. iz Okrugle dvorane u Jurišićevoj ulici 4.“ Prostorna oskudnost uvjetovala je preseljenje u Šubićevu ulicu.¹⁶² Činjenicu da je bila prva televizija u Jugoslaviji nije dobro podnio član Saveznog izvršnog vijeća odgovoran za kulturu koji se pobunio protiv njezina osnivanja.¹⁶³ Može se tvrditi kako je nastala u krilu Hrvatskog radija jer joj je on osigurao početna financijska sredstva (ostvarena pretplatom radijskih korisnika) te programsko i tehničko osoblje.¹⁶⁴ U godini osnivanja u Zagrebu je bilo „oko 500 televizijskih aparata, a domet slike bio je oko 80 km oko Zagreba“.¹⁶⁵

Televizija je brzo osvajala stanovništvo tako da je bila pod strožim nadzorom nego radio. Partijske strukture spoznale su njezinu moć te su je željeli učiniti instrumentom koji će jačati njihovu poziciju i oblikovati javnost po željenoj matrici. Stoga je 1958. stvoren zajednički jugoslavenski informativni sustav. Tako se kočio razvitak zagrebačke televizije. Savezna beogradska televizija imala je prvenstvo u odnosu na ostale republičke televizije.¹⁶⁶ Specifične osobine tog medija, kao što su selektivnost kamere, neposrednost kontakta te činjenica da se gleda u malom krugu obiteljski ili prijateljski vezanih ljudi, pridonijele su njezinoj prigodničarskoj funkciji.¹⁶⁷ Glavni ravnatelj Radiotelevizije (RTV) Zagreb između 1963. i 1971. bio je Ivo Bojanić koji apostrofira kako nije bilo dopušteno otkrivati razloge devijantnog ponašanja omladine, socijalne nejednakosti i migracija.¹⁶⁸ Kao i u tisku i na radiju cenzura (kreiranje idealne slike vlasti i zemlje)¹⁶⁹ je bila oružje vladajućih. Ponekad se čak interveniralo tijekom prikazivanja „nepoćudnih“ sadržaja i prekidao se izravni prijenos.¹⁷⁰ Slobodniji sadržaji

¹⁶² Ivo Urličić, „Putevi Hrvatske radiotelevizije od Jurišićeve 4 – Šubićeve 20 – Radničkog doma – Strojbrodogradbenog fakulteta (SBF) do doma HRT-a“, u: *Zapisi i sjećanja...*, urednici Zlatan Prelog i Nikola Vončina, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb, 2001., str. 300.

¹⁶³ I. Šibl, „Radiotelevizija Zagreb“, u: *Zapisi i sjećanja...*, str. 288.

¹⁶⁴ J. Šentija, „Godine kušnji, godine mijene“, u: *Zapisi i sjećanja...*, str. 268.

¹⁶⁵ Mladen Delić, „Radio – televizija – sport“, u: *Zapisi i sjećanja...*, urednici Zlatan Prelog i Nikola Vončina, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb, 2001., str. 41.

¹⁶⁶ B. Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 514

¹⁶⁷ Saša Bjelousov, „Sto naličja nasmijanog lica“, u: *Zapisi i sjećanja...*, urednici Zlatan Prelog i Nikola Vončina, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb, 2001., str. 9.

¹⁶⁸ I. Bojanić, „Europski iskoraci Radio-televizije Zagreb“, u: *Zapisi i sjećanja...*, str. 17.

¹⁶⁹ J. Grbelja, *Cenzura u hrvatskom novinstvu 1945.-1990.*, str. 44.

¹⁷⁰ Vlatko Škarica piše: „(...)jedan naš dobar film protiv Informbiroa (Staljinova zavjera protiv Tita) je zagrebačka televizija prikazivala i odjednom je s ekrana film iznenada nestao. Što je bilo? Rekoše da je sovjetski ambasador telefonirao Rankoviću i prosvjedovao, a Ranković je telefonirao Zagrebu i naredio da se film odmah prekine emitirati.“, Vlatko Škarica, „Hrvatska televizija od „Dobra večer družu Bakariću“ do televizora u svakom domu“, u: *Zapisi i sjećanja...*, urednici Zlatan Prelog i Nikola Vončina, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb, 2001., str. 299.

nekad su izazivali jal između samih djelatnika Televizije: onih koji su to realizirali i onih koji su očito bili „igrači“ Partije.¹⁷¹

„Za televiziju više nego za ostale medije vrijedi podjela na trostruku funkciju medija: informativnu, kulturno-odgojnu i zabavnu.“¹⁷² Zabavni program iziskivao je najviše financijskih sredstava i često je izazivao nesporazume, ali je okupljao najviše gledatelja. Urednici nisu željeli odstupiti od njega.¹⁷³ Za razvoj je televizijskog obrazovnog programa najzaslužniji bio Radio Zagreb koji je tada već imao kvalitetne školske sadržaje. Hrvoje Juračić bio je glavni urednik te vrste programa.¹⁷⁴ Sasvim je jasno kako su informativni i kulturni sadržaji bili pod posebnim nadzorom političkoga vrha. Zagrebačka televizija nije smjela samostalno uređivati vijesti iz inozemstva. Jedini je način bio taj da ih dobije preko Beograda.¹⁷⁵ Hrvatska je 1961. imala tek 18 000 TV pretplatnika.

Tisak, radio i televizija bili su pod jakom prismotrom. Ipak, Jugoslavija je bila „jedina komunistička zemlja na svijetu koja svakome dopušta da zabada nos unutar njezinih granica i vidi kako Marx djeluje u praksi“.¹⁷⁶ Potrošačke navike širile su se medijskim izvještavanjem o blagodatima zapadne kulture. Savez komunista Jugoslavije u svom je programu iz 1958. godine istaknuo kako „treba omogućiti bolje opskrbljivanje potrošača robom“, a te iste godine na Opatijskom festivalu pobjeđuje pjesma „Mala djevojčica“.¹⁷⁷

Jugoslavija je bila djevojčica. Željela je „auto, bicikl i romobil“. Onakav kakav je vidjela na televiziji. I u časopisu koji je njezin tata čitao. Bio je to čudan tata. Kupio je sebi neke stvari. Jer su mu se svidale. Ali djevojčici nije. Govorio joj je da će ju one pokvariti. Ona je bila ljuta. Prkosila je tati. Pokazivala mu je stvari koje joj je on zabranio. Posudila ih je od prijateljica. Bilo je sve više prijateljica koje su uspjele nagovoriti roditelje. I Jugoslavija je uskoro bila sretna djevojčica. Barem je tako mislila. Tata joj je kupio – sve!

¹⁷¹ Saša Zalepugin, u: *Zapisi i sjećanja...*, str. 315.-316.

¹⁷² B. Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 514

¹⁷³ S. Bjelousov, „Sto naličja nasmijanog lica“, u: *Zapisi i sjećanja...*, str. 8.

¹⁷⁴ B. Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 514

¹⁷⁵ V. Škarica, „Hrvatska televizija od „Dobra večer družu Bakariću“ do televizora u svakom domu“, u: *Zapisi i sjećanja...*, str. 298.

¹⁷⁶ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, str. 314.

¹⁷⁷ „Čisti računi“, epizoda 3., *Hrvatsko proljeće*, urednik Hrvoje Klasić.

5. Četvrta vlast¹⁷⁸

5.1. Hrvatska ne šuti

Sredinom šezdesetih godina partijski se kadar izrazitije nego dotad razilazio u razmišljanjima o daljnjim političkim, gospodarskim i ekonomskim koracima. Sam Tito osjetio je kako dolazi do razmirica ne samo između starih i mladih kadrova Partije, nego je uočio kako u svojim razmatranjima političari sve češće ističu i nacionalnu sastavnicu koja je još od uspostavljanja komunističke vlasti bila snažno potirana. Bilo je jasno da se samoupravljanje, kao vid jugoslavenskog socijalizma, našlo u krizi. Tito se odlučio ojačati ga. Pokretanjem gospodarske i društvene reforme nastojalo se veće ovlasti dati poduzećima i republikama. Ukinuti su investicijski fondovi, država je određivanje cijena prepustila tržištu koje su na taj način liberalizirane, a kapital je ukidanjem investicijskih fondova prenesen na banke i poduzeća. Prihod po stanovniku porastao je. Ipak, društvo jednakosti ubrzo je postalo društvo razlika. Nacionalne razmirice, koje su bile uzrokovane neodgovarajućom preraspodjelom saveznog kapitala, uvelike su se učestalile.¹⁷⁹

Unutar Saveza komunista Jugoslavije (SKJ) profilirale su se dvije struje. Konzervativci su bili za jaku središnju vlast, protivili su se tržišnim zakonitostima i zalagali su se za jaču integraciju na gospodarskom, političkom i kulturnom polju. Liberali su zauzeli potpuno oprečne stavove. Inzistirali su na jačanju samoupravljanja, decentralizaciji i demokratizaciji društvenog i političkog života. Budući da se krenulo u provedbu reformi, jasno je bilo kako je Tito stao na stranu reformista predvođenih Edvardom Kardeljem. Osmišljavanje afere o prisluškivanju i smjena ministra MUP-a Aleksandra Rankovića na IV. Brijunskom plenumu održanom 1. srpnja 1966. predstavljali su ozbiljan udarac na ambicije dogmata. Formirano je Predsjedništvo SKJ i njegov Izvršni biro i to na načelu pariteta. Ono je podrazumijevalo donošenje odluka na temelju dogovora zastupnika iz svih republičkih i pokrajinskih organizacija i bilo je ključ federalizacije partije. Važnost je republičkih tijela znatno porasla.¹⁸⁰

Pad Aleksandra Rankovića s osobitim je odobravanjem dočekan u Hrvatskoj. Zidić ističe da je u percepciji hrvatskih građana Ranković, „kao šef UDB-e, kao šef tajne tajne policije, kao čovjek

¹⁷⁸ Krešimir Džeba smatrao je da novinstvo zbog svog utjecaja zaslužuje epitet „četvrte vlasti“, K. Džeba, *Sudbina novinara*, str. 13.

¹⁷⁹ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, str. 331.-334.

¹⁸⁰ Isto, str. 346., 360.-362., 366.-367.

koji je svojim potpisom mogao nekoga poslati na Goli otok, nekoga na drugi svijet“ simbolizirao zlo.¹⁸¹ Smjena tog velikosrpskog simbola imala je ogroman psihološki učinak na javnost.¹⁸² Odjednom se sve smije, slobode su porasle, a u skladu s tim mijenja se i medijska slika Hrvatske. Nacionalna svijest, koju je „boljševičko jednoulje“ dugo guralo u „rezervat nepodobnih osjećaja“, ljudima je postala „nešto više od toga samoga – pitanje njihove osobne slobode“. ¹⁸³ Građani i mediji jasno su izražavali svoje želje i kritički su se odnosili prema gospodarskim i društvenim problemima, tj. „javni se život demokratizirao preko granice koju su Tito i savezni politički vrh željeli dopustiti“. ¹⁸⁴ Razumljivo je stoga mišljenje onih koji početak hrvatskog proljeća vide u 1966. godini.

Objavljivanje *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* 17. ožujka 1967. u *Telegramu* uzburkalo je čitavu jugoslavensku javnost. Dokument je shvaćen i tretiran kao izraz hrvatskog nacionalizma. Matica hrvatska, Društvo književnika Hrvatske, Staroslavenski institut samo su neke od institucija koje su potpisale *Deklaraciju*. Namjera potpisnika bila je ukazati na neravnopravnost hrvatskog jezika u odnosu na srpski koji je favoriziran u upravnom aparatu i sredstvima javnog priopćavanja. *Deklaracija* je pružila otpor jezičnoj unifikaciji koja se prikriveno provodila od 1954. kada je potpisan Novosadski sporazum. ¹⁸⁵ Prema tom su sporazumu hrvatski i srpski jezik jedan jezik s dvije izgovorne varijante, ekavskom i ijekavskom, a dozvoljeno je i različito imenovanje jezika, hrvatskosrpski i srpskohrvatski. Komunisti su, a osobito unitaristi i hegemonisti u njihovim redovima, nastojali politikom jezičnog jedinstva poništiti nacionalne različitosti u heterogenoj zajednici kakva je Jugoslavija bila. ¹⁸⁶ Svjesni da je jezik najjača socijalizacijska sila, provodili su unifikaciju. ¹⁸⁷ Srpski se jezični standard nametao, a frustracije su bile najizraženije u Hrvatskoj. ¹⁸⁸

¹⁸¹ „Šezdesete“, epizoda 1., *Hrvatsko proljeće*, urednik Hrvoje Klasić.

¹⁸² Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, str. 366.

¹⁸³ K. Džeba, *Sudbina novinara*, str. 26., 38.-39.

¹⁸⁴ B. Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 555.

¹⁸⁵ Isto, str. 557.-558., Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, str. 404.-405., D. Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, str. 517., H. Matković, *Povijest Jugoslavije*, str. 354.-355.

¹⁸⁶ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, str. 348.-403.

¹⁸⁷ Ivo Žanić, *Kako bi trebali govoriti hrvatski magarci?*, Algoritam, Zagreb, 2009., str. 137.

¹⁸⁸ Grbelja navodi da se srpski nametao nakon odluke Okružnog javnog tužilaštva u Zagrebu o potpunoj zabrani „izdavanja šund kriminalističke literature“. Vrlo sumnjiva odluka jer je za posljedicu imala prevlast srpskih izdanja na zagrebačkom tržištu. Grbelja piše: „(...) da je zagrebačko tržište „svejedno puno takve literature“, koja je stizala iz Novog Sada i Beograda. I u tome je bit onoga što zagrebačko Tužilaštvo nije moglo (ili htjelo) shvatiti: da su mu revnost nametnuli, kako bi izdavači iz Novog Sada i Beograda lakše osvojili zagrebačko tržište, jer je tim osvajanjem, tim „kriminalističkim romanima“ počela srpska kulturna, osobito jezična ofenziva na Hrvatsku.“, J. Grbelja, *Cenzura u hrvatskom novinstvu 1945.-1990.*, str. 130.; Kastratović donosi podatak kako su beogradski prevoditelji polagali prava na prijevode stranih tekstova te da su se zato u Zagrebu „mogle igrati strane drame samo u srpskom prijevodu“, D. Kastratović, *Proljeće moderne Hrvatske*, str. 84.

Taj je problem potrebno sagledati iz mnogo šire perspektive. Previranja između Hrvata i Srba o jezičnoj politici bilo je i u 19. stoljeću. Srpski jezikoslovac Vuk Stefanović Karadžić tvrdio je da su svi štokavci Srbi. Njegovu su se shvaćanju osobito suprotstavili Bogoslav Šulek i Vjekoslav Babukić, pripadnici zagrebačke filološke škole. Ta je škola normirala hrvatski književni jezik druge polovice 19. stoljeća, a kao osnova poslužio je jezik starih hrvatskih pisaca. Hrvatski vukovac Tomo Maretić objavio je krajem 19. stoljeća *Gramatiku hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* koja nije poštivala normu zagrebačke filološke škole, nego se oslanjala na primjere iz Karadžića i Daničića. Ubrzo su vukovci napisali i pravopis i rječnik u skladu s kojima su prekrajali jezik Šenoinih, Kovačičevih, Kozarčevih i drugih književnih djela koja su uvažavala norme zagrebačke filološke škole. Bolna je činjenica kako ljudi ni danas nisu svjesni da djela tih književnika ne dolaze do nas u izvornom obliku, nego su to samo varijante ostvarene jezičnom politikom koja je bitno odudarala od duha u kojem se hrvatski književni jezik dotad razvijao.¹⁸⁹

Hrvatski su političari krajem 19. i u prvim desetljećima 20. stoljeća smatrali da će se lakše oduprijeti mađarizaciji i germanizaciji ujedinjavanjem u zajednicu s ostalim južnoslavenskim narodima, pa su podržali njezino osnivanje. Malo je vremena bilo potrebno da vodeći hrvatski dužnosnici uvide centralističke, unitarističke i hegemonističke težnje srpskih kolega. Komunističku ideologiju povijest potiranja hrvatskog jezika od strane srpskog nije zanimala. Bilo je jedino važno uvjeriti građane kako je NOB novi početak, Tito neprikosnoveni autoritet, a nacionalna povijest nevažna. Tako se u osudi *Deklaracije* otkriva paradoks: ona je proglašena nacionalističkom činom, a pritom je zaboravljeno kako je nacionalizam drugog naroda uzrokovao njezin nastanak. *Deklaracija* je sasvim legitiman čin hrvatskih jezikoslovaca, koja samim time nije isključivo jezični, nego je i politički dokument.¹⁹⁰ Bilandžić navodi kako je kampanja protiv potpisnika trajala kratko, a „nastavljena je još jača aktivizacija kulturnih institucija i intelektualnih djelatnika“.¹⁹¹

Hrvatsko političko rukovodstvo, predvođeno Savkom Dabčević-Kučar i Mikom Tripalom, izvuklo je na površinu čitav niz problema koji su ukazivali na neravnopravnost među narodima u

¹⁸⁹ O prekrajanju jezika hrvatskih pisaca 19. stoljeća detaljnije se može saznati iz knjige *Jezik zagrebačke filološke škole* Sande Ham.

¹⁹⁰ Da bi se shvatio značaj borbe za hrvatski jezik, potrebno je ukazati na Šentijinu tvrdnju. On kaže: „Žudnja za standardnim, tj. znanstveno normiranim i verificiranim i politički sankcioniranim hrvatskim jezikom i za ustaljenjem dosegnutoga standarda svojega vremena bili su cijelo stoljeće i po najizraženiji i najpostojaniji vid opće hrvatske političke borbe za samostalnost, za samosvojnost i za državnu nezavisnost.“, J. Šentija, „Godine kušnji, godine mijene“, u: *Zapisi i sjećanja...*, str. 273.

¹⁹¹ D. Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, str. 554.

Jugoslaviji. Nedovoljna zastupljenost Hrvata u sudstvu, policiji i vojsci, akumulacija saveznog kapitala u beogradskim bankama i izvoznim poduzećima i nepravilna raspodjela tog kapitala, ustrajanje na tezi o jedinstvu radničke klase Jugoslavije, nemogućnost izražavanja mišljenja koje se razlikuje od partijskog bili su samo neki od dokaza centralističkog društvenog ustrojstva. Poseban je problem bio i taj što se svaki pokušaj ukazivanja hrvatskih medija i političara na nepravilnosti u društvenom, gospodarskom i političkom životu Jugoslavije označavao kao nacionalistički ispad, a Hrvatska je optuživana kako želi razbiti Jugoslaviju. Na tom su tragu bili i članci Miloša Žanka, člana CK SKH i potpredsjednika Narodne skupštine, objavljeni u *Borbi*. U njima je progovorio o porastu hrvatskog nacionalizma. Ti su tekstovi bili povod za sazivanje Desete sjednice CK SKH.¹⁹² Ona se odvijala se od 15. do 17. siječnja 1970. godine, a njezino održavanje podupirao je i sam Tito.¹⁹³ Članovi CK SKH u svojim su se referatima žestoko obrušili na centralizam i unitarizam prokazujući ih „kao najveće opasnosti za samoupravljanje i Jugoslaviju“. Televizija je prenosila zbivanja sa Sjednice tako da su stavovi članova CK SKH odjeknuli u cijeloj Hrvatskoj.¹⁹⁴

Samosvjesnost, hrabrost, dosljednost i konkretnost hrvatskog rukovodstva otvorile su prostor pluralizmu mišljenja. Iako su i mediji, i Matica hrvatska, i studenti bili „svoji“ i na vlastiti način doprinosili hrvatskom proljeću, bez poticaja glavnih ljudi u CK SKH i njihovog razumijevanja glas nabrojanih ne bi se ni približno čuo kao što je to bio slučaj tih godina. Reakcije na studentski štrajk najbolja su potvrda veličine predvodnika hrvatske politike. Naime, studentski štrajk započeo je 22. studenog 1971. Budući da je Karađorđevo nastupilo samo desetak dana nakon njega, jasno je kako je upravo štrajk presudio hrvatskom proljeću. Studentski su vođe, a osobito su se izdvajali Budiša, Čičak, Dodig i Paradžik, ponukani suviše nerealnim govorima matičinih pojedinaca (Đodan, Šošić, Veselica), nastojali ubrzati stvari vičući „Hrvatskoj njene devize“.¹⁹⁵ Dok su studenti bili u štrajku, Tito se razračunao s hrvatskim rukovodstvom koje je u prijašnjim mjesecima odbijalo uhititi najradikalnije „matičare“ i studente. Važno je naglasiti

¹⁹² Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, str. 379.-382.; S. Dabčević-Kučar, *'71 : hrvatski snovi i stvarnost*, 1. sv., str. 150.-152.

¹⁹³ Isto, str. 382.; Isto, 148.; H. Matković, *Povijest Jugoslavije*, str. 360.-361.; D. Kastratović, *Proljeće moderne Hrvatske*, str. 111.; „Između nacionalizma i unitarizma“, epizoda 4., *Hrvatsko proljeće*, urednik Hrvoje Klasić., Novak upozorava na pakt Tita i Žanka sljedećim riječima: „Od tada do Desete sjednice Tito se zvanično četiri puta našao sa Žankom koji ga je redovito informiro (...) o nepodobnim stvarima koje se dešavaju u Hrvatskoj. (...) To je bila jedna velika Titova igra.“

¹⁹⁴ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, str. 382.

¹⁹⁵ To je bila parola štrajkaša., S. Dabčević-Kučar, *'71 : hrvatski snovi i stvarnost*, 1. sv., str. 766.

kako Dabčević-Kučar i Tripalo iskazuju razumijevanje za studentski bunt i time ne odstupaju od jednog od proklamiranih postulata svoje politike – slobode mišljenja.¹⁹⁶

U ovom su poglavlju opisana tri važna događaja hrvatskog proljeća. Analizi koja slijedi polazište je upravo u *Deklaraciji*, Desetoj sjednici i studentskom štrajku. Potrebno je pojasniti i kriterij odabira listova za istraživanje. Odlučio sam istražiti dva dnevnika kako bih mogao utvrditi neke sličnosti i razlike između njih. Za odabir *Glasa Slavonije* presudni je kriterij bio taj što živim na području koje taj list pokriva, a *Večernji list* nametnuo se činjenicom da je bio najčitaniji hrvatski dnevnik. Od tjednika analizirani su *Vjesnik u Srijedu* i *Hrvatski tjednik* jer je prvi bio produkt najveće Novinsko-izdavačke kuće u Jugoslaviji i isticao se tematskom raznolikošću, a drugi najpopularniji list Matice hrvatske. Kako ne bi bila zaboravljena niti jedna skupina koja je činila hrvatsko proljeće, istraživanje je zahvatilo i *Hrvatsko sveučilište*.

5.2. Glas Slavonije i Večernji list

Glas Slavonije prvi je puta tiskan 24. lipnja 1943. u 4000 primjeraka. Nastavljao se na list *Slavonski partizan* koji se pojavio u siječnju 1942. Najzaslužniji za pokretanje *Glasa Slavonije* bio je Josip Cazi. List je isprva izlazio kao tjednik, a od 16. kolovoza 1945. tiska se kao dnevnik. Bio je jedini „dnevni list koji izlazi u Slavoniji tijekom socijalističke Jugoslavije“, a izdavao ga je oblasni odbor Narodne fronte. Pod njezinom prismotrom angažirao se u „osnivanju seljačkih zadruga i ispunjenju planova prisilnog otkupa poljoprivrednih proizvoda“ te na izborima. Poseban je po tome što je veliku pozornost pridavao problemima vezanim uz selo, osobito poljoprivredi.¹⁹⁷ Spehnjak navodi da se naklada prvih nekoliko godina kretala oko 15 000 primjeraka, 1952. smanjila se na 7 500.¹⁹⁸ Trend opadanja nastavio se i u narednim godinama pa je 1957. otisnut u samo 5 400 primjeraka. Osim nestašice papira, razlog svakako valja potražiti i u činjenici da je tržište Slavonije bilo „pokriveno beogradskim i saveznim glasilima“ – *Politika* i *Večernje novosti* imale su prevagu nad *Glasom Slavonije*.¹⁹⁹ 1967. naklada je porasla na 11 800 primjeraka, ali je već 1969. pala na 8 800, a 1971. na 7 800 primjeraka.²⁰⁰

¹⁹⁶ Isto, str. 784.

¹⁹⁷ B. Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 347., 439.-440.

¹⁹⁸ K. Spehnjak, *Javnost i propaganda – Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945.-1952.*, str. 105.

¹⁹⁹ B. Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 527., 596.

²⁰⁰ Isto, str. 596.

Večernji list nastao je 1. srpnja 1959. spajanjem *Narodnog lista* i *Večernjeg vjesnika*. Glavni i odgovorni urednik tada je bio Tomislav Golubović, a list se tiskao u nakladi od 60 000 primjeraka. Pozornost je u početku najviše bila posvećivana događajima iz okolice grada Zagreba. Pisanje o kulturnim zbivanjima, filmskoj umjetnosti, stripovi i karikature zaštitni su znak lista od njegova osnutka. Budući da je izdavačka kuća *Vjesnik* isprva favorizirala istoimeni listi, *Večernji list* prvih nekoliko godina izlazi samo nakon podneva. Primat je *Večernjaku* dan 1968. kada je ta izdavačka kuća kupila „prvi u Jugoslaviji novinski višebojni offset“. Od toga trenutka list se pojavljuje i na tržištima Bosne i Hercegovine te Vojvodine, ali je Zagreb i dalje ostao glavna čitateljska baza. U vrijeme hrvatskog proljeća glavni su urednici Vera Vrcić i Davor Šošić. List je suvremen, informativan i zanimljiv što dokazuje stalni rast godišnje prosječne naklade. 1971. ona iznosi čak 168 678 tiskanih primjeraka.²⁰¹

5.2.1. „Ne živimo od gramatike, već od stvaralačkog rada“²⁰²

Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika itekako je popraćena u ovim dvama dnevnim listovima. Oba su ju lista osudila. Sljedeći redovi trebali bi svakoga uvjeriti kako je osuda preblag izraz za neopravdanu, histeričnu i beskrupuloznu hajku na *Deklaraciju* koja je uslijedila netom po objavljivanju.²⁰³ Budući da Grbelja tumači kako je u tiskovinama važno što se nalazi na naslovnici, a što na marginama, krenut ću od učestalosti pojavljivanja vijesti na naslovnoj stranici.²⁰⁴ I *Glas* i *Večernji*²⁰⁵ četiri puta do kraja mjeseca ožujka 1967. stavljaju *Deklaraciju* na naslovnicu.²⁰⁶ Iz toga se može zaključiti kako su je smatrali itekako važnom. Naravno, u svim je slučajevima osuđena.

Ako se odlučimo zaviriti u novine, naići ćemo na vijesti o *Deklaraciji* već na prvim stranicama. Među onima koji osuđuju taj dokument redovito su to radnici okupljeni na mitinzima („Radnici

²⁰¹ Isto, str. 520.-521., 564.-566.

²⁰² Objavljeno kao podnaslov u članku koji sažima Titovo viđenje *Deklaracije*, *Večernji list*, 27. 3. 1967., str. 3.

²⁰³ O toj nepotrebnoj i nemilosrdnoj propagandi protiv *Deklaracije* svjedoče sljedeći slični primjeri: „Liječnik, specijalist bolnice u Lipiku, Ivan Šafer, našao se na optuženičkoj klupi zato što svom pacijentu u rubrici „zanimanje“ nije napisao penzionirani oficir, nego umirovljeni časnik. Sud je našao da takav naziv zanimanja pacijenta Majstorovića ima „uvredljivo i omalovažavajuće značenje“. I željezničaru, strojovođi, Josipu Ščuriću sudilo se zato što je prosvjedovao protiv potiskivanja hrvatskog jezika čak i na administrativnim papirima kao što je radni nalog.“, D. Kastratović, *Proljeće moderne Hrvatske*, str. 48.

²⁰⁴ J. Grbelja, *Cenzura u hrvatskom novinstvu 1945.-1990.*, str. 20.

²⁰⁵ Koristit ću ove skraćene izraze jer ću ih često ponavljati.

²⁰⁶ *Glas Slavonije*: 24., 25., 29., 31. ožujka 1967.; *Večernji list*: 21., 22., 23., 25. ožujka 1967., Napomenuo bih kako sam *Večernji list* pregledao zaključno s 28. ožujkom. Dakle, moguće je da je *Deklaracija* još koji put došla na naslovnicu.

Belišća oštro osuđuju Deklaraciju“²⁰⁷, „Deklaracija – neprijateljski akt“²⁰⁸, „Radnici protestiraju“²⁰⁹), djelatnici važnih ustanova („Osječki kazališni umjetnici oštro osuđuju Deklaraciju“²¹⁰), ali i sami potpisnici ili pojedinci koji pripadaju ustanovama koje su među potpisnicama *Deklaracije*. Oni se redovito opravdavaju kako nisu ništa znali (član Društva književnika Hrvatske D. Oblak kaže: „Mnogi književnici s kojima sam razgovarao također, kao i ja, osuđuju Deklaraciju i ne smatraju da je ona – unatoč tome što se ispod nje nalazi ime Društva književnika Hrvatske – donešena i u njihovo ime. Vjerujem da će oni i javno iskazati to mišljenje.“²¹¹). Istaknuo bih ovdje neke sličnosti. Prva se ogleda u tome što su prve kritike koje su se pojavile u novinama prenesene sa sjednica ili zborova visokih partijskih struktura. Tako i *Večernji* i *Glas* prvo plasiraju izjave sa sjednica Glavnog odbora SSRNH i Gradskog komiteta SK Zagreba.²¹² Takve vijesti dodatno dobivaju na „težini“ kada se zna da su ih izjavili Pero Pirker i Miko Tripalo. U ponudama potpisnicima da se opravdaju nalazi se još jedna sličnost. *Glas* 31. ožujka 1967. iskazuje milost Ogranku Matice Hrvatske Osijek koji je za *Deklaraciju* saznao „iz štampe“, a u članku „Nakon Deklaracije“ *Večernji* istu mogućnost pruža predstavnicima raznih institucija.²¹³

Što se želi postići tom selekcijom govornika? Ukazuje li davanje prvenstva rukovodećim dužnosnicima CK SKH i članovima SSRNH u „paljbi“ po *Deklaraciji* na namjerno izazvani psihološki postupak koji ima za cilj javnosti nametnuti i kreirati mišljenje? Odgovor je jasan. Hijerarhijom govornika želi se u javnosti proizvesti „pravedan gnjev“.²¹⁴ Svjesno se najprije posegnulo za sjednicama jer političari imaju ugled u društvu. To je izravno utjecalo na radnike koji su bili samo iduća razina na kojoj su mediji širili psihozu straha. Pridobivanje radnika i njihovi mitinzi na kojima je *Deklaracija* žestoko osuđena - ukazao bih ovdje na članak slikovita naslova „Donkihotski čin s mračnom sračunatošću“²¹⁵ – djelovali su na cjelokupnu javnost kojoj kao da je poručeno da je njezin namjerno izazvani strah legitiman i da slobodno smije udariti po neprijateljima. *Glas* čak donosi i članak „Nismo opterećeni Deklaracijom“.²¹⁶ Novinari su, naime, obavili intervju s jednom obitelji. Sam je naslov trebao stvoriti dojam kako *Deklaracija*

²⁰⁷ *Glas Slavonije*, 25. 3. 1967., str. 1.

²⁰⁸ *Glas Slavonije*, 28. 3. 1967., str. 2., Pod tim naslovom izražava se stav radnika industrijskog pogona „Spačva“.

²⁰⁹ *Večernji list*, 24. 3. 1967., str. 3.str.

²¹⁰ *Glas Slavonije*, 29. 3. 1967., str. 2.

²¹¹ *Večernji list*, 25. 3. 1967., str. 8.

²¹² „Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika sadrži neke politički neprihvatljive stavove.“, *Večernji list*, 21. 3. 1967., str. 1; „Oštro i odlučno reagiranje“, *Večernji list* 23. 3. 1967., 4. str.; *Glas Slavonije*, 24. 3. 1967., str. 1.; *Glas Slavonije*, 26. 3. 1967., str. 2.

²¹³ *Glas Slavonije*, 29. 3. 1967., str. 1.; *Večernji list*, 25. 3. 1967., str. 1.-5.

²¹⁴ D. Kastratović, *Proljeće moderne Hrvatske*, str. 48.

²¹⁵ *Glas Slavonije*, 29. 3. 1967., str. 2.

²¹⁶ *Glas Slavonije*, 30. 3. 1967., str. 5.

nije uzdrimala društveni i politički život i da će se uskoro zaboraviti. U sklopu članka objavljena je i fotografija obitelji kojom se ostvarilo prezentiranje obitelji kao „jedne od nas“ (Prilog 1.).

Taj navedeni primjer slika je i prilika političke propagande. Poručujući da im *Deklaracija* nije važna, supružnici omalovažavaju potpisnike i njihove težnje. Kao da se pitaju: „Zašto se oni bave jezikom kad je nama stalo do kruha?“ Medijskom se manipulacijom borba za ravnopravnost hrvatskog jezika u odnosu na srpski svodi na izdajnički, neprijateljski i bešćutni čin socijalno neosvještenih pojedinaca. Čitatelje se podsjeća kako je Novosadski dogovor „najbolje rješenje do kojeg se moglo doći, jer tu zbilja nema nikakvih razlika“. ²¹⁷ Poziva se strukture vlasti na obračun s potpisnicima. Posebno je zanimljivo kako radničke osude uvijek dolaze s velikih skupova – mitinga. U radu je već ukazano na princip stada (gomile). ²¹⁸ Ljudi u skupini reaguju impulzivno, nepromišljeno, drugi ih „povuku“ i onda su skloni poistovjetiti se s tom grupom čak ako se i ne slažu s njezinim stavovima. Nije slučajno što tolike osude stižu s mitinga.

Glas i *Večernji* nisu zaboravili u tekstovima istaknuti kako je *Deklaracija* usmjerena protiv „najsvetijih tekovina narodne revolucije“ ²¹⁹ – bratstva i jedinstva. U gotovo svakom tekstu spominju se ti pojmovi. Samo ću ukazati na jedan primjer: „Bratstvo i jedinstvo – ističe se u tom pismu – cementirano u narodnooslobodilačkoj borbi i poslijeratnoj socijalističkoj izgradnji čuvamo kao zjenu oka.“ ²²⁰ I *Glas* i *Večernji* osuđuju *Deklaraciju* i prozivaju komuniste u institucijama koje su ju potpisale zbog neodlučnosti. I u jednim i u drugim novinama dominiraju sljedeći pojmovi: osuda, eksces, politička diverzija. Njima se obično dodaju pridjevi: oštra, gruba, nepotrebna. Ipak sam dojma kako je *Glas* oštrij u tom progonu. Za to se mogu pronaći objektivni razlozi. Naime, sredinom pedesetih NIP „Vjesnik“ moralo je polovicu svoje distributivne mreže „ustupiti bez naknade poduzeću *Borba* iz Beograda“. Tako je Slavonija potpala pod utjecaj beogradskih listova. ²²¹

²¹⁷ *Večernji list*, 27. 3. 1967., str. 3.

²¹⁸ E. L. Bernays, *Kristaliziranje javnog mišljenja*, str. 76.-78, 98.-100.

²¹⁹ *Glas Slavonije*, 31. 3. 1967., str. 1.

²²⁰ *Glas Slavonije*, 28. 3. 1967., str. 2.

²²¹ B. Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 488.

5.2.2. Družbe Bakariću, nasmiješite se!

Desetu sjednicu CK SKH ažurno su popratili i *Glas* i *Večernji*. Prostor na naslovnoj stranici često su joj posvećivali.²²² Na sadržajnu se razinu neću toliko osvrutati jer se u člancima koji se odnose na Desetu sjednicu uglavnom prenose referati sudionika. Novine su prvo objavljivale upravo izlaganja članova CK SKH. Naslovi i podnaslovi, osobito u *Večernjaku*, izražavaju zajedništvo članova CK SKH. Uglavnom na homogenost upućuje imenica „jedinstvo“ i iz nje izvedeni pridjev („CK SKH – jedinstveno“²²³, „Jedinstveni stavovi i ocjene“²²⁴, „Idejno i političko jedinstvo“²²⁵...). U *Glasu* ima mnogo manje sličnih naslova. Naglasak je u njemu stavljen na nacionalizam i unitarizam te na samoupravljanje. Vidljivo je to iz sljedećih naslova: „Preuveličavanje nacionalizma odvlači pažnju od najvažnijih pitanja samoupravnog društva“²²⁶, „I nacionalizam i unitarizam jednako udaljeni od politike SKJ“²²⁷, „Jačanjem samoupravnog društva sužava se utjecaj nacionalizma“.²²⁸

Nakon nekoliko dana u novinama se javljaju reakcije na Desetu sjednicu. I u *Glasu* i u *Večernjaku* dominira pojam podrška. Navest ću nekoliko primjera: „Podrška predsjedništva MOK-a Zaključcima X sjednice“²²⁹, „Puna podrška rukovodstvu“²³⁰, „Puna podrška stavovima CK SKH“.²³¹ Tu potporu uglavnom pružaju radnici određenih poduzeća. Razlika je u činjenici da *Glas* donosi osvrte slavonskih zastupnika u CK SKH na Desetu Sjednicu.²³² Dakle, na sličan način kao što su osudili *Deklaraciju*, *Glas* i *Večernji* sada izražavaju potporu Desetoj sjednici. Čini mi se ovdje zgodnim uputiti na jezik članova CK SKH. Savka Dabčević-Kučar ističe kako su ona i ostali članovi morali koristiti tipiziranu i ideologiziranu frazeologiju kako bi se održali na vlasti. Navodi primjer da je napad na unitarizam morao biti ublažen spominjanjem hrvatskoga šovinizma. Usprkos suhoparnosti i izniveliranosti tog govora tvrdi da se znalo i dobro razumjelo što tko govori. Takav jezik nazvan je „ezopovski“.²³³

²²² *Glas Slavonije*: 16., 17., 20., 22., 24., 27., 30. siječnja 1970.; *Večernji list*: 16., 17. i 18., 19., 20., 22. siječnja 1970.

²²³ *Večernji list*, 17. i 18. 1. 1970., str. 1.

²²⁴ Isto, str. 10.

²²⁵ *Večernji list*, 19. 1. 1970., str. 3.

²²⁶ *Glas Slavonije*, 17. i 18. 1. 1970., str. 1.

²²⁷ *Glas Slavonije*, 17. i 18. 1. 1970., str. 3.

²²⁸ Isto, str. 3.

²²⁹ *Glas Slavonije*, 20. 1. 1970., str. 1.

²³⁰ Isto, str. 3.

²³¹ *Večernji list*, 21. 1. 1970., str. 3.

²³² *Glas Slavonije*, 20. 1. 1970., str. 3.

²³³ S. Dabčević-Kučar, '71 : hrvatski snovi i stvarnost, 1. sv., str. 78.-81., Slikovite su riječi Savke Dabčević-Kučar koja piše: „Sjećam se da sam za referat na X. sjednici SKH brojila koliko sam puta spomenula unitarizam u

Bernays smatra „da je zajednički interes koji može najlakše zbližiti neku grupu ljudi najčešće neki problem“.²³⁴ Budući da se Deseta sjednica obračunala sa Žankom i unitarizmom, hrvatski narod zasigurno je na temelju medijskog izvještavanja stao uz hrvatsko rukovodstvo. Deseta sjednica bila je na putu da postane utemeljujući simbol hrvatskog naroda, figura sjećanja. Najbolja potvrda toga uvrštavanje je tog događaja u udžbenik za četvrti razred gimnazije iz – 1971. godine.²³⁵

Glavna je razlika između *Glasa* i *Večernjaka* prisutnost fotografija uz tekstove. Mnogo više ih je u *Večernjaku*. Analizirajući ih, valja primijetiti kako su članci koji govore o Desetoj sjednici redovito popraćeni fotografijama na kojima se nalaze sudionici.²³⁶ Kao „lajtmotiv“ javlja se na tim fotografijama osmijeh. Zastupnici se – smiju! Jelica Radojčević, Savka Dabčević-Kučar, Dragutin Haramija, Miko Tripalo, svi se oni smiješe.²³⁷ Zašto toliko inzistiram na tome? Odgovor se pruža sam od sebe. Dovoljno je prelistati današnje magazine ili pregledati portale. Svuda će važne osobe, ako ih se želi prikazati u pozitivnom svjetlu, imati osmijeh na licu jer je on važan dio govora tijela. Njime se može uljepšati dan nekome ili privući pozornost. Osmijeh odaje bezbrižnost, neposrednost, jednostavnost. Možda se može čak i konstatirati kako on sugerira kako je osoba samouvjeren, svjesna svojih vrlina i mana, kako vjeruje u opravdanost i ispravnost svojih težnji. Zasigurno je osmijeh na licu vodećih hrvatskih političara bio od koristi i pribavio im novi broj pristaša. Da je i agitpropu osmijeh bio važan, potvrđuju i njegove primjedbe upućene novinarima 1950. U njima stoji: „U našim se novinama ne može vidjeti jednu sliku našeg rukovodioca da se smije. Uvijek se izabire ista poza kako ukrućeno sjedi, pa je to prešlo u šablonu. (...) Zašto naši reporteri ne slikaju druga Bakarića na primjer, kako se penje u Sabor?“²³⁸

negativnu kontekstu i, pojačavajući argumentaciju protiv unitarizma, istodobno pravila određenu ravnotežu unoseći na dvama mjestima i borbu protiv šovinizma.“, Isto, str. 81.

²³⁴ E. L. Bernays, *Kristaliziranje javnog mišljenja*, str. 104.

²³⁵ S. Koren, „Udžbenik iz 1971. i udžbenici o 1971: udžbenički narativi i politike povijesti 1971.-2011., u: *Hrvatsko proljeće 40 godina poslije*, ur. Tvrtko Jakovina, str. 310.-311.

²³⁶ Božidar Novak tumači kako je NIP *Vjesnik* veliku pozornost pridavao fotografijama, a posebno nakon 17. listopada 1966. kada je kuća bila uključena u „međunarodnu telefoto mrežu agencije United Press International“. Pritom je potrebno napomenuti kako je *Večernji list* od ljeta 1967. pozivao čitatelje da „perom i fotoaparatom otkrivaju nepoznate i ugrožene kulturno-povijesne spomenike“, B. Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 564.-565.

²³⁷ *Večernji list*, 16., 17. i 18., 19. 1. 1970.

²³⁸ K. Spehnjak, *Javnost i propaganda – Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945.-1952.*, str. 98.

5.2.3. *Lapsus linguae ili lapsus calami?*

Budući da osječki studenti nisu podržali štrajk svojih kolega iz Zagreba, očekivao sam možebitnu razliku u izboru i načinu prikazivanja vijesti između *Glasa* i *Večernjaka*. Ne može se poreći kako je ona prisutna, ali ne u očekivanoj mjeri. Potrebno je prije analize ovoga problema naglasiti različiti karakter dviju novina – *Glas* je prije svega usredotočen na regionalno područje, na Slavoniju, a *Večernji* od 1968. „izlazi iz zagrebačkih okvira“.²³⁹ Tako se iz *Večernjaka* može mnogo više saznati o organizaciji samog štrajka te odazivima u gradovima diljem Hrvatske. O razlozima pokretanja i trajanju štrajka govori Budiša („Proglašena obustava rada na sveučilištima“²⁴⁰), a o odazivu studenata u drugim gradovima izvještavaju sljedeći članci: „Polovica studenata bojkotira nastavu“²⁴¹, „Za samoupravni dogovor o političkom djelovanju“²⁴², „Osude i podrške“.²⁴³ *Glas* također obavještava o situaciji u drugim sveučilišnim gradovima, ali nikad takvi izvještaji nisu realizirani u zasebnim tekstovima, nego su uvijek te informacije manje važne od onog čemu je dan primat u tim člancima.

Naglasak u *Glasu* stavljen je na studentska zbivanja u Osijeku u kojem u to vrijeme studira oko 2 500 studenata.²⁴⁴ Kroz te se članke provlači stav osječkih studenata za koje je štrajk neprihvatljiva metoda („Strana metoda političke borbe“²⁴⁵, „Studenti PA protiv obustave nastave“²⁴⁶, „U Osijeku nastava bez prekida“²⁴⁷). Njihovu su odluku podržala brojna osječka poduzeća – „Vodovod“²⁴⁸, „Saponia“, „ŽTP“, „Elektroslavonija“, „Autoreparatura“ i „Mobilia“.²⁴⁹ Ono što se može saznati iz samog teksta vrlo je indikativno. Naime, radnici „Mobilije“ kažu: „Studenti imaju pravo kad osuđuju devizni režim i traže promjenu, ali metoda i način kojim su pošli potpuno je pogrešna.“²⁵⁰ Nezadovoljstvo deviznim sustavom vidljivo je čak i u naslovima tekstova („Vinkovčani najavljuju proteste zbog deviznog sustava“²⁵¹), a osobito u onima koji se odnose na emigraciju. Tako primjerice jedan Čepinčanin koji živi u Njemačkoj

²³⁹ B. Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 567.

²⁴⁰ *Večernji list*, 25. 11. 1971.

²⁴¹ *Večernji list*, 24. 11. 1971., str. 10.

²⁴² *Večernji list*, 25. 11. 1971., str. 10.

²⁴³ *Večernji list*, 26. 11. 1971., str. 3.

²⁴⁴ *Večernji list*, 25. 11. 1971., str. 10.

²⁴⁵ *Glas Slavonije*, 24. 11. 1971., str. 3.

²⁴⁶ *Glas Slavonije*, 25. 11. 1971., str. 3.

²⁴⁷ *Glas Slavonije*, 26. 11. 1971., str. 1.

²⁴⁸ Isto, str. 4.

²⁴⁹ *Glas Slavonije*, 27. – 30. 11. 1971., str. 1.

²⁵⁰ Isto, str. 1.; *Večernji list*, 24. 11. 1971., str. 1.

²⁵¹ *Glas Slavonije*, 17. 11. 1971., str. 2.; „Ta posustalost slavonsko-baranjskih izvoznika jest u krajnjoj konzekvenci njihov odgovor na dosad bezuspješne zahtjeve naših društveno-političkih foruma koji su javno upozorili na sve opasnosti sadašnjeg vanjsko-trgovinskog i deviznog režima na opću privrednu situaciju u našoj zemlji, a još uvijek nailaze na otpor birokratsko-etatičkih snaga u saveznim organima.“, *Glas Slavonije*, 20. 11. 1971., str. 3.

kaže: „Sutra bih se vratio, kad bi naši propisi o transferu naše imovine, što smo je stekli ovdje, u domovinu, bili tolerantniji i snošljiviji. Naime, sadašnji carinski propisi prisiljavaju me, kad bih se htio vratiti, da praktično prodam svu tu imovinu za budzašto i da dođem u rodni kraj sa markama, bez perspektive da se negdje zaposlim.“²⁵² Drugi emigrant opet ističe kako „nas je upravo ekonomska logika natjerala na privremeni rad u inozemstvo“.²⁵³ Očito je kapital Desete sjednice bio ogroman. Radnici se više ne boje detektirati probleme u društveno-političkom životu Jugoslavije, hrabriji su, kao i novinari koji slobodno pišu o tim problemima.

Osim članaka o radničkom protivljenju štrajku, prisutni su u oba dnevnika tekstovi u kojima se prenose izjave čelnih ljudi hrvatske politike. Takvi tekstovi prevladavaju. Bitno je naglasiti kako Miko Tripalo, Savka Dabčević-Kučar, Pero Pirker i Jakov Blažević iskazuju razumijevanje za nestrpljivost dijela studenata i štrajkašku metodu pripisuju mladenačkom buntu. Da je *Glas* tada na strani rukovodstva CK SKH potvrđuje sljedeći odlomak: „Zato se ne može aplauzima i verbalno bučno izricati povjerenje hrvatskom političkom rukovodstvu, a s druge strane faktički ga ne priznavati u njegovoj aktivnosti već naprotiv mimo tog rukovodstva poduzimati akcije društvene prisile od kojih može biti samo štete. Stoga se progresivne snage Hrvatske i politička tijela negativno odnose prema najavljenom obustavi nastave.“²⁵⁴ I *Večernji* se kritički odnosi prema štrajku i čvrsto stoji uz politiku CK SKH.²⁵⁵ Vrlo se često ističe kako Hrvatska ima „najprogresivnije moguće vodstvo“ ili izjave slične toj.²⁵⁶ To nije samo znak kako tiskovine i javnost podupiru rukovodstvo, nego je i iskaz samopouzdanja tih političara jer oni to izjavljuju.

Upozorio bih na još jednu činjenicu jer se dijelom odnosi i na studente. Istražujući kako je studentski štrajk prezentiran u *Glasi*, ne može se ne primijetiti sve češće naglašavanje nacionalnog.²⁵⁷ *Glas* je zahvatila kroatizacija. Studenti pozivaju na naglašavanje povijesnog kontinuiteta razvoja hrvatske državnosti, SSRN Hrvatske na republičkoj konferenciji spominje i pravo na odcjepljenje, a građani Osijeka pozdravili su „ustavno konstituiranje Hrvatske kao

²⁵² *Glas Slavonije*, 2. 11. 1971., str. 3, Najbolji dokaz kako se i *Glas* osobodio okova koji su ga dotad priječili završna je rečenica toga članka. „A nije tako govorio samo Željko Bekić.“

²⁵³ *Glas Slavonije*, 3. 11. 1971., str. 3.

²⁵⁴ *Glas Slavonije*, 23. 11. 1971., str. 3.

²⁵⁵ *Večernji list*, 24. 11. 1971., str. 10., „(...) grupa koja pokušava manipulirati studentskim pokretom u Hrvatskoj, povlači proziran taktički potez (...) ona ignorira ustavne promjene i prve uspješne korake u njihovoj primjeni, ona se pravi da ne vidi značajan doprinos SR Hrvatske razvijanju upravo takvih odnosa u našoj zajednici, ona time, realno, još jednom dolazi u oštru konfrontaciju s politikom Saveza komunista Hrvatske.“ Ističe se kako to može „biti od koristi samo onim snagama koje na svim frontovima, pa i na ovom deviznom, žele zakočiti razvoj Hrvatske i Jugoslavije na principima samoupravnog socijalizma i pune nacionalne ravnopravnosti.“

²⁵⁶ *Glas Slavonije*, 27. – 30. 11. 1971., str. 5.; Miko Tripalo upozorava studente sljedećim riječima: „(...) moramo biti svjesni da možda nikada u svojoj povijesti nismo tako čvrsto držali sudbinu u svojim rukama. A ja vas molim da nas podržite da tu sudbinu i dalje zadržimo u svojim rukama.“, *Glas Slavonije*, 26. 11. 1971., str. 3.

²⁵⁷ Za istraživanje *Glasa* imao sam više vremena nego za istraživanje *Večernjaka*. To znači da sam u *Glasi* istražio sve brojeve tiskane u studenom, a u *Večernjaku* samo one od 22. studenoga, dana objave štrajka.

suverene nacionalne države hrvatskog naroda, države Srba i narodnosti u Hrvatskoj, utemeljene na suverenosti naroda i vlasti radničke klase kao samoupravne zajednice svih radnih ljudi, građana i ravnopravnih naroda i narodnosti“.²⁵⁸

Večernji također ne propušta obavijestiti javnost o odlukama skupa o hrvatskoj književnosti održanog u Šibeniku. Tamo je odlučeno da „središnje mjesto u nastavi književnosti ima hrvatska književnost, a književnosti ostalih jugoslavenskih naroda obrađuju po načelu reprezentativnosti i u pregledima“.²⁵⁹ Kada se tome pridoda kako se tih dana održala i praizvedba Gotovčeve opere o posljednjem hrvatskom kralju narodne krvi Petru Svačiću („Konačno „Petar Svačić““²⁶⁰), pod „normalno“ se može shvatiti i Tripalovo isticanje nacionalnog ispred klasnog na skupu u Slavonskoj Požegi.²⁶¹ Postavlja se pitanje: „Je li to Tripalo stvarno izjavio tim redoslijedom ili je tu „svoje prste“ imalo novinarsko pero?“ Odgovor nije važan jer se jasno može konstatirati, ostavljajući prostor i za jednu i za drugu mogućnost, kako je hrvatsko novinstvo „disalo“ slobodnije.

5.2.4. „Amerikanizacija“ Jugoslavije

U ovom će poglavlju biti izneseni zaključci u odnosu na ostale vijesti, one koje nisu nužno povezane s *Deklaracijom*, Desetom sjednicom i studentskim štrajkom. Krenut će se od prvog čovjeka Jugoslavije – predsjednika Tita. Vijesti o Titu nisu česte u dvama dnevnicima. Primjerice, u ožujku 1967. šest se članaka u *Glasu* odnosi na njega, a u siječnju 1970. deset je takvih izvješća. *Večernji* u siječnju 1970. i studenom 1971. piše po tri članka kojima je Tito glavna tema.²⁶² Očekivano su u oba lista vijesti o Titu najavljene na prvoj stranici i gotovo u svakom slučaju istaknuta je i fotografija na kojoj se on nalazi. Pritom valja ukazati na lukavost kojom se poslužio *Večernji* – tijekom druge polovice studenog 1971. sva tri članka u kojima se Tito pojavljuje najavljena su na prvoj, ali su nastavljena na posljednjoj stranici.²⁶³ To je ujedno i dokaz činjenice da su „kočnice“ u novinarstvu popustile. Uredništva listova osiguravaju se tako

²⁵⁸ *Glas Slavonije*, 17. 11. 1971., str. 3.; *Glas Slavonije*, 9. 11. 1971., str. 2.-3.

²⁵⁹ *Večernji list*, 25. 11. 1971., str. 10.

²⁶⁰ Isto, str. 16.

²⁶¹ *Glas Slavonije*, 1. 12. 1971., str. 3., U tom članku prvo istaknuto: „SR Hrvatska je – prije svega – suverena nacionalna država hrvatskog naroda. To iz jedinstvenog razloga što hrvatski narod svoje pravo na samoodređenje može ostvariti samo ovdje, na svojoj rodnoj grudi, na kojoj je ginuo i za koju se vjekovima borio.“ Tek kasnije dolazi: „I na kraju treba javno zapisati da je SR Hrvatska samoupravna zajednica radnih ljudi.“

²⁶² Ne smije se zaboraviti kako sam pregledao sve brojeve *Glasa* u mjesecima za koje se donose podaci, a *Večernji* sam istraživao od datuma kada su Deseta sjednica i studentski štrajk započeli.

²⁶³ *Večernji list*, 23. 11. 1971., str. 24., 24. 11. 1971., str. 24., 25. 11. 1971., str. 25.

što vijesti iz unutarnje i vanjske politike stavljaju na naslovnicu, ali one više ne čine glavni sadržaj novina. Naglasak je sve više na hrvatskom gospodarstvu i kulturi.²⁶⁴

Članci o Titu opsegom su mali, a tematiziraju njegova putovanja po Jugoslaviji i svijetu (npr. „Tito u Kosmetu“²⁶⁵, „Odmor u Kaliforniji“²⁶⁶) ili susrete sa značajnim osobama („Susret Tito-Ceauescu“²⁶⁷, „Primanja kod Tita“²⁶⁸). Izuzetak je članak prvog broja u 1970.²⁶⁹ Prostire se preko cijele stranice, a Tito progovara o hladnom ratu, nesvrstanim i događajima u Jugoslaviji. Kada je to moguće, ne propušta se o neprikosnovenom autoritetu Jugoslavije govoriti u superlativima. Tako *Glas* prenosi izjavu kanadskog ministra vanjskih poslova u kojoj on ističe kako je Tito u „očima mnogih Kanadana veliki heroj“.²⁷⁰ Nije potrebno naglašavati kako Tito svakom svojom izjavom podsjeća na NOB te bratstvo i jedinstvo.

U radu dosad nije ukazivano na zbivanja u svijetu u drugoj polovici šezdesetih godina i početkom sedamdesetih. Svakako su i ona izvršila utjecaj na hrvatsko proljeće. Doba je to mnogih sukoba. Oba dnevna lista (posebno *Večernji*) izvještavaju čitateljstvo o ratu u Vijetnamu („Bombarderi u akciji“²⁷¹), „kulturnoj revoluciji u Kini („Logori za preodgajanje“²⁷²) i sukobima u Africi („Bijafra položila oružje“²⁷³). U *Večernjaku* novinar pod pseudonimom „Spectator“ analizira političku sliku svijeta. Krajem šezdesetih preobražava se svijet. Pojavljuju se Beatlesi, Rolling Stonesi i Doorsi. Njihova je glazba simbolizirala mladenačko odbijanje onih vrijednosti koje su bile karakteristične za naraštaj njihovih roditelja. Duga kosa i mini-suknje prepoznatljivi su simboli otpora. Znanost napreduje, a jedna od posljedica je i seksualna revolucija. Širenje masovne komunikacije koja promiče na novim idejama zasnovan svijet mode, književnosti, glazbe i ostalih umjetnosti jasan je znak porasta medijskih sloboda.²⁷⁴

Na scenu „izlazi gnjevna generacija mladih“ koja ustaje „protiv svih stega i autoriteta“.²⁷⁵ U mnogim se zemljama pojavljuju političari koji su spremni boriti se protiv socijalne nejednakosti i zalagati se za pluralizam mišljenja. Iako su sve poluge vlasti u Jugoslaviji bile u rukama Tita i

²⁶⁴ Novak upozorava na sličan postupak u *Vjesniku u srijedu* još početkom šezdesetih., B. Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 500.

²⁶⁵ *Glas Slavonije*, 26. 3. 1967., str. 1.

²⁶⁶ *Glas Slavonije*, 1. 11. 1971., str. 1.

²⁶⁷ *Večernji list*, 23. 11. 1971., str. 1.

²⁶⁸ *Glas Slavonije*, 23. 3. 1967., str. 1.

²⁶⁹ *Glas Slavonije*, 1. – 3. 1. 1971., str. 3.

²⁷⁰ *Glas Slavonije*, 2. 11. 1971., str. 2.

²⁷¹ *Večernji list*, 20. 3. 1967., str. 2.

²⁷² *Večernji list*, 23. 3. 1967., str. 2.

²⁷³ *Glas Slavonije*, 14. 1. 1970., str. 1.; „Pregovarači u Lagosu“, *Večernji list*, 16. 1. 1970., str. 6.

²⁷⁴ B. Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 532.-533.

²⁷⁵ D. Kastratović, *Proljeće moderne Hrvatske*, str. 73.

SKJ, mediji više nisu „zakopčani do grla“. Izvještavaju o trendovima u svijetu, a progovaraju i o grijesima vladajućih tijela i dužnosnika. Utezi se režima ipak osjete jer novinari osporavaju glazbu i životne navike mladih. U prilog tome svjedoči naslov članka „Rolling stones i narkomanija“. Naziva ih se „čupavcima“, a iznad jedne slike čak piše: „Mike Jagger i Marianne Faithfull, „glavni“ u orkestru i – u uživanju droga“.²⁷⁶ Radelić navodi kako su se starije generacije zgražale nad novim modnim izričajima mladih jer „se ne zna tko je žensko, a tko muško“.²⁷⁷ Javna šišanja nisu bila rijetkost. *Večernji* objavljuje članak pod naslovom „Ošišali siledžiju“.²⁷⁸

Životni se stil u Hrvatskoj mijenjao pod utjecajem svjetskih zbivanja. Osjećani su oduševljeno pozdravili musical „Ljubimica Divljeg zapada“ američkog kompozitora Faina²⁷⁹, *Večernji* donosi prilog „Noć u diskoteci“²⁸⁰ s mnoštvom slika zagrebačke mladeži, studentski je interes za međunarodnu razmjenu studenata „ogroman“²⁸¹, a igre na sreću uzimaju sve više maha.²⁸² Teži se senzacionalizmu. Susret dviju misica u Zagrebu popraćen je sljedećim riječima: „(...) najveće rivalkinje iz Hollywooda postale u Zagrebu velike prijateljice.“²⁸³ Članak o prihodima vodećih svjetskih državnika teško da bi mogao pronaći mjesto u sadržaju novina malo starijeg datuma.²⁸⁴ Fotografije oskudno odjevenih djevojaka sve se češće pojavljuju u oba lista, a savjeti psihologa o seksualnom životu upućeni su rastavljenim ženima, mladićima i djevojkama.²⁸⁵ *Glas* donosi članak o povijesti striptiza, a *Večernji* ne preza od objavljivanja članaka o pornografiji uz koje se nalaze fotografije s erotskim prizorima.²⁸⁶

Stripovi i kriminalistički romani u nastavcima već su tijekom pedesetih našli svoje mjesto u medijskom prostoru tako da njihova pojava u *Glasu* i *Večernjaku* u godini *Deklaracije* nije iznenađujuća.²⁸⁷ Isto se može reći i za dominaciju filmova s anglosaksonskog područja. Rubrika

²⁷⁶ *Večernji list*, 28. 3. 1967., str. 17.

²⁷⁷ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, str. 370.

²⁷⁸ *Večernji list*, 28. 3. 1967., str. 13.

²⁷⁹ *Glas Slavonije*, 31. 3. 1967., str. 8., „Osječka publika oduševljeno pozdravila još jednu premijeru muzičke grane svoje kazališne kuće koja je tom predstavom istovremeno dala, za neke možda ne sasvim adekvatan ali s obzirom na sve okolnosti i realizaciju, sigurno dostojan i efektan prilog ovogodišnjoj proslavi Međunarodnog dana kazališta.“

²⁸⁰ *Večernji list*, 16. 1. 1970., str. 12.; *Glas* izvještava o otvaranju prvog disko-kluba u Baranji u Dardi, 23. 1. 1970., str. 3.

²⁸¹ *Glas Slavonije*, 29. 3. 1967., str. 7.

²⁸² *Glas Slavonije*, 9. 1. 1970., str. 5., „Valpovački „milijunaš“ još uvijek nepoznat“

²⁸³ *Večernji list*, 16. 1. 1970., str. 17.

²⁸⁴ *Glas Slavonije*, 25. 1. 1970., str. 8.

²⁸⁵ *Glas Slavonije*, 7. 1. 1970., str. 11.; *Glas Slavonije*, 13. 1. 1970., str. 9.

²⁸⁶ *Glas Slavonije*, 14. 1. 1970., str. 9.; *Večernji list*, 17. i 18. 1. 1970., str. 44.

²⁸⁷ Što se stripova tiče, u ožujku 1967. *Glas* je čitateljima za razonodu ponudio „Texas Jack i veliki vuk“, a *Večernji* „Dr. Kildare“. Oba su lista te iste godine u svoj sadržaj također uvrstila i romane u nastavcima – *Glas* „Umorstvo u Manhattanu“, a *Večernji* „Misterij Anastazije“.

„Kinematografi u Osijeku“ otkriva kako se najviše prikazuju engleski i američki filmovi.²⁸⁸ *Večernji* donosi popis filmova u trideset zagrebačkih kina. Nakon američkih najzastupljeniji su domaći i francuski.²⁸⁹ To je očito zabrinulo SKJ koji je na jednoj od svojih redovitih sjednica odlučio „da se snimi 12 televizijskih filmova iz naše revolucionarne prošlosti“.²⁹⁰ Posebno je zanimljiv način na koji se *Glas*, iako i sam nudi mnoštvo tema i sadržaja koji svojim karakteristikama ne odgovaraju socijalističkom društvu, bori protiv američkog utjecaja. Kada se piše o programu američke televizije, tvrdi se da je ona „odvratna“.²⁹¹ Da „blaćenje“ Amerike poprima nevjerojatne dosege najbolje pokazuje sljedeći citat: „Ako se stvari budu nastavljale u istom tempu, tada bi morali 2069. godine svi stanovnici USA biti u ludnici!“²⁹² Urednici listova i pojedinih rubrika posežu za humorom i ironijom, a tih postupaka nisu pošteđeni niti vodeći jugoslavenski političari.²⁹³ Predstavljanjem spornih pitanja na jednostavan, konkretan i dojmljiv način, a glavnih osoba na političkoj sjeni kao pogrešivih smrtnika, novinari su pridonosili političkoj debati, demistificirali moć i podupirali „uključenje običnih ljudi u državne poslove“.²⁹⁴ Humoristični prikazi izrazitiji su u *Večernjaku*. Članak „Evandjelje po dinaru“ (Prilog 2.) jedan je od primjera slobodnijeg načina izražavanja.²⁹⁵

Razmatrajući izneseno, može se zaključiti kako su *Glas* i *Večernji* na sličan način izvještavali o *Deklaraciji*, Desetoj sjednici i štrajku. Nastojali su uvjeriti javnost kako je *Deklaracija* nepotrebna, ali su svojim tekstovima u 1970. i 1971. pokazali kako stoje uz hrvatsko rukovodstvo. Potpora koju je ono imalo zasigurno je i velikim dijelom njihova zasluga. Prateći svjetske trendove, sve je više do izražaja dolazila zabavna uloga medija. Studentski štrajk u Hrvatskoj ne smije se samo pripisati neravnopravnom položaju Hrvatske. Taj problem potrebno je promatrati kroz širu perspektivu jer je zasigurno bunt mladih u svijetu, izražen ponajprije kroz glazbu, potaknuo i studente u Hrvatskoj na otpor. Moj je zaključak da su novinari *Glasa* ipak bili suzdržaniji i oprezniji u prihvaćanju novih trendova te da se u njemu osjeća, iako značajno u manjoj mjeri nego prije, partijski nadzor. Na trenutak sam pomislio kako sam takav dojam stekao jer *Glas* ima manje stranica od *Večernjaka*, pa mu je smanjen prostor za realizaciju slobodnijih tema.²⁹⁶ Uvjerenja sam kako razlog ipak treba potražiti u već spomenutoj činjenici –

²⁸⁸ *Glas Slavonije*, 4. 3. 1967., str. 8., 10. 3. 1967., str. 6., 17. 3. 1967., str. 6. ...

²⁸⁹ *Večernji list*, 18. 3. 1967., str. 31.

²⁹⁰ *Glas Slavonije*, 19. 3. 1967., str. 1.

²⁹¹ *Glas Slavonije*, 2. 3. 1967., str. 8.

²⁹² Isto, str. 8.

²⁹³ *Večernji list*, 17. i 18. 1. 1970., str. 36., Karikatura predsjednika SIV-a Mitje Ribičića.

²⁹⁴ P. Burke, *Očevid: upotreba slike kao povijesnog dokaza*, str. 81.

²⁹⁵ Isto, str. 35.

²⁹⁶ *Glas* uglavnom ima 12 stranica, a *Večernji* 24. Nedjeljom se *Glas* najčešće tiska na 16 stranica, a *Večernji* na 48.

slavonski prostor bio je pod jakim utjecajem beogradskih medija.²⁹⁷ **Opravdano se zapitati: „Je li to glavni razlog nepristupanja osječkih studenata štrajku ili su oni jednostavno bili svjesni kako će obustavom nastave naštetiti politici hrvatskog rukovodstva?“**

5.3. Vjesnik u srijedu

Izdavačka kuća *Vjesnik* pokrenula je u travnju 1952. *Vjesnik u srijedu* (VUS). Tjednik je dobio to ime jer je izlazio srijedom kada su novinari dnevnika *Vjesnik* imali slobodan dan. Kako im drugi ne bi preoteli tržište, uredništvo *Vjesnika* odlučilo je izdavati list koji će obrađivati teme iz kulture, znanosti i povijesti. Objavljivani su putopisi, novele domaćih i stranih pisaca, stripovi, a velika je pozornost posvećena fotografiji. VUS nije bio „opterećen partijskom politikom kao dnevni listovi“. To je rezultiralo i sve većom nakladom koja je od početnih 60 000 primjeraka u tri godine porasla na 200 000, a prvi broj 1958. otisnut je na dotad nezamislive 24 stranice u 365 000 primjeraka. Glavni urednik Frane Barbieri pobrinuo se i za nabavu nove tehnologije iz Italije u kojoj su se obrazovali *Vjesnikovi* grafičari. 1959. novi urednik tjednika postaje Josip Vrhovec kojeg 1964. zamjenjuje Neda Krmpotić. Od tada pa sve do 1971. traje najdinamičnije razdoblje razvitka izdavačke kuće *Vjesnik*.²⁹⁸

Među listovima osobito se isticao VUS koji je tada uveo i inozemno izdanje. Snažnije zastupanje nacionalnih interesa i ukazivanje na nepravilnosti u društveno-političkom životu Jugoslavije pribavili su VUS-u velik broj neprijatelja. To nije obeshrabilo novog glavnog urednika Krešimira Džebu koji sa svojim suradnicima razvija snažno istraživačko novinarstvo.²⁹⁹ List se iz obiteljskog tjednika preobrazio u političku reviju s nevjerojatnom nakladom od 300 000 primjeraka po broju i imao je više čitatelja od zabavnih i specijaliziranih listova. Džeba ističe kako je to bio „svojevrsni fenomen u povijesti hrvatskog novinstva“ te da je prkosio „trendovima u europskom žurnalizmu“.³⁰⁰

²⁹⁷ B. Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 596.

²⁹⁸ Isto, 500.-503.

²⁹⁹ Isto, 568.-569.

³⁰⁰ K. Džeba, *Sudbina novinara*, str. 56.

5.3.1. Bez dlake na jeziku

Ovo istraživanje zahvatilo je nekoliko brojeva tiskanih u 1970. i 1971.³⁰¹ Broj 928., tiskan 11. veljače 1970., prvi je broj otisnut uz pomoć peterobojne rotacije kupljene u Italiji i ima 64 stranice, od toga „16 u koloru na luksuznom papiru“.³⁰² Ujedno je to i prvi broj s kojim sam se susreo. Na drugoj stranici tog broja nalazi se pismo glavnog urednika Krešimira Džebe i ono otkriva postulate za koje će se list zalagati. Džeba piše sljedeće: „On (VUS) to mora biti ne samo po rasprostranjenosti nego i po angažmanu u izgrađivanju čvrste Jugoslavije – ali samo socijalističke i samoupravne, organizirane tako da u njoj udruženi proizvođač odlučuje o svojoj sudbini i o sudbini društva, zajednice u kojoj će biti ne samo zajamčena nego i najpraktičnije ostvarena puna ravnopravnost svih naroda i narodnosti i koja će se nezavisno ponašati u svjetskoj obitelji naroda.“³⁰³ Novi izgled lista naišao je na nevjerojatnu reakciju javnosti – usprkos „mećavi i hladnoći“ prvi je broj, tiskan u čak 410 000 primjeraka, razgrabljen, a dodatne su količine slane u mnoga mjesta. Začuđujuće zvuči činjenica kako su u Kragujevcu, Čačku i Valjevu čitatelji kupili sve dostupne primjerke. Ukupno je za inozemstvo bilo otisnuto više od 30 000 primjeraka.³⁰⁴

Bivša glavna urednica lista Neda Krmpotić u stalnoj rubrici „Govoreći otvoreno“ komentira političke teme. Upravo se čitanjem njezinih članaka može potvrditi ono što je naznačeno uvodnim Džebinim pismom – VUS čvrsto stoji uz hrvatsko rukovodstvo. U članku „Ah, kakav divan rat“ ona se osvrće na Desetu sjednicu i tvrdi kako je unitarizam konačno „stavljen na istu vagu sa separatizmom, a tu mu je i mjesto“. Bez ikakva ustezanja progovara o dogmatima, tj. „kombinatorima“, koji koče razvoj Jugoslavije zadovoljavajući privatne interese i njih označava glavnim krivcima za provođenje unitarističke politike i etiketiranje „što više ljudi u Hrvatskoj“ kao nacionalista.³⁰⁵

³⁰¹ Sveukupno sam istražio 14 brojeva, sedam iz 1970. i sedam iz 1971.

³⁰² B. Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 572.

³⁰³ *Vjesnik u srijedu*, 11. 2. 1970., str. 2.

³⁰⁴ *Vjesnik u srijedu*, 18. 2. 1970., str. 2.

³⁰⁵ *Vjesnik u srijedu*, 11. 2. 1970., str. 6., Krmpotić potvrđuje Lippmannovu tezu o „bijegu u tvrđavu stereotipa“, tj. problematizira stav unitarističkih dogmata (i medija) koji napad na vlastiti svjetonazor pokušavaju neutralizirati besramnim, preuveličanim i vrlo često neutemeljenim optuživanjem Hrvata kao nacionalista. Krmpotić progovara na sljedeći način: „Zato je utjecaj kombinatora prilično čvrst i onda kada se ide naprijed. Oni su u sistemu, u privredi i organizaciji društva još uvijek „kod svoje kuće“. Oni savjetuju da se čeka dok se stari dugovi ne otplate. Pod njihovim utjecajem činimo polukorake umjesto cijelih, držimo se za zidove koji su već trošni. Završe se velike diskusije i donesu odluke da bi ih kombinatori, ukazujući na „zbilju života“, stavili na led do zgodnije prilike. (...) Kombinatori su su upleli da što više ljudi u Hrvatskoj prikažu nacionalistima. (...) Krojači koji će određivati dimenzije nacionalizma te blagonaklono klimati glavom da li se netko dobro ili slabo bori. Trebao je to biti mač nad glavama, mogućnost da se svakih nekoliko mjeseci svaka reformska akcija označi kao nacionalistička, i kao takva u temelju uguši.“

O načinu na koji se ostvaruje medijska manipulacija navodi sljedeći primjer: „No, mora se reagirati kad dođe, tako, kolega iz novina druge republike i pita, vjerojatno i dobronamjerno, predsjednika SSRNH ima li separatizma u Hrvatskoj. Predsjednik fino i strpljivo objasni da se na temelju izjava pojedinaca „mudraca“ ne može zaključivati kako je separatizam stav Hrvatske. Onda tu izjavu prenese jedan „savezni list“, pa taj stav među svim drugima izabere za naslov, a u podnaslovu još doda „*Stjepan Ivić o fondu za nerazvijene, deviznom sistemu, separatizmu i drugim važnim pitanjima Hrvatske*“ (spac. N. K.). Devize i separatizam, eto, čak su i stavljeni u isti red veličina. Neke dojučerašnje poštapalice sada su nešto potisnute u stranu, jer teza o separatizmu daje svakako širi manevarski prostor za eventualnu buduću optužbu o političkoj opoziciji ili, nedaj bože, partijskome frakcionaštvu.“³⁰⁶ Pronicljivost Nede Krmpotić posebno dolazi do izražaja u članku o saveznoj administraciji koja raspolaže s „mnogo više novaca i golemim ovlaštenjima“. Smatra da samoupravljanje postoji samo „na papiru“, a pritom koristi snažnu metaforu koja ukazuje na poremećene odnose u društveno-gospodarsko-političkom životu Jugoslavije.³⁰⁷

Drago Tović bio je VUS-ov čovjek na terenu. Još prije hrvatskog proljeća objavio je seriju članaka o vikendicama partijskih i državnih dužnosnika koje su građene „privilegijama“.³⁰⁸ Tović se čak usudio propitivati JNA. Jasno je objelodanio koliko svaki stanovnik „daje za pokriće vojnih izdataka“. Njegovom je zaslugom VUS bio jedini list „koji je uzroke, odvijanje i posljedice kosovskih demonstracija opisao drugačije od svih drugih jugoslavenskih medija“.³⁰⁹ Profesionalnost je u svim *Vjesnikovim* listovima bila podrazumijevana. Iako su VUS-ovi novinari posebno ukazivali na hegemonističke pretenzije Srbije, nisu zaboravili osuditi hrvatski nacionalizam. Tović je to učinio u članku vrlo zanimljiva naslova – „Dubrovačka pozornica političkih igara“.³¹⁰

³⁰⁶ *Vjesnik u srijedu*, 24. 11. 1971., str. 6.

³⁰⁷ *Vjesnik u srijedu*, 1. 4. 1970., str. 2., Krmpotić piše: „Situacija doista nalikuje na psihološke stripove u kojima muž, ispunjen mržnjom, godinama sumnjiči vlastitu ženu da ga ne voli i da ga vara. Sve u nadi da će je, ojađenu i iznerviranu, navesti na grijeh kako bi mogao sudu predočiti snimak što ga je snimio privatni detektiv kao corpus delicti u brakorazvodnoj parnici nakon koje muž postaje vlasnik zajedničke imovine i zajedničke djece.“

³⁰⁸ D. Kastratović, *Proljeće moderne Hrvatske*, str. 39., Razotkrio je kako su općine davale zemljište i materijal besplatno, a vrlo često moćnici nisu plaćali radnike.

³⁰⁹ Isto, str. 64., 120., Upravo se u tom primjeru ocrtava sva opasnost medijske manipulacije. Svi jugoslavenski mediji potrudili su se zataškati zlodjela UDB-e te prikazati Albance problematičnima i manje vrijednima. Sam Kastratović upozorava kako je i on bio pod dojmom „bezočne medijske promidžbe koja je Albance svrstavala u najdivljiji dio ljudskoga roda“, ali je na nakon boravka u Prištini shvatio da „su sve predrasude opasne, osobito one prema cijelim narodima“, Isto, str. 40.-43.

³¹⁰ *Vjesnik u srijedu*, 25. 2. 1970., str. 2.

Za razvoj događaja koji će se u Hrvatskoj odvijati u 1971. izrazito je važno bilo Tovićevo izvješćavanje o Praškom proljeću.³¹¹ On je bio specijalni dopisnik iz Praga. Među brojnim sličnostima koje Kastratović u svojoj knjizi *Proljeće moderne Hrvatske* ističe, posebno bih podvukao studente. Novinari VUS-a pohvaljuju studentsku maticu Hrvatske jer je „razorila onu birokratiziranu strukturu prijašnje organizacije, oličenje kroz djelovanje bivšeg rukovodstva, koje je više meditiralo o tzv. ljevičarstvu i tražilo dodirne točke sa studentskim pokretom u svijetu nego što je zasnivalo autentičnu studentsku akciju u ovoj sredini“.³¹² Upravo je i VUS-ovo prikazivanje ne samo studentskih, nego i političkih gibanja u Čehoslovačkoj utjecalo na pojavu izraženije politizacije na Sveučilištu. Ona je rasla „unutar općenarodne politizacije i jedan je od najkrupnijih pozitivnih elemenata“ studentskog pokreta u Hrvatskoj.³¹³

Sekretar Izvršnog komiteta CK SKJ Mijalko Todorović rekao je 1969. glavnom uredniku VUS-a Džebi sljedeće: „Da znate s kakvim se strahom i mržnjom dočekuje svakoga utorka novi broj VUS-a u Beogradu, vi biste se ozbiljno morali zabrinuti za sebe i svoju budućnost.“³¹⁴ Drugi dio navedenog citata pokazuje kako su se tijela kontrole i nadzora krajem šezdesetih orijentirala „na „osobni pritisak“, na odgovorne urednike i novinare“, a zabrane su gotovo „zanemarili“.³¹⁵ Među prozivanima bila je i stalna rubrika „Notes Igora Mandića“. Mandić je u jednom od svojih tekstova konstatirao kako se proces demokratizacije u Jugoslaviji ogleda kroz slabljenje nadzora nad pučanstvom koje se više ne uključuje u skupne manifestacije niti kao promatrač.³¹⁶ Silom uspostavljen politički poredak, koji je za dokaz legitimacije uzimao nesuprotstavljanje, a ne stvarnu podršku, ozbiljno je uzdrman tekstovima objavljivanim u VUS-u.³¹⁷

³¹¹ Kastratović piše kako je tu sintagmu „lansirao zagrebački „Vjesnik u srijedu“ i odmah su je prihvatili talijanski mediji, pa svi drugi“, D. Kastratović, *Proljeće moderne Hrvatske*, str. 72.

³¹² *Vjesnik u srijedu*, str. 23.

³¹³ Isto, str. 23., Potrebno je napomenuti da novinari VUS-a ne odobravaju metode za koje se odlučuju najradikalniji studenti. Budiša ih je iznenadio „ponekim netaktnim a politički i nerealnim ocjenama“, a Čičkovo je djelovanje za njih „ekscenno, neprihvatljivo i suprotno ne samo kursu partije, nego i političkom pokretu koji se u Hrvatskoj razvija nakon 10. sjednice. (...) svojim izjavama i istupima, pa i ovim najnovijim, on opskrbljuje „argumentima“ sve one koji žele da Hrvatsku drže na tapetu kao bjelodan dokaz kako ovdje raste nekakav ekstremizam čiji je korijen u amandmanskoj politici pune ravnopravnosti i samoupravnoga razvoja. Takvima je Čičak do sada, svojim istupima, učinio niz usluga, a jasno je koliko je to u „interesu“ hrvatskoga naroda na koji se on tako rado poziva.“ Osim ovog broja, slična intepretacija poteza studentskih prvaka vidljiva je i na 11. stranici broja 1022.

³¹⁴ B. Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 567.

³¹⁵ J. Grbelja, *Cenzura u hrvatskom novinstvu 1945.-1990.*, str. 155.

³¹⁶ *Vjesnik u srijedu*, 1. 12. 1971., str. 9.

³¹⁷ K. Spehnjak, *Javnost i propaganda – Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945.-1952.*, str. 15.

5.3.2. Bilo kuda, Tito svuda!

Širom zemaljske kugle rasprostranjena dopisnička mreža najveće izdavačke kuće u Jugoslaviji pridonijela je uspjehu *VUS*-a. Vijesti iz svijeta nisu šture kao u dnevnicima, a to pruža priliku da „pobjegnemo“ od uobičajenog prenošenja vijesti i utkaju u tekstove nešto iz vlastitog repertoara. Izvješća ne odišu strogim tonom (nije sve crno-bijelo), nego se u njima unosi nešto što će privući čitatelje, nešto pikantno. Ponekad se to postiže ukazivanjem na porast nezakonitih radnji među visokim dužnosnicima („Nixon i zločin“³¹⁸), katkad je dovoljan „mamac“ pisanje o navikama određene društvene zajednice („Votka broj 1“³¹⁹), a jedan je od načina i infiltriranje novinara u ratom zahvaćenu zajednicu i suživot s njom. Novinari upoznaju konkretne osobe, prenose njihove tužne sudbine i senzibiliraju javnost. Osobitu ulogu u tim slučajevima ima fotografija koja pojačava dojam.

Fotoapratom su obično uhvaćeni teški trenuci običnih ljudi, a u tekstu ispod fotografija novinari se pozivaju na osobno iskustvo. Tako *VUS*-ov dopisnik Zvonko Zmazek piše reportažu o sedam provedenih dana s palestinskim borcima u pustinjama Jordana, a uz članak pridodaje fotografiju na kojoj se nalaze rasplakana majka i njezina djeca. Ispod slike sljedeći je opis: „Tragediju izbjeglica teško je shvatiti dok čovjek ne zaviri pod njihov šator.“³²⁰ Ti su opisi gotovo jednako važni kao i same fotografije jer ih pojašnjavaju. Kontrast izražen dvama vizualnim primjerima dodatno je osnažen opisom koji „igra“ na emociju čitatelja i prikriveno usmjerava njegove simpatije. Kao takav primjer može poslužiti reportaža dopisnika iz Egipta Envera Mulahusića. Uz dvije fotografije piše: „Palestinac, protjeran sa svog ognjišta (gore), i izraelski vojnik, koji do sada još nije doživio poraza (dolje). Dva naroda iste rase, čiji su pradjedovi živjeli na istom zemljištu oko kojega se danas vodi nemilosrdni, krvavi rat do istrebljenja.“³²¹

Posebno mjesto u *VUS*-u zauzimaju reportaže koje se mogu svrstati u sferu zabave i umjetnosti. One sve više osvajaju novinski prostor i pronalaze mjesto na prvim stranicama.³²² Ni *VUS* nije bio iznimka. Naslovnica tog tjednika obično je, kao i u većine današnjih časopisa, primamljiva. Dominira fotografija vezana uz jednu vijest (najčešće iz područja zabave), a ukratko su najavljene još dvije ili tri teme za koje su urednici procijenili da bi mogle privući čitatelje. Kao glavne teme na naslovnici *VUS*-a pojavljuju se najčešće vijesti iz svijeta glazbe, događaji iz života slavnih i vijesti iz različitih polja znanosti. Neki od naslova glase: „Najluđi festival na

³¹⁸ *Vjesnik u srijedu*, 11. 2. 1970., str. 12.

³¹⁹ Isto, str. 12.

³²⁰ *Vjesnik u srijedu*, 1. 4. 1970., str. 16.-19.

³²¹ *Vjesnik u srijedu*, 25. 2. 1970., str. 16.-17.

³²² Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, str. 369.

svijetu“³²³ (Prilog 3.) , „Buka na rubu ponora“³²⁴, „Bračno presađivanje dra Bernarda“³²⁵ i „Medicina protiv Biblije“³²⁶. Naravno da se na udarnom mjestu nalaze i vijesti o Titu (Prilog 4.).³²⁷ Njegova se uloga ne propituje, tekstovi su popraćeni mnoštvom fotografija uz koje se ističe kako se „odaje najveća počast jugoslavenskom Predsjedniku“³²⁸ koji je „osvojio Ameriku na svakom koraku, od Nixona i Bijele kuće do običnog tehničara“³²⁹. Posebno je zanimljiva reportaža o porijeklu imena Tita. Tekst je izrazito propagandne naravi. Navode se Titovi nadimci, veliča se njegova „neposrednost i vedrina, smisao za šalu i smijeh“, a tvrdi se kako „na svim kontinentima (...) mnogi roditelji rado daju svom djetetu ime Tito“³³⁰.

Potrebno je osvrnuti se na VUS-ove tekstove o glazbi jer su i oni zaslužni za promjenu životnog stila mladih. Radelić piše: „Blue-jeans hlače i duga kosa kod mladića te mini suknje kod djevojaka, kao i rock-glazba, bili su simboli grupne identifikacije i važan razlikovni element u odnosu na stariju generaciju.“³³¹ Iako donose reportaže na čak pet stranica o popularnoj glazbi, novinari osporavaju životne navike mladih generacija i zgražaju se nad njima. Takav odnos razumljiv je jer su oni uglavnom stariji i njihov svjetonazor uvelike se razlikuje od vrijednosti koje njeguju mladi. Prezir je vidljiv već u naslovima („Seks i smrt iza zvučne kulise“³³² i „Ludnica čupavaca na otoku Wightu“³³³). Većinu naslova u VUS-u može se svrstati u nominativne naslove. Silić tumači kako se takvim naslovima „imenuje sadržaj, pa u njima glavnu ulogu imaju imenske riječi: imenice i pridjevi“³³⁴. Neki su od primjera: „Dvadeset i druga sjednica“³³⁵, „Politička zrelost“³³⁶, „Umjetna zima“³³⁷, „Razgolićena civilizacija“³³⁸, „Muzikalna

³²³ *Vjesnik u srijedu*, 9. 9. 1970., str. 1., Uz taj naslov još piše: „VUS-ovi reporteri na međunarodnoj smotri hipija i pop-muzike na britanskom otoku Wightu“

³²⁴ *Vjesnik u srijedu*, 20. 1. 1971., str. 1., Dodatno je pojašnjeno sljedećim riječima: „Velika kolor-reportaža o najpoznatijim pop-sastavima u svijetu“

³²⁵ *Vjesnik u srijedu*, 25. 2. 1970., str. 2., Uz taj naslov još piše: „Prva foto-reportaža s vjenčanja slavohlepnoga kirurga objavljena u Evropi“

³²⁶ *Vjesnik u srijedu*, 6. 1. 1971., str. 1.

³²⁷ Tito se tri puta pojavljuje na naslovnici VUS-a, 11. veljače 1970., 20. svibnja 1970. i 17. studenog 1971. Prva je reportaža o njegovu putovanju u Afriku („Tito u Africi“), u drugoj se navode zanimljivosti iz njegova života („Tajna imena Tito“), a treća se odnosi na susret s britanskom kraljicom i vojvodom od Edinburga („Titov svjetski put“). Uz naslov treće reportaže još je istaknuto sljedeće: „Jedinstveni uspjeh najobavještenijeg državnika danas“.

³²⁸ *Vjesnik u srijedu*, 11. 2. 1970., str. 31.

³²⁹ *Vjesnik u srijedu*, 17. 11. 1971., str. 16.-19.

³³⁰ *Vjesnik u srijedu*, 20. 5. 1971., str. 12.-15.

³³¹ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, str. 369.

³³² *Vjesnik u srijedu*, 20. 1. 1971., str. 27.-31.

³³³ *Vjesnik u srijedu*, 9. 9. 1970., str. 36.-39.

³³⁴ D. Petriševac, „Obilježja novinskih naslova“, u: *Hrvatistika*, god. 3., br. 3., 2009., str. 31.

³³⁵ *Vjesnik u srijedu*, 17. 11. 1971., str. 6.

³³⁶ *Vjesnik u srijedu*, 24. 11. 1971., str. 6.

³³⁷ *Vjesnik u srijedu*, 11. 2. 1970., str. 7.

³³⁸ *Vjesnik u srijedu*, 1. 4. 1970., str. 9.

brada“³³⁹ i „Fascinantna politička turneja“.³⁴⁰ Prema mom mišljenju, takav stil naslova prevladava i u današnjim tjednicima.

Konflikt između usađenih vrijednosti i pokušaja razumijevanja mladih najočitiiji je u tekstu Konstantina Milesa. On obrazlaže kako „hipiji“ unatoč razbarušenosti i kosmatosti, kao i stanovitom preziru prema sapunu, u odnosima pokazuju izvanredno drugarstvo i začuđujuću pristojnost“. Uz fotografije kojima se čitateljima pokušavaju dočarati navike „hipija“ piše: „Nitko od promatrača ne bi se mogao potužiti na nedostatak raznolikosti i maštovitosti u odijevanju „hipija“ ili njihovu izboru frizura (gore i desno), koje su neke djevojke doslovno „svele na nulu“.“³⁴¹ (Prilog 5.) Neophodno je ukazati i na objavljeni intervju s Ringom Starrom. Miles ga opisuje kao „najjednostavnijeg i najskromnijeg bitlza, koji smisao života nalazi u obitelji i klicima“.³⁴² Nisu slučajno upotrijebljene baš te riječi. Iz njih se može iščitati kako je obiteljski život za Milesa simbol, a izjednačavanje Starrove jednostavnosti i skromnosti, tj. njegovih vrlina, s tim simbolom još je jedan pokazatelj u kolikoj su mjeri mladenačke navike bile teško shvatljive starijima. I dok Miles djelomično iskazuje razumijevanje za ponašanje i navike omladine, Vjeko Dobrinčić ne opravdava glazbeni ukus mladih. Osporava nove bendove jer im je važnije kako se pjeva, a ne što se pjeva. Uz osjetan prizvuk ironije piše o „najpoznatijim pop-muzičarima“ koji su umrli „zato što su uživali droge“.³⁴³

Novinarima *VUS*-a zasigurno je rubrika „Ogledalo“ bila jedna od zanimljivijih. U njoj su bili objavljivani komentari čitatelja na tekstove novinarskih pera. Prevladavale su pohvale, ali bilo je i pokuda.³⁴⁴ Pozdravlja se tiskanje „našeg omiljenog tjednika“ u boji, a ni skok cijene *VUS*-a s 80 na 150 dinara neće odvratiti čitatelje od kupovine.³⁴⁵ Nekima ipak smeta izdvajanje „oko 15-17

³³⁹ Isto, str. 26.

³⁴⁰ *Vjesnik u srijedu*, 17. 11. 1971., str. 6.

³⁴¹ *Vjesnik u srijedu*, 9. 9. 1970., str. 39.

³⁴² *Vjesnik u srijedu*, 1. 4. 1970., str. 26.-28.

³⁴³ *Vjesnik u srijedu*, 20. 1. 1971., str. 31., Dobrinčić obrazlaže na sljedeći način: „Niz najpoznatijih pop-muzičara umrlo je zato što su uživali droge. Droga je za njih bila pomoć i stimulans, ali i katastrofa. Brian Jones, Jimi Hendrix, Janis Joplin, glasoviti pop-muzičari, koji su nestali sa svjetskih pozornica u posljednje dvije godine. Sam Hendrix jednom je rekao: „Ako želiš potpuno shvatiti pop-muziku, moraš žrtvovati sve, pa i samoga sebe!“ On je to i učinio. Nađen je mrtav u jednom trećerazrednom londonskom hotelu. Prije smrti uživao je droge ...“

³⁴⁴ Kao primjer pohvale može poslužiti sljedeći komentar: „Čestitam Nedi Krmpotić na dosljednom i otvorenom stavu. Njezin tretman naših ekonomskih i društvenih prilika vrlo je pošten. Jačanjem samoupravljanja nestat će svi šovinizmi, etatizmi, nacionalizmi.“ Stanko Zagorac, Zagreb“, *Vjesnik u srijedu*, 11. 2. 1970., str. 4.; Jedan od malobrojnih primjera pokuda na koje sam naišao sljedećeg je sadržaja: „Mandić je spreman i voljan pisati prave hvalospjeve o stvarima koje većina smatra umjetničkim ništavilom, ili o onima kojima i sam autor (manje ili više izričito) odriče svaku umjetničku pretenziju. Kad njegove kritike napadnu njegovi protivnici, on sebe, braneći se, skrušeno kiti deminutivima (moja malenkost, sitnica, moja nejaka leđa itd.), a u idućem pasusu (ili članku) upućuje im takve epitete koje bi smio upućivati samo „div“, a ne neka sitnica, kako se on sam naziva.“ Gojko Galijaš, student, Velika Gorica“, *Vjesnik u srijedu*, 6. 1. 1971., str. 2.

³⁴⁵ *Vjesnik u srijedu*, 11. 2. 1970., str. 4.

posto od ukupnoga broja stranica – za ekonomski publicitet“.³⁴⁶ Budući da se *VUS* tiskao na 64 stranice, jasno je kako su se ustupanjem prostora za oglašavanje različitim poduzećima pokušavala namaknuti sredstva za tiskanje idućih brojeva. Važno je naglasiti kako se reklamnim novinskim naslovima „nudi sadržaj, pa u njima glavnu ulogu imaju poticajne (sugestivne) riječi, poticajna (sugestivna) sredstva (različita karaktera) i načini iskazivanja poticajnosti (sugestivnosti) (imperativi, upitnici, uskličnici, crtice itd.)“.³⁴⁷ (Prilog 6.) Na osnovu čitanja komentara može se ustanoviti kako su čitatelji podupirali hrvatsko političko rukovodstvo, a pritom su neki od njih sami detektirali probleme.³⁴⁸ Uredništvo *VUS*-a odgovaralo je na postavljena pitanja. Čitatelju Miloradu Smiljaniću iz Beograda potrebno je bilo objasniti izreku „in medias res“, a studenta Pavla Ćirića zanimalo je zašto se strana imena u *VUS*-u pišu „dvojako, etimološki i u zagradi fonetski“.³⁴⁹ Odgovor uredništva da to čine zbog činjenice da ima čitatelja naviknutih na jedan ili drugi način pokazatelj je promicanja kulture dijaloga i uvažavanja drugog mišljenja. Suradnja s čitateljima koju je *VUS* promicao zasigurno je pridonijela njegovoj popularnosti.

U kolikoj je mjeri rubrika „Ogledalo“ bila praćena najbolje pokazuje situacija s Kardeljem. Njemu je smetalo što nitko od hrvatskog rukovodstva „nije intervenirao da se prekine objavljivanje pisama čitatelja u novinama koji su nemilice grdili pamfletista i sve žive i mrtve unitariste“.³⁵⁰ Važno je istaknuti još neke teme koje su bile zastupljene. Slično kao *Glas i Večernji*, i *VUS* donosi tekstove o pornografiji, striptizu, a fotografije razgolićenih ženskih modela nezaobilazne su.³⁵¹ Da je seksualna revolucija uzela maha, potvrđuje i anketa *VUS*-ovih dopisnika provedena u Moskvi, Kopenhagenu, Rimu New Yorku i Parizu „o nekim suvremenim metodama rađanja i o njihovu financiranju“.³⁵² Neugodno me iznenadilo pogrdno etiketiranje

³⁴⁶ Isto, str. 2.

³⁴⁷ D. Petriševac, „Obilježja novinskih naslova“, u: *Hrvatistika*, god. 3., br. 3., 2009., str. 32.

³⁴⁸ „Hvala drugu Pirkeru što je znalački analizirao naše društveno kretanje i svakome rekao što je zaslužio. Njegovi osvrti na djelatnost unitarista i nacionalista posebno su značajni. S mnoštvom argumenata drug Pirker objašnjava njihovu današnju poziciju. Zaista je to bilo vrlo korisno pročitati.“ Ž. Burić, Vinkovci“, *Vjesnik u srijedu*, 1. 4. 1970., str. 4. ; „Hrvatsko-srpski, odnosno srpsko-hrvatski danas je za Hrvatsku prošlost, a stvarnost je hrvatski jezik, koji međutim, još nije i ozakonjen. (...) Pravo je Srba u Hrvatskoj da se služe srpskim jezikom, ako ne prihvate hrvatski. Mislim da trećeg jugoslavenskog rješenja nema, jer to prelazi u apsurd, pa se čudim da tako „zgodnu“ kombinaciju republici Hrvatskoj nude naši najjeminentniji lingvisti iz Novog Sada. To bi bio, valjda, nekakav jugoslavenski esperanto, koji bi samo oni „razumjeli“.“ Savo Mihajlović, Koprivnica“, *Vjesnik u srijedu*, 1. 12. 1971., str. 2.

³⁴⁹ *Vjesnik u srijedu*, 6. 1. 1971., str. 3.; *Vjesnik u srijedu*, 11. 2. 1970., str. 5.

³⁵⁰ D. Kastratović, *Proljeće moderne Hrvatske*, str. 137.

³⁵¹ *Vjesnik u srijedu*, 8. 4. 1970., str. 30.; *Vjesnik u srijedu*, 1. 12. 1971., str. 50.-51.; *Vjesnik u srijedu*, 25. 2. 1970., str. 53.; *Vjesnik u srijedu*, 17. 11. 1971., str. 43.-44.

³⁵² *Vjesnik u srijedu*, 6. 1. 1971., str. 33.-35.

ljudi crne rase.³⁵³ Iako sam samo u jednom tekstu naišao na takvo izražavanje, upotreba pridjeva „obojeni“ djeluje zaprepašćujuće. Intrigantna je rubrika „Povijest na optuženičkoj klupi“ u sklopu koje Mato Rajković objavljuje feljtone „Ante Pavelić od Franka do fašizma“. Piše ih na temelju memoara Pavelićeve kćeri Višnje.³⁵⁴ Koliko biste se začudili kada bi vam natuknuo kako sam stekao dojam da autorovo pisanje nije u potpunosti osuđujuće?! Humor i ironiju najbolje ocrta karikatura o srednjoročnom planu razvitka. Ispod statue prikazani su ljudi koji komentiraju: „Divno, prekrasno, veličanstveno, zaista impresivno! Šteta što je materijal napukao!“³⁵⁵ (Prilog 7.)

5.3.3. Kult kioska

VUS je istraživačko novinarstvo u Jugoslaviji podignuo na višu razinu. Zahvala za to ide brojnim novinarima koji su kirurškom preciznošću „zarežali“ bolesno tkivo nedorečenog sustava koji namjerno propušta utjecaje izvana, a onda svim silama nastoji zgaziti one koji idejama zasnovanim na tim modernim principima pokušavaju unaprijediti život u Federaciji. Krešimir Džeba, Neda Krmpotić, Drago Tović, Igor Mandić, Salih Zvizdić, Miloje Legeć, Darko Stuparić ... Svi su oni kritičkim pristupom i izoštrenošću raskrinkavali afere, ukazivali na političke, gospodarske i društvene probleme te na taj način bili sastavni dio hrvatskog proljeća. Najbolje novinarsku ulogu, opisuje Igor Mandić koji kaže: „Treba natjerati čitaoce da mućnu glavom, makar i po cijenu ozloglašenosti jednog autora.“³⁵⁶ Taj su cilj, vidljivo je prema komentarima čitatelja, ali i progonima kojima su kasnije bili izloženi, novinari VUS-a ostvarili.³⁵⁷

Ozbiljan bi propust bio ne ukazati na ostale važne listove Novinsko-izdavačkog poduzeća *Vjesnik*. Osim svakodnevnih izdanja *Večernjeg lista*, kuća tiska dnevnik *Vjesnik* koji u razdoblju

³⁵³ *Vjesnik u srijedu*, 25. 2. 1970., str. 32.

³⁵⁴ *Vjesnik u srijedu*, 11. 2. 1970., str. 43.-45.

³⁵⁵ Isto, str. 6.

³⁵⁶ Isto, str. 8.

³⁵⁷ Ukazao bih na samo jednu situaciju koja to potvrđuje. Nakon što je VUS pružio mogućnost nekima od vodećih hrvatskih kulturnih djelatnika (Vjekoslavu Kaleb, Ranku Marinkoviću, Slavku Mihaliću i Vlatku Pavletiću) da progovore o lošem stanju u hrvatskoj kulturi, u idućem se broju javlja reakcija jednog čitatelja na te tekstove. Njegov je komentar sljedeći: „Dok jedan dramski prvak ima plaću manju od čistačice neke veće banke, dok prosvjetni radnici raznih i mnogih škola prakticiraju „obustavu rada“ zbog smiješno niskih primanja, dok sveučilišni profesor (književnik, umjetnik) pred umirovljenjem za „životno djelo“ dobiva taman toliko koliko jedne prvoligaške kopačke zarade na jednoj utakmici. Moglo bi se do sutra nabrajati. I, konačno, dok budemo imali više od jedne trećine nepismenog stanovništva. Zaboga, postoji li u Evropi još neka zemlja s tako velikim brojem analfabeta?“ N. Bogdanić, Split“, *Vjesnik u srijedu*, 1. 12. 1971., str. 2.

hrvatskog proljeća uređuju Mirko Peršen, Josip Vrhovec i Milovan Baletić. Veliku nakladu ostvarivale su i *Sportske novosti* na čelu s glavnim urednikom Vladimirom Oreškovićem. Za promjenu su svijesti društva najznačajniji bili tjednici koji čitateljima nude raznovrsne teme. *Arena*, *Plavi Vjesnik*, *Svijet*, *Studio*, *Moto magazin*, *Start* svojim su sadržajem pokrivali interese svih dobnih skupina i potvrdili su se kao uspješni projekti *Vjesnika*.³⁵⁸ Uspjeh nije bio slučajan. Suvremena grafička oprema, organizacija prodaje tiskovina te okrenutost javnosti i tržištu pridonijeli su tome da *Vjesnik* izraste u jedno od najvećih izdavačkih poduzeća u Europi. Novinarskom kadru vrlo je često pružana prilika da se usavršava u najsuvremenijim svjetskim tiskarama. Ključnu ulogu u organizaciji rada na zapadnim načelima imao je glavni urednik NIP-a *Vjesnik* Božidar Novak. Dirigirao je orkestrom od 2 200 zaposlenih čije su plaće izazivale bijes uhljebljenih političkih birokrata kojima je bilo nečuveno da su novinari bolje plaćeni od njih.³⁵⁹ Svojim je angažmanom *Vjesnik* ozbiljno nagrizao društveno-političku sliku koju su stvarali beogradski mediji, ponajprije *Borba* i *Politika*. Hrvatsko je novinarstvo, kako Džeba kaže, razvijalo „umjesto kulta ličnosti, kult kioska“ koji je „rušio ocvalo carstvo komunizma“. ³⁶⁰ Da je mogućnost izbor bila velika, svjedoči podatak kako je već 1965. u Hrvatskoj izlazilo 437 raznih listova otisnutih u 135 milijuna primjeraka.³⁶¹

5.4. Hrvatski tjednik

16. travnja 1971. izašao je prvi broj *Hrvatskog tjednika*. Glavni je urednik do srpnja 1971. bio Igor Zidić, a tada ga je zamijenio Vlado Gotovac. *Hrvatski tjednik* imao je 24 stranice, a sveukupno je izašlo 33 broja.³⁶² Bio je prožet kulturnim, ali je veliki naglasak bio stavljen i na društveno-političke teme. List je izdavala Naklada Matice hrvatske na čelu koje je bio Ljudevit Jonke.³⁶³ Prvi je broj trebao biti otisnut još 9. travnja, ali je glavni urednik na sugestiju filmskog redatelja i publicista Ive Škrabala odlučio odgoditi tiskanje za tjedan dana. Škrabalo je

³⁵⁸ B. Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 574.-581., Budući da ti tjednici nisu bili predmet mog istraživanja, u radu su samo nabrojani. Više se o samom karakteru tih listova može saznati u navedenoj Novakovoj knjizi.

³⁵⁹ Isto, str. 559.-561.-, 569.

³⁶⁰ K. Džeba, *Sudbina novinara*, str. 13., Džeba dodatno pojašnjava sasvim opravdano iznesenu tezu: „Svoje osobno mišljenje svatko izražava na kiosku, gdje se svakodnevno odvija najdemokratskiji plebiscit prema ovim ili onim novinama. U zakrećenim glavama onog vremena, nije bilo baš lako shvatiti da najobičniji kiosk na kojeg se svatko potepe na raskrižjima naših ulica, postaje hram slobode tiska, čovjeka.“

³⁶¹ B. Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 536.

³⁶² Istražio sam jedanaest brojeva *Hrvatskog tjednika*.

³⁶³ B. Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 660.

pretpostavio kako će unitaristi taj datum povezati s godišnjicom osnivanja NDH, a Matici to nikako nije odgovaralo jer su njezini članovi neprestano u radu bili sputavani optužbama za nacionalizam.³⁶⁴ Predsjedništvo organizacije na prvoj je stranici prvog broja osudilo ubojstvo jugoslavenskog veleposlanika Rolovića u Stockholmu³⁶⁵ te one koji ometaju „borbu progresivnih snaga za reformu SFR Jugoslavije i za punu ravnopravnost svih naroda i narodnosti, za potpunu afirmaciju republičke državnosti i suvereniteta“.³⁶⁶ List se isticao slavljenjem hrvatske kulture i povijesti, a to je bio jedan od razloga strože kontrole nad njim.³⁶⁷ Čitatelji su ga sve do 3. prosinca 1971., iako uz mnogo muke, pronazili na kioscima.³⁶⁸ Nakon toga *Tjednik* se više nije pojavljivao. Posljednji je put otisnut u nakladi od 130 000 primjeraka.³⁶⁹

Kao „narodna kulturna ustanova za širenje i jačanje kulturne djelatnosti u hrvatskom narodu“ Matica je u svoje okrilje privlačila intelektualce različitih struka.³⁷⁰ Oni su bili vođeni dubokim uvjerenjem „da je u tom trenutku kultura doista postala ono mjesto na kojem se zbivaju sudbonosni povijesni događaji naše epohe“.³⁷¹ Upravo je prepoznavanje trenutka za osiguravanje pretpostavki opstojnosti hrvatskog naroda „u sadašnjosti i budućnosti“ bilo potencirano u *Hrvatskom tjedniku*. Na mnogim se mjestima nastoji podsjetiti hrvatske građane kako je Hrvatima u naviku prešlo da ih netko tlači i poziva ih se da ustanu na borbu za svoju opstojnost jer tko zna hoće li se prilika opet ukazati.³⁷² Matičari su postali ljudi-pamćenja.³⁷³ Citiraju se

³⁶⁴ „Višeglasja“, epizoda 5., *Hrvatsko proljeće*, urednik Hrvoje Klasić

³⁶⁵ Upravo ovaj primjer pruža najbolji dokaz kako se stvarala i nametala kriva slika o *Hrvatskom tjedniku* i Matici hrvatskoj. Iako se uredništvo *Tjednika* ogradio od tog čina i osudio ga, na ubojstvo je u velikosrpskim krugovima isključivo gledano kao na bolesnu manifestaciju hrvatskog nacionalizma koji se u najvećoj mjeri ostvaruje u Matici hrvatskoj. Ipak, valja napomenuti kako su neki novinari *Hrvatskog tjednika* argumentima „hranili“ suprotnu stranu. Škrabalo napominje kako se Tuđman usprotivio osuđivanju ubojstva u Stockholmu te da nije shvaćao kako to šteti Hrvatskoj. Tuđman mu je, misleći na ubojice, rekao kako ne može tako pisati o „našim dečkima“, „Višeglasja“, epizoda 5., *Hrvatsko proljeće*, urednik Hrvoje Klasić; Neophodno je podcrtati kako su ubojice bili emigranti. Ta je činjenica također bila oružje u rukama centralista jer je hrvatska emigracija za njih bila ustašoidna.

³⁶⁶ *Hrvatski tjednik*, 16. 4. 1971., str. 1.

³⁶⁷ Primjerice: Tomasović progovara o kvaliteti Marulićevih djela (*Hrvatski tjednik*, 16. 4. 1971., str. 15.), a Rafo Bogišić podsjeća na važnost glagoljice u hrvatskoj kulturi (*Hrvatski tjednik*, 7. 5. 1971., str. 15.).

³⁶⁸ *Hrvatski tjednik*, 14. 5. 1971., str. 2., Koliko je teško bilo doći do *Hrvatskog tjednika* u Splitu potvrđuje sljedeći citat: „Na sedam prodajnih mjesta nije ga našla i konačno joj je to uspjelo na osmom kolodvoru. „Hvala Bogu jedva ga pronađoh“ rekla je prodavačica (...)“

³⁶⁹ B. Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 664.

³⁷⁰ *Hrvatski tjednik*, 20. 8. 1971., str. 3.

³⁷¹ V. Gotovac, „Skica o Hrvatskom proljeću“, u zborniku radova *25. obljetnica boljševičkog udara i sjećanje na Hrvatsko proljeće*, str. 88.-89.

³⁷² U drugom broju piše da u „ovim sudbonosnim trenucima naše povijesti, svi mi zajednički polažemo ispit odgovornosti.“, *Hrvatski tjednik*, 23. 4. 1971., str. 2.; U jednom od sljedećih brojeva Šime Đodan piše: „Sad je vjerojatno čas da se sporna pitanja riješe na demokratski način i na korist svih u našoj zajednici naroda.“, *Hrvatski tjednik*, 14. 5. 1971., str. 4.

³⁷³ Parafrazirao sam Pierrea Noru koji tvrdi: „Što je pamćenje manje kolektivno proživljeno, više mu trebaju pojedinačni ljudi koji postaju ljudi-pamćenja.“ (P. Nora, „Između pamćenja i historije. Problematika mjesta“, u knj. *Kultura pamćenja i historija*, str. 33.) Obveza pamćenja „pala je na leđa“ Matice hrvatske jer je nakon Drugog svjetskog rata nacionalno bilo sputavano – gradio se jugoslavenski identitet.

Starčević, Matoš i Supilo, a književnik Vlatko Pavletić razgolićuje Hrvate koji „samo u kalvariji, u tijeku teškog puta prema cilju, u bezizlaznim situacijama, nalaze iznova put do svog autentičnog bića“. ³⁷⁴ Tako Matica nastoji slavne osobe iz povijesti pretvoriti u figure sjećanja. Zrinske i Frankopane stavlja se na naslovnicu (Prilog8.), a Jonke otkriva njihova poprsja u Prvostolnoj crkvi u Zagrebu čime je ona postala mjesto pamćenja. ³⁷⁵

Uredništvo je na opisan način pokušavalo osvijestiti hrvatske građane, kod kojih je nacionalna svijest bila itekako prisutna, da ustraju u borbi za svoja prava. Bernays tvrdi da „tiskovine mogu biti čudesno učinkovite u poticanju masovnih pokreta te u održavanju neprekidnog utjecaja određenih masovnih ideja na gomilu“. ³⁷⁶ U kategoriju takvih tekstova valja uvrstiti uvodnike glavnog urednika Vlade Gotovca. Škrabalo primjećuje kako ih ljudi „nisu sasvim razumijevali (...), ali su imali jednu temperaturu (...), temperament i uvijek se našlo barem nekoliko rečenica koje se pamte“. ³⁷⁷ Podcrtava i njegovu vrsnu retoriku te zaključuje kako je Gotovac učinio mnogo na podizanju svijesti u hrvatskom narodu – bio je njegov „mobilizator“. ³⁷⁸

Preko brojnih ogranaka širila je Matica svoju djelatnost i slobodno se može konstatirati kako je ona bila slika pokreta u malom – različitost karaktera, interesa i stavova ljudi koji su joj pristupali odražavala je višeslojnost pokreta u Hrvatskoj. Formiranjem ogranaka zadobila je oblik političke organizacije. Neprijatelji su joj hrvatskog proljeća baš zbog toga prigovarali kako želi postati politička stranka konkurentna Savezu komunista te da je ona šovinistička organizacija. ³⁷⁹ Brojni su njezini članovi odgovarali kako ona priznaje prava svakog naroda, da stvara „ne samo za hrvatsku nego i za jugoslavensku kulturu uopće“, ali da je razumljivo kako su joj interesi hrvatskog naroda na prvom mjestu. ³⁸⁰ Poglavitito jer je sveprisutna unifikacija bila

³⁷⁴ *Hrvatski tjednik*, 16. 4. 1971., str. 11., 13.-14., Citati su sljedeći: „Hrvatsko je obćinstvo moždeno i otvoreno, i samo ako hoće, lahko može pametno biti; neće li, nitko mu ne može pomoći, i neka se ono na nikoga ne tuži za svoje stanje.“, Starčević; „Mi smo Hrvati u Hrvatskoj, od svih nehrvatskih elemenata, najnesolidarniji i najslabije organizirani. I Cigani su, čini mi se, složniji od nas.“, Matoš; „(...) a povjesničari nas prikazivati kao unicum ovoga svijeta, kao narod koji u svojim najtežim časovima nije drugo smišljao nego kako bi se lakše odrekao svoga imena.“, Supilo.“

³⁷⁵ *Hrvatski tjednik*, 30. 4. 1971., str. 1.; *Hrvatski tjednik*, 7. 5. 1971., str. 21.

³⁷⁶ E. L. Bernays, *Kristaliziranje javnog mišljenja*, str. 59.

³⁷⁷ „Višeglasja“, epizoda 5., *Hrvatsko proljeće*, urednik Hrvoje Klasić

³⁷⁸ Isto, Škrabalo upozorava da je Gotovac bio za „umjereni nacionalizam“, ali da su njegovi tekstovi bili „prevrući barem za one koji su u tome tražili temperaturu za sebe“. O izrazito složenoj zadaći procjene izbora tekstova prvi glavni urednik *Hrvatskog tjednika* Zidić kaže da je trebalo dobro „odvagnuti“ jer „niste smjeli na svakoj stranici od početka do kraja imati provokacije, izazove, otvorena pisma, karte na stolu. (...) Trebalo je materijale malo s nečim smiriti.“

³⁷⁹ *Hrvatski tjednik*, 20. 8. 1971., str. 3.

³⁸⁰ Isto, str. 3.; Igor Zidić napominje da u Matici Hrvatskoj „nije bilo nikakvog programiranog antisrpsstva“. Dodatno tumači: „Dapače, mi smo onog Srbina koji je mogao to prihvatiti čuvali kao (...) „kaplju vode na dlanu“. Zato što smo upravo htjeli da to postane jedan građanski pokret – u stanovitom smislu, on je širio građanske ideje. Ideje koje smo mi zastupali nisu mogle biti ideje uperene protiv Srbina, nego su mogle biti uperene protiv srpskog i hrvatskog

osobito izražena na polju kulture. Budući da je osnovna pretpostavka Matičina programa bila sloboda, a „ona se ne može ostvariti (...) bez politike“, prvaci među članovima izražavali su privrženost zaključcima X. sjednice i rukovodstvu CK SKH.³⁸¹ Gotovac ističe kako su, unatoč vrlo često različitim viđenjima rješavanja društvenih i gospodarskih problema, Matica hrvatska i CK SKH njegovali „sugovornički odnos“, a cilj im je bio poboljšati položaj hrvatske države i hrvatskog naroda u Jugoslaviji.³⁸² U jednom se članku otvoreno prozivaju „unitaristi kao što su Dušan Dragosavac, Josip Vrhovec, Milutin Baltić, Ema Derossi-Bjelajac, Čedo Grbić, Jure Bilić“ jer „paraliziraju progresivne akcije CK SKH na čelu sa Dr. Savkom Dabčević-Kučar“.³⁸³

5.4.1. „Ljudi, homo Učku sami skopat!“³⁸⁴

Na sličan je način kao *VUS Hrvatski tjednik* opipavao bilo javnosti – rubrikom u kojoj su objavljivani komentari čitatelja. Druga stranica bila je tako rezervirana za „Pisma čitatelja“. Budući da sam istražio reprezentativan broj uzoraka *Hrvatskog tjednika*, smatram opravdanim tvrditi kako se čitajući samo te primjedbe može prozreti karakter lista. Ujedno je ta rubrika važna i za utvrđivanje raspoloženja hrvatskih građana. Komentari otkrivaju kako oni vape za takvim listom koji se posvetio „našim hrvatskim boljkama“.³⁸⁵ Čitatelje brine neravnotežan položaj hrvatskog jezika, smještanje Hrvatske i njezine kulture na marginu te forsiranje „stare teme“ u društvu da „su svi Hrvati ustaše i da su svi Hrvati krivi za pokolj Srba u Hrvatskoj“.³⁸⁶ Upravo se ta posljednje spomenuta teza označava kao „smišljena propaganda sa svrhom da se Hrvatima odreknu sva njihova prava“.³⁸⁷ Iako se neki od takvih stavova nalaze u prvim brojevima, kasnije ih je još i više. Posljedica je to sve otvorenijih istupa novinara *Tjednika* koji u svojim tekstovima pišu o monopolu beogradskih poduzeća, pretendiranju *Borbe* „na to da bude nadrepublička i

dogmatika jednako.“, „Prebrojavanje“, epizoda 6., *Hrvatsko proljeće*, urednik Hrvoje Klasić.; Kao „jedna od jakih karika zbližavanja hrvatskog i srpskog naroda“ prepoznata je bunjevačka kultura. , *Hrvatski tjednik*, 16. 4. 1971., str. 22.

³⁸¹ *Hrvatski tjednik*, 4. 6. 1971., str. 1.

³⁸² V. Gotovac, „Skica o Hrvatskom proljeću“, u zborniku radova 25. obljetnica boljševičkog udara i sjećanje na *Hrvatsko proljeće*, str. 90.-92.; Kao dokaz potpore hrvatskom rukovodstvu još su znakovitije Jonkeove riječi: „Matica hrvatska nepokolebljivo stoji iza hrvatskog političkog rukovodstva, na onoj strani barikade na kojoj je radnička klasa Hrvatske i Jugoslavije, na kojoj je hrvatski narod, na kojoj je SK Hrvatske.“, *Hrvatski tjednik*, 20. 8. 1971., str. 3.

³⁸³ *Hrvatski tjednik*, 3. 12. 1971., str. 10.

³⁸⁴ Naslov članka Josipa Roglića., *Hrvatski tjednik*, 7. 5. 1971., str. 9.

³⁸⁵ *Hrvatski tjednik*, 30. 4. 1971., str. 2.

³⁸⁶ *Hrvatski tjednik*, 16. 4. 1971., str. 2.; *Hrvatski tjednik*, 23. 4. 1971., str. 2.; *Hrvatski tjednik*, 2. 7. 1971., str. 2.; *Hrvatski tjednik*, 26. 11. 1971., str. 2.

³⁸⁷ Isto, str. 2.; U skladu je to s Bernaysevom tezom. Primjećuje kako ljudi u grupi, ako je u društvu na snazi nešto što je u skladu s njihovim uvjerenjima, nazivaju to izrazom javne svijesti, a ako je suprotno, to pripisuju „podmukloj propagandi“, tj. discipliniranju javnog mišljenja., E. L. Bernays, *Kristaliziranje javnog mišljenja*, str. 59.

nadnacionalna, tobože nadjugoslavenska“, sve brojnijoj hrvatskoj emigraciji te o ostalim posljedicama hegemonističkog položaja Srbije.³⁸⁸ Veza između članaka i sve većeg broja ujednačenih čitateljskih reakcija pokazuje da je podjednako „istinita tvrdnja da javnost vodi institucije, kao i tvrdnja da institucije vode javnost“.³⁸⁹

Odnos između *Hrvatskog tjednika* i njegovih čitatelja nije bio jednosmjernan. Iako su novinari tekstovima ciljano usmjeravali njihova razmišljanja i time formirali javno mišljenje, uvažavali su prijedloge svoje publike. Dapače, pozvali su ju „na slanje primjedbi i želja“.³⁹⁰ Na sadržaj prvog broja reagirao je čitatelj iz Zadra koji je zamjerio uredništvu što nije bilo članaka o „najhrvatskijem gradu u Hrvatskoj“.³⁹¹ Dva tjedna nakon te opaske osvanuo je tekst Srećka Lipovčana „Zadarski razgovori“ koji govori o povijesti tog grada.³⁹² Smatram da čitatelji nisu bili svjesni koliko su svojim pronicljivim komentarima doprinosili uspjehu *Tjednika*. Njihova su razmišljanja išla u korak s Matičinim, a to je nju kao instituciju snažilo. Budući da list nije bježao od analiziranja društvenih, gospodarskih i političkih anomalija te da je Matica, kako Jonke iznosi, bila „košnica konstruktivnih planova“, zasigurno su čuvare unitarističkog i centralističkog poretka zabrinjavali jednako oštri čitateljski komentari.³⁹³

Temeljna opasnost za njih ipak nije sadržana u komentarima te vrste, nego u onima koji su pozivali na zajedništvo. Dvojica su čitatelja uočila kako su svi članovi uredništva *Tjednika* iz Zagreba te su im zbog toga prigovorila jer „bez zajedničke suradnje glasilo neće imati onaj

³⁸⁸ *Hrvatski tjednik*, 16. 4. 1971., str. 3.-4., 15.; *Hrvatski tjednik*, 23. 4. 1971., str. 7.; *Hrvatski tjednik*, 14. 5. 1971., str. 5.

³⁸⁹ E. L. Bernays, *Kristaliziranje javnog mišljenja*, str. 62.

³⁹⁰ *Hrvatski tjednik*, 23. 4. 1971., str. 2.

³⁹¹ Isto, str. 2.

³⁹² *Hrvatski tjednik*, 7. 5. 1971., str. 2.; Posebice je kao dokaz za „puhanje novih vjetrova“ zanimljiv i indikativan zahtjev čitatelja za rubrikom „koja bi imala naslov Religija“. On nastavlja: „U našem društvu živi religija, crkve su pune građana vjernika, a ni odnosi država-crkva nisu više onakvi, kakvi su bili odmah neposredno iza rata.“ (*Hrvatski tjednik*, 7. 5. 1971., str. 2.) *Hrvatski tjednik* donio je tri mjeseca nakon toga tekst „najpoznatijega hrvatskog teologa Tomislava Šagi-Bunića „Značenje mariološko-marijanskih kongresa u Zagrebu“. U njemu se ističe važnost Katoličke crkve u hrvatskom narodu, ali je i izražena želja za proučavanjem „religiozne baštine islama“. (*Hrvatski tjednik*, 20. 8. 1971., str. 12.) Budući da vjerski tisak nisam istraživao, neću se upuštati u daljnje analize. Samo ću napomenuti da je *Glas koncila* u 1967. godini imao nakladu od čak 178 000 primjeraka (B. Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 599.) te da je iste godine pokrenuta inicijativa za izdavanje hrvatske *Biblije*, a da je njezinu „legalizaciju omogućio“ ljevičar Jure Kaštelan. („Između nacionalizma i unitarizma“, epizoda 4., *Hrvatsko proljeće*, urednik Hrvoje Klasić)

³⁹³ *Hrvatski tjednik*, 20. 8. 1971., str. 3.; Prigodnim mi se čini ovdje uputiti na još jednu Bernaysevu tezu. U svojoj elaboraciji o kristalizaciji javnog mišljenja pojašnjava kako je društvena svijest nastala „u onom trenutku kada se aristokratski oblici ponašanja više nisu mogli održati u prisutnosti modernih, demokratskih, društvenih ideala, uzavrelih u nižim slojevima društva“. Obrazlaže kako se pojavila javnost koja od institucija i vlasti traži „opravdanje sebe i svojih postupaka“. To je među elitama izazivalo strah. (E. L. Bernays, *Kristaliziranje javnog mišljenja*, str. 18.-19.) Mišljenja sam kako je moguće tu tezu uzeti u obzir kada se govori o hrvatskom proljeću. Partijski dužnosnici, ali i sam Tito, osjetili su kako im „uzde izmiču iz ruku“. Najbolji dokaz za strah od osnažene javnosti bilo je gušenje hrvatskog proljeća te obračun s nositeljima pluralističkih ideala u politici, gospodarstvu, kulturi...

uspjeh koji bismo željeli“.³⁹⁴ Takvi komentari, osim što su bili dokaz rastuće nacionalne svijesti, pokazivali su želju za povezivanjem cijele Hrvatske, a upravo je integracija bila jedna od najzastupljenijih tema u Listu. Tako su se zamjerke upućene Matici, njezine slabosti, pretvarale u njezinu najveću snagu. Simbioza *Hrvatskog tjednika* i vjerne publike činila je list boljim i uspješnijim. Usudim se reći kako su čitatelji postali koautori, ili barem inicijatori, mnogih tekstova.

Homogenizacija i integracija hrvatskog prostora bile su zazivane na većini stranica. Iako su između ostalog podrazumijevale kulturno, ekonomsko i gospodarsko zbližavanje, parole su najčešće u prvi plan „gurale“ pitanje prometnog povezivanja Hrvatske bez kojeg se „ne mogu ostvariti ni potrebni politički ciljevi odnosno ne može se stvoriti snažna homogena Hrvatska“.³⁹⁵ Naglasak je stavljen na gradnju tunela kroz Učku i autocestu Zagreb – Split. Do izražaja dolaze imperativi i uskličnici kojima se potiče hrvatske građane na izdvajanje sredstava za te dvije neophodne akcije. U prvom broju masnim tiskanim slovima piše: „UPISUJTE ZAJAM ZA UČKU! UČKA I AUTOCESTA SPLIT-ZAGREB POTHVATI SU OD NACIONALNOG ZNAČAJA! SVOJIM PRINOSOM SUDJELUJTE U GOSPODARSKOM I DUHOVNOM INTEGRIRANJU HRVATSKE!“³⁹⁶ Stekao sam dojam da su se mnogi intelektualci natjecali u izmišljanju epiteta vezanih uz ta dva pothvata.³⁹⁷ Ushićenje je posebice vidljivo u tekstu koji je dao naslov ovom poglavlju.³⁹⁸ (Prilog 9.) Naslovi su članaka i podnaslovi u njima jasni, konkretni i dana je prednost nacionalnom u odnosu na klasno.³⁹⁹ Svjesni kako je jezik jedan od najvažnijih elemenata nacionalne opstojnosti, Matičari su mnogo prostora posvećivali hrvatskom

³⁹⁴ *Hrvatski tjednik*, 16. 4. 1971., str. 2.; *Hrvatski tjednik*, 23. 4. 1971., str. 2.

³⁹⁵ Vladimir Veselica, „Ekonomske poruke *Hrvatskog gospodarskog glasnika* i drugih glasila Hrvatskom proljeću“, u zborniku radova *25. obljetnica boljševičkog udara i sjećanje na Hrvatsko proljeće*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Inženjerski biro, Zagreb, 1997., str. 121.

³⁹⁶ *Hrvatski tjednik*, 16. 4. 1971., str. 2.

³⁹⁷ Tunel kroz Učku i autocesta Zagreb – Split označene su kao: „naši životni interesi“ (M. Veselica, *Hrvatski tjednik*, 16. 4. 1971., str. 8.), „povijesne prekretnice“ (H. Šošić, *Hrvatski tjednik*, 16. 4. 1971., str. 9.), „prvenstvene nacionalne i gospodarske potrebe“ (B. Vegar, *Hrvatski tjednik*, 7. 5. 1971., str. 5.)

³⁹⁸ U tom tekstu piše: „Zastupnik, na drugom kraju položene Baranje, osjeća što i Istrani. S oduševljenjem glasa za odluku da se probije Učka i zastupnicima predlaže da prvi polože prilog! U Zagrebačkoj banci ispred mene je žena, po govoru nije Istrijanka a izgledom nije odražavala obilje. Kad je činovnica objasnila da do rujna treba uplatiti cijeli poklon od 1000 dinara, žena je s ponosom odgovorila: „Nadam se da ću to i ranije sakupiti!“ Vodstvo sveučilišne omladine spontano zaključuje da će prvu zaradu položiti za probijanje tunela kroz Učku a drugu za autocestu Zagreb-Split (...) Moji istarski prijatelji ne mogu doći do riječi zbog oduševljenja kako je prihvaćen njihov apel.“ „Potrebni su nam povjerenje i odlučnost da ostvarimo veze kojima će teći sokovi preporoda – to je bit novog doba u koje ulazimo kroz veličanstveni slavluk Učke!“, *Hrvatski tjednik*, 7. 5. 1971., str. 9.

³⁹⁹ Primjerice: „Zahtjev: hrvatska zračna flota“ (*Hrvatski tjednik*, 16. 4. 1971., str. 7.), „Za hrvatsku državnost u svim okolnostima“ (*Hrvatski tjednik*, 7. 5. 1971., str. 10.), „Protiv unitarističke koncepcije“ (*Hrvatski tjednik*, 3. 12. 1971., str. 3.)

jeziku. Konkretno, u *Tjedniku* su u stalnoj rubrici o hrvatskom jeziku progovarali najjeminentniji hrvatski lingvisti Radoslav Katičić i Stjepan Babić.⁴⁰⁰

Kada govori o principima stvaranja „slike o sebi“, Assmann ističe kako je naglašena „razlika prema van (prema drugima)“.⁴⁰¹ Takav postupak očit je u komentaru jednog čitatelja koji se ne miri s tvrdnjom prema kojoj se Zagreb nalazi na Balkanu. Svijest o pripadnosti drugom kulturnom krugu vidljiva je ponajprije u sljedećem citatu: „To što se Jugoslavija djelomično (svojim većim dijelom) nalazi na Balkanskom poluotoku pa se zbog toga s pravom naziva balkanskom državom, to još nikomu ne daje pravo pomicati prirodne granice Balkana i širiti te granice na čitavo područje Jugoslavije.“⁴⁰² Na veliko odobrenje *Tjednika* i njegovih čitatelja naišla je primjedba francuskog teologa Renea Laurentina kako bi Crkva u Hrvata trebala biti predvodnicom ekumenizma jer se Hrvatska nalazi „na granici kršćanskog Istoka i Zapada, već tisuću godina.“⁴⁰³ Pozivanje na tisućljetnu hrvatsku povijest i podsjećanje na njezino postojanje izvan jugoslavenske zajednice nije se svidjelo svima.⁴⁰⁴ Zanimljivo je pismo čitatelja Hrvoja Bosnića. On kaže: „Ja sam bivši Hrvat, a moja žena bivša pravoslavka; naša djeca trebaju jugoslavenski list!“. Odgovor članova Uredništva još je znakovitiji i pokazuje njihovo uvjerenje u ispravnost vlastitih postupaka. Tvrde: „Mi ćemo, pak, govoriti sadašnjima o sadašnjosti tako da se ne bismo morali stidjeti u budućnosti.“⁴⁰⁵

Uz „Pisma čitatelja“ postojale su i brojne druge rubrike. „Politika i društvo“, „Povjesnica“, „Komentari“, „Filozofija“, „Kazalište“, „Glazba“ samo su neke od njih. Ipak, odlučio sam kroz prizmu komentara recipijenata analizirati ovaj list jer sadrže osvrte na tekstove u svim rubrikama i pružaju uvid u živote običnih ljudi.⁴⁰⁶ Studenata se u ovom poglavlju nisam dotaknuo. To bih trebao napraviti jer se studentskom pokretu u *Tjedniku* pristupa drugačije negoli u drugim listovima. Studentski prvaci vrlo često imaju priliku obratiti se kroz ovaj list.⁴⁰⁷ Uz to, studentski

⁴⁰⁰ Da su polet, optimizam i sigurnost u pozitivan ishod narodnog pokreta u Hrvatskoj bili sveprisutni, svjedoče sljedeće Babićeve riječi: „Činjenica da svoj jezik nazivamo svojim imenom bit će nam uskoro tako obična kao što nam je danas obično kad proljeću kažemo proljeće, a zvijezdi – zvijezda.“, *Hrvatski tjednik*, 16. 4. 1971., str. 14.

⁴⁰¹ J. Assmann, „Kultura sjećanja“, u knj. *Kultura pamćenja i historija*, str. 55.

⁴⁰² *Hrvatski tjednik*, 3. 12. 1971., str. 2.

⁴⁰³ *Hrvatski tjednik*, 20. 8. 1971., str. 12.

⁴⁰⁴ „Je li vas netko pokarao zbog oštrog tona? Je li vam prijeto?“, *Hrvatski tjednik*, 23. 4. 1971., str. 2.; „Strah me i spomenuti da ne oskrvnem tekovine revolucije koje blijede u Vašim novinama (i ne samo Vašim).“, *Hrvatski tjednik*, 14. 5. 1971., str. 2.

⁴⁰⁵ *Hrvatski tjednik*, 23. 4. 1971., str. 2.

⁴⁰⁶ Naprimjer, u pozadini određenih komentara uočio sam siromaštvo. Jedan je od takvih komentara čitateljice koja smatra da bi bilo dobro „da cijena ne bude dva dinara nego samo dinar (...) jer tada bi *Hrvatski tjednik* mogli kupovati i najširi slojevi pučanstva.“, *Hrvatski tjednik*, 30. 4. 1971., str. 2.

⁴⁰⁷ Na studentske iskaze naišao sam u sljedećim brojevima: 1., 3., 32., 33.

se štrajk nastoji opravdati.⁴⁰⁸ Upravo je to glavna razlika između *Tjednika* i ostalih dnevnih i tjednih novina u kojima za štrajk nema razumijevanja.

5.5. Hrvatsko sveučilište

Krajem šezdesetih godina važan pečat hrvatskom novinstvu davali su omladinski i studentski listovi. Među njima su se isticali *Omladinski tjednik*, *Tlo*, *Pop Expres*, *Studentski list*, a u ožujku 1971. pridružilo im se i *Hrvatsko sveučilište*. Taj list nisu uređivali studenti, nego uglavnom profesori i stručnjaci iz različitih područja, ali jasno je pružao uvid u gibanja na Sveučilištu. Glavni urednik bio je profesor Elektrotehničkog fakulteta u Zagrebu Vladimir Muljević. Časopis je izlazio četvrtkom, a izdavačka kuća *Vjesnik* sveukupno je otisnula 31 broj.⁴⁰⁹ Razloge pokretanja, karakter i ciljeve Uredništva najbolje ocrtava tekst na prvoj stranici prvog broja. Tamo stoji: „Alma mater želi sačuvati trajnu vezu sa svojom djecom u najrazličitijim radnim organizacijama; i više od toga: želi podići mostove prema svim radilištima domovine kojima je znanje tako potrebno. Koliko list bude pridonosio tom povezivanju Sveučilišta s ostalim društvom, toliko će ispuniti svoju misiju. Sveučilišni tjednik izlazi u napose kritičnom trenutku za Hrvatsku, Jugoslaviju, Evropu i cio svijet, kad drastične opreke, privredne depresije, svakojake hegemonije, oružani sukobi i apsurd trke u naoružanju zamračuju posljednje vidike. (...) Pri izlasku na svjetlo dana ponajprije želimo novom listu da širi onu univerzalnost, znatiželju i rodoljublje koje je ta zajednica profesora i studenata pronosila kroz tri teška stoljeća za dobro svog naroda i cijelog svijeta.“⁴¹⁰

Članci se sadržajno mogu podijeliti u nekoliko skupina. Prvoj skupini tekstova možda bi najbolje pristajao naziv „Problemi studiranja i kako ih riješiti“. Govori se o upisima na fakultete, slaboj informiranosti studenata, nekvalitetnoj prehrani, nedovoljnim smještajnim kapacitetima, malim nastavničkim plaćama i neopremljenosti fakulteta.⁴¹¹ Kao pozitivne pojave unutar zagovaranja reforme sveučilišnog obrazovanja izdvajaju se vijesti poput uspostavljanja „suradnje između Zagrebačkog sveučilišta i onog u Rostocku“⁴¹² ili težnja izgradnje fakulteta u drugim urbanim

⁴⁰⁸ *Hrvatski tjednik*, 26. 11. 1971., str. 3.

⁴⁰⁹ B. Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 659.; Istražio sam sedam brojeva *Hrvatskog sveučilišta*.

⁴¹⁰ *Hrvatsko sveučilište*, 18. 3. 1971., str. 1.

⁴¹¹ Isto, str. 1.-5.

⁴¹² Isto, str. 6.

sredinama u Hrvatskoj.⁴¹³ Drugu skupinu čine politički komentari, a zajednički im je otpor spram centralizma. Među njima je posebno zanimljivo viđenje Ivana Babića koji tumači kako savezni centralizam omogućuje hrvatskim političarima da se održe na vlasti neprestanim jadikovanjem o iskorištavanju Hrvatske bez da oni moraju „polagati račun za sve što čine“.⁴¹⁴ Iako taj tekst sugerira nezadovoljstvo hrvatskim političkim rukovodstvom, takav stav nije prevladavajući u *Hrvatskom sveučilištu*. Dapače, upravo u ovom listu naišao sam na možda i najpozitivniji prikaz čelnih ljudi u CK SKH.⁴¹⁵ Naglašavanjem njihove prirodnosti nastojalo se usmjeriti simpatije naroda, ujediniti ga i osigurati potporu daljnjim potezima hrvatskih političkih prvaka.

Sa spoznajom kako kao medij utječu na svijest onih kojima se obraćaju novinari *Hrvatskog sveučilišta* zajedništvo u hrvatskom narodu gradili su na pronalaženju utemeljujućih simbola koji čine treću skupinu tekstova. Posezali su za brojkama i obljetnicama, značajnim osobama iz hrvatske povijesti, a osobito je bilo pozdravljeno osnivanje Instituta za hrvatsku povijest.⁴¹⁶ Mirjana Gross utvrdila je da su „razvoj socijalističkih ideja i NOB bili (...) nasilno istrgnuti iz prirodnog okvira nacionalne povijesti“ i stoga je podvukla ulogu nastavnika povijesti koji „mora u đaku potaknuti svijest o povijesnom kontinuitetu, (...) izgraditi kod učenika ljubav za prošlost vlastitog naroda, a i osjećaj za sudbinu drugih naroda.“⁴¹⁷ Simboli i tekstovi dokazi su nedvojbene primata nacionalnoj povijesti koja je dugo bila potirana i iskrivljavana.⁴¹⁸

⁴¹³ Isto, str. 6.

⁴¹⁴ Isto, str. 6., Babić piše: „Dokle god, naime, prevladava centralizam u Jugoslaviji, dotle će pojedinci ili grupe u hrvatskoj politici dobivati cijelu naciju pod zastavu borbe protiv saveznog centralizma, a pod parolom da je uzrok naših nevolja – negdje izvan Hrvatske. Razori li se centralizam, sva naša nacionalna rukovodstva i svi naši vođe pred licem naroda će polagati račun za sve što čine, uspijevat će zadobiti pristanak da vladaju ili ustupiti mjesto drugima. Stoga se stupanj privrženosti demokratskom socijalizmu ovog časa mjeri logičkom jasnoćom i karakternom čvrstinom u borbi za prevladavanje centralizma, kako nedavno reče naš najveći živući pisac: jednom zauvijek!“

⁴¹⁵ „Jasnoćom svojih teza i načinom na koji iznalazi krilatice i lozinke Mika Tripalo oduševljava ljude, pa u ove dane, kada naša politika još jednom otkriva puk, ta njegova nadarenost snažno je oružje, njegovo osobno, kao i pokreta i Partije kojima pripada. Osim govorničkoga dara Tripala u politici odlikuje dinamika, neprestano traženje i iznalaženje novih mogućnosti i novih poteza. (...) I ovih posljednjih godina, kada mu je povjerena jedna od uloga u tijelima koja po naravi djeluju kolektivno, Miko Tripalo neprestanim izletima u narod pokazuje koliko dinamika njegove osobnosti ne podnosi ukružene okvire i koliko se ona ne da impresionirati kancelarijom. (...) Jedan, najbitniji, element Tripalove strategije vidimo, naime, u njegovoj ukorijenjenosti u zagrebačku i u čitavu hrvatsku sredinu. (...) Nitko pametan ne želi, a nema onoga tko bi uopće mogao, Miku Tripala zbog toga učiniti nacionalistom. (...) Svojom superiornom inteligencijom on će lako osvojiti diplome i titule, kao što ih je osvajao kao đak i student. I nakon što dodatne dobije ostat će on za nas sve ipak nešto jednostavno pod imenom: Miko Tripalo.“, *Hrvatsko sveučilište*, 17. 11. 1971., str. 1.-2.

⁴¹⁶ Nedjeljko Mihanović piše: „(...) u povodu 175. obljetnice rođenja 1796. i 110. obljetnice smrti pjesnika Antuna Mihanovića, 14. studenoga 1861; - 110. obljetnice harmonizacije i 80. obljetnice službenog prihvatanja „Lijepe naše domovine“ za hrvatsku nacionalnu himnu.“, *Hrvatsko sveučilište*, 24. 11. 1971., str. 11.; Jonke i Muljević pišu o Faustu Vrančiću, *Hrvatsko sveučilište*, 22. 4. 1971., str. 13.-14.; *Hrvatsko sveučilište*, 18. 3. 1971., str. 7.

⁴¹⁷ *Hrvatsko sveučilište*, 15. 4. 1971., str. 6.

⁴¹⁸ Predmet spora bila je, a još uvijek i jest, uloga hrvatskog naroda u antifašističkom pokretu. Posljedica je to svjesnog umanjivanja broja Hrvata u NOB-u od strane Srbije koja je tako nastojala ostvariti hegemoniju. O kreiranju takve povijesne slike pišu Holm Sundhaussen i Snježana Koren u navedenim radovima.

U jednom je tekstu istaknuto kako je problematičan odnos Hrvata i Srba produkt ignoriranja problema i nasilnog poništavanja razlika.⁴¹⁹

Četvrtoj skupini pripadaju tekstovi o studentskom štrajku. Nije začuđujuće kako uredništvo afirmativno govori o njemu. U tekstu „Razvoj studentskog preporoda“ Jure Juras podnaslovima „Posljednji boj“ i „Najteža bitka“ naglašava važnost štrajka i potiče studente na borbu.⁴²⁰ Podsjeća kako je hrvatski narod ostvario dvije velike pobjede – uklanjanje Rankovića i osuda Žanka na Desetoj sjednici, a studentski bi štrajk trebao pridonijeti konačnoj pobjedi nad unitarizmom. Časopis prenosi izjave studentskih vođa koji naglašavaju privrženost „politici hrvatskog rukovodstva definiranoj u referatu dr Savke Dabčević-Kučar na 22. sjednici CK SKH“. Izvještava i o skandiranju „Savka-Tripalo“.⁴²¹ S obzirom na takav način izvještavanja jasno se može konstatirati kako je zabluda studenata postala zabludom *Hrvatskog sveučilišta*. Vjerujući da pomažu rukovodstvu, studenti se pokretanjem štrajka žele „solidarizirati s radnicima“.⁴²² Budući da je uredništvo uvjeren u ispravnost zahtjeva za obustavom nastave, interpretacija je tog događaja u *Hrvatskom sveučilištu* podignuta na stepenicu više negoli što je to bio slučaj u *Hrvatskom tjedniku* u kojem je iskazana sumnja u opravdanost tog studentskog čina.

5.6. Radiotelevizija Zagreb

Razdoblje od 1963./64. do 1971. opravdano se može smatrati produktivnim razdobljem hrvatskih medija koji su tada „dospjeli u žarište javne pozornosti“.⁴²³ *Vjesnik*, Matica hrvatska, Sveučilište i studenti putem svojih listova i časopisa nastojali su doprijeti do svih hrvatskih građana. Čitateljske reakcije, i one pozitivne i negativne, pokazuju da su većinom u tome i

⁴¹⁹ Kaže se: „(...) odnos Hrvati-Srbi nije (da ostanemo na južnoslavenskim primjerima) odnos Hrvati-Slovinci, Hrvati-Crnogorci, Hrvati-Makedonci. (...) Istodobno Srbi i Hrvati, dva najbrojnija naroda Jugoslavije, povijesno su razvili izrazito rivalske crte u međusobnim odnosima, a ove su se hranile različitošću kulturnih (religiozih, državno-pravnih i drugih) izvorišta oba naroda, kako u svojim (pretpostavljeno) pozitivnim, tako i u negativnim vidovima. (...) Svjesno se zatvaralo oči pred razlikama, iskušavajući magiju pronalaska rješenja ignoriranjem problema, a kad to nije uspijevalo, pribjegavalo se još gorem: nasilnom poništavanju razlika. U našoj široj domovini, kao i u manje ili više svakoj državnoj zajednici, normalno je očekivati da će realni odnosi moći (da ne kažemo: snaga), kakvi god bili, igrati ulogu, a nacionalne komponente u njima biti trajno prisutne.“, *Hrvatsko sveučilište*, 29. 4. 1971., str. 1.-2.

⁴²⁰ *Hrvatsko sveučilište*, 24. 11. 1971., str. 6.

⁴²¹ Isto, str. 1.-2.

⁴²² Isto, str. 1.-2.

⁴²³ I. Bojanić, „Europski iskoraci Radio-televizije Zagreb“, u: *Zapisi i sjećanja...*, str. 11.

uspjeli. Ipak, vrednovanje hrvatskih medija tog razdoblja bilo bi nepotpuno i neozbiljno bez osvrta na djelatnost Radiotelevizije (RTV) Zagreb.

Ivo Bojanić, generalni ravnatelj RTV od 1963. do 1971., zajedno je s direktorom Radija Josipom Šentijom i direktorom Televizije Tomislavom Golubovićem stremio visoko postavljenim ciljevima. Podrctani su profesionalnost i kreativno stvaralaštvo, a investiranje u ljudske potencijale ubrzo ih je dovelo do toga. Zaposlenima su osigurani tečajevi dodatnog školovanja, a na „Elektrotehničkom fakultetu, Akademiji za kazalište, film i televiziju, studijima novinarstva i fakultetima društvenih znanosti“ zainteresiranom podmlatku osigurana je pomoć kroz stipendiranje.⁴²⁴ Na to se nadovezala i kvalitetna tehnička oprema.⁴²⁵ Zahvaljujući odličnoj promidžbi, Zagreb je postao „jedno od osnovnih čvorišta eurovizijske mreže“, a strani stručnjaci pomagali su i u vezi s projektom izgradnje novog RTV doma. 1970. pušten je u pogon odašiljač u Tovarniku. Tako je hrvatsko življe u Vojvodini i Srijemu bilo informirano o zbivanjima u Hrvatskoj. Novac za sve te akcije stjecao se pretplatama publike.⁴²⁶ Organizacijom zasnovanom na europskim standardima RTV je stala uz bok *Vjesniku*. Oboje su u praksi provodili ono što je plenum jugoslavenskih novinara u Prištini 1962. odredio kao zadaću. Plenum je, naime, označio kraj agitporopovskog novinstva. Novinari su postali aktivni istraživači, a dvosmjerna komunikacija neupitna – novi koncept novinarstva nazvan je „aktivnim novinarstvom“.⁴²⁷

Za rješavanje određenih složenih problema potrebno je zajedništvo. Vodeći su medijski djelatnici to dobro znali. Radio je svakog jutra donosio pregled sadržaja dnevnih listova i tjednika, posebice *Vjesnika u srijedu* i *Hrvatskog tjednika*.⁴²⁸ Kada se tome pridodaju i brojne kontakt-emisije iz raznih područja u kojima su gledatelji imali pravo izraziti svoje mišljenje,

⁴²⁴ Isto, str. 13.

⁴²⁵ Riječi zaposlenika Radiotelevizije Zagreb otkrivaju koliko je bilo njihovo zadovoljstvo što su mogli raditi s visoko kvalitetnom opremom. „Magnetoskopi su bili potpuno novi uređaji, tek pristigli u Europu iz SAD i proizvedeni prema europskim standardima. Dovoljno je reći da su uređaji koji su te 1963. godine došli u ondašnju Televiziju Zagreb imali serijske brojeve 3 i 4, a prva dva magnetoskopa iz te potpuno nove tranzistorske tehnologije, u Europi je imao, s brojevima 1 i 2, čuveni BBC u Londonu.“, D. Šarić, „Jedno magnetoskopsko snimanje“, u: *Zapisi i sjećanja...*, str. 263.; „Istodobno se montira najmodernija audiotehnika tvrtke „Siemens“. Osjećao sam posebnom povlasticom mogućnost da već tada, kao mladi inženjer, vodim projektiranje i montažu sveukupne televizijske opreme. (...) Godine 1967. nabavlja se i montira moderna Master kontrola za potrebe televizije u Šubićevoj, tvrtke „Bosch“, te najnoviji magnetoskopi tvrtke „Ampex“.“, I. Urličić, „Putevi Hrvatske radiotelevizije od Jurišićeve 4 – Šubićeve 20 – Radničkog doma – Strojbrodograđevnog fakulteta (SBF) do doma HRT-a“, u: *Zapisi i sjećanja...*, str. 300.

⁴²⁶ I. Bojanić, „Europski iskoraci Radio-televizije Zagreb“, u: *Zapisi i sjećanja...*, str. 13.-14.

⁴²⁷ B. Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 535.-536.

⁴²⁸ Isto, str. 633.; Urednik dnevno-informativnog programa na Hrvatskom radiju 1969. bio je Ivo Horvat. On nabraja koje su sve listove citirali u svom programu. „*Vjesnik* i *VUS* također gorljivi propagatori novog kursa, ne bi postizali tada golemu nakladu da ih nismo citirali svakodnevno u pregledima tiska, pogotovu članke Nede Krmpotić i Kreše Džebe kao i članke iz Gotovčeva *Hrvatskog tjednika*, Veseličina *Hrvatskog gospodarskog glasnika*, Šutinog *Studentskog lista*, Bakićevog omladinskog glasila *Tlo* i još nekih.“, I. Horvat, „Časno smo izvršili svoju zadaću u presudnim godinama Hrvatskog proljeća“, u: *Zapisi i sjećanja...*, str. 84.

jasno je kako se suradnja ostvarena između različitih medija pretvorila u nešto više – dijalog sa slušateljima (čitateljima), tj. razgovor s hrvatskim građanima. Informativna je uloga pritom bila samo prvo sredstvo buđenja svijesti. Bilo je potrebno proizvesti vijesti koje će istaknuti zapanjujuće činjenice o predmetu koje su mediji zastupali. Za to su mogla poslužiti izvještavanja o nečasnim radnjama političara, zatim o gospodarskom iskorištavanju Hrvatske ili o nasilno provedenoj jezičnoj unifikaciji. Ne smije se zaboraviti kako su osobito u hrvatskim tjednicima bili česti tekstovi o hrvatskoj povijesti, a koji su za svrhu imali reorganizirati od jugoslavenskih „dušobrižnika“ sklop silom nametanih „slavnih“ sjećanja. Uvrštavanjem takvih sadržaja u svoj program Radio Zagreb održavao je moral zajednice.⁴²⁹ Treba napomenuti kako su hrvatskom medijskom prostoru bile zastupljene i manjine. Naprimjer, Radio Rijeka u svoj je program svakodnevno uvrštavao emisiju na talijanskom jeziku.⁴³⁰ Ona se čula i u Istri koju je činilo etnički mješovito stanovništvo. Svijest o bogatstvu identiteta, blagoslovu različitosti kojim odiše čitava Hrvatska, širio se eterom.

Radio je na poseban način vodio brigu o hrvatskom jeziku i hrvatskoj kulturi. Nepovoljno političko okruženje učinilo je borbu za hrvatski jezik političkim pitanjem. Budući da je on smisleno i namjerno guran u zaborav, spikerima Hrvatskog radija, iako im je želja bila „govoriti dobro i točno, govoriti hrvatskim književnim i govornim standardom“, bilo je teško uopće odrediti hrvatski književni standard.⁴³¹ Uvidjevši kako „jezik radija i televizije neodoljivo utječe na govor slušatelja, osobito mladih“, direktor Šentija organizirao je u studenom 1966. sastanak s najznačajnijim hrvatskim jezikoslovcima. Pokazao je dobru volju za rješavanje pitanja koje je „stoljeće i po najizraženiji i najpostojaniji vid opće hrvatske političke borbe za samostalnost, za samosvojnost i za državnu nezavisnost“. ⁴³² Budući da je sastanak održan svega nekoliko mjeseci prije objavljivanja *Deklaracije*, jasno je kako ona nije bila izoliran slučaj kako su to savezni mediji, ali ne samo oni, prikazivali. U svojoj programatskoj shemi Radio Zagreb svakodnevno je imao vrijeme rezervirano za *Lijepu našu*. Šentija upozorava kako je krajem šezdesetih godina himna bila često pjevana u raznoraznim prilikama. To je bio „živi povijesni dokaz hrvatske političke nedovršenosti“. ⁴³³

⁴²⁹ Bernays kaže „da u vremenima pritiska i tmurnog beznada novine imaju tešku obvezu održavati moral zajednice“, E. L. Bernays, *Kristaliziranje javnog mišljenja*, str. 69.

⁴³⁰ B. Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 593.

⁴³¹ J. Šentija, „Godine kušnji, godine mijene“, u: *Zapisi i sjećanja...*, str. 273., Šentija piše: „Zdvajanje, kompromisi, ugibanja ulijevo, ugibanja udesno, dovijanja svake vrste pa i stvarni jezični i moralni padovi, u određenim trenucima – padovi pojedinaca, nikada većine profesionalnih praktičara! – to je prava povijest hrvatskoga jezika pred mikrofonom Hrvatskoga radija u proteklih sedamdeset, a televizije u proteklih gotovo četrdeset godina.“

⁴³² Isto, str. 275.-278.

⁴³³ Isto, str. 278.-279.

Televizija je promicala hrvatsku kulturu. Najbolje je kulturne sadržaje opisao tadašnji zaposlenik Televizije Zagreb Krešo Novosel. „Naprotiv, iza kamere, iza režijskog pulta, iza vratiju redakcija koje su uređivale programe, stajala je jedna bogata literarna baština, jedan sveukupni fundus koji svaka televizija mora iskoristiti ako želi biti nacionalna televizija. Bilo je otpora. Bilo bi ga vjerojatno i više da su oni koji su ga davali ovakvom pravcu programiranja shvatili što znači davati, gotovo petnaest godina uzastopce, hrvatske realiste kao što su Kovačić, Kozarac, Gjalski, Novak, Matoš (...) vraćati se unazad sa Šenoom, Brezovačkim, itd., itd. A onda su krenule i serije kao što je *Fiškal* Ante Kovačića. Pisci, nepoznati čak i školskim programima, postaju poznati širokoj javnosti kao što su Galović, Donadini, Leskovar (...) Dakako i Krleža, rani Andrić, a bilo je tu i onoga što zovemo svjetskim klasicima kao što su Melville, Flaubert, Maupassant, Dickens. Naravno, nije cilj nabranje, bitna je programska orijentacija, bitno je da se znalo što znači u udaljena mjesta poslati jednu seriju kao što je bila *Seljačka buna* Augusta Šenoe ili *Zlatni mladić* Augusta Cesarca. U tim dramatizacijama glavni junaci znaju gdje žive, kojem narodu pripadaju i to jasno i nedvosmisleno izražavaju. To će izazvati reakcije otprilike onakve kakve bi izazvalo pjevanje na javnom mjestu pjesama *Vile Velebita* i *Ustani bane*. Naravno, to je bio čitav program i nije bio bez mana, plaćao je račun situaciji u kakvoj se nalazio, ali znalo se što znači ovakav smjer i sedamdesetih godina on je nestao s ekrana.“⁴³⁴

U razdoblju koje nazivamo hrvatskim proljećem osobitu je popularnost uživala hrvatska humoristična serija *Naše malo misto* scenarista Miljenka Smoje i redatelja Daniela Marušića. Snimljeno je sveukupno trinaest epizoda kojima valja pridodati i novogodišnji specijal *Zagrebulje* emitiran 31. prosinca 1970. godine. Prvih šest epizoda gledatelji su putem ekrana mogli pratiti od 22. veljače do 5. travnja 1970. Preostalih sedam snimljeno je nešto kasnije tako da su u eteru zaživjele u proljeće 1971.⁴³⁵ Serija je najviše poklonika imala u Hrvatskoj, ali VUS svjedoči kako je „svake nedjelje navečer“ praznila „ulice jugoslavenskih gradova“. ⁴³⁶ Televizijski kritičar *Hrvatskog tjednika* Vladimir Vuković piše da je ta serija „prvi uspjeti pokušaj stvaranja suvremenog hrvatskog televizijskog humorizma u kontinuitetu, bez ugledanja na ovu ili na onu televizijsku produkciju“. ⁴³⁷ Hrvatski se narod saživio s glavnim likovima – Karlom Bulićem u ulozi „dotura“ Luigija i njegovom nevjenčanom družicom Bepinom koju je utjelovila Asja Kisić. Dolazili su na naslovnice, a hrvatski mediji vješto su ih iskoristili u

⁴³⁴ Krešo Novosel, „Slušam i gledam“, u: *Zapisi i sjećanja...*, urednici Zlatan Prelog i Nikola Vončina, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb, 2001., str. 173.-174.

⁴³⁵ Nikola Vončina, *Najgledanije emisije 1964.-1971.*, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb, 2003., str. 235.-236., 278.

⁴³⁶ *Vjesnik u srijedu*, 1. 4. 1970., str. 2.

⁴³⁷ *Hrvatski tjednik*, 23. 4. 1971., str. 21.

promociji za izgradnju autoceste Zagreb-Split.⁴³⁸ Smoje i Marušić pomoću humora i ironije ukazali su na brojne nelogičnosti i nepravilnosti u društveno-političkom životu Jugoslavije. Iako je to bilo vrlo opasno, samo postojanje i uspjeh serije dovoljni su za zaključiti kako je jednopartijski sustav bio na izdisaju.

Aktivnosti i napore hrvatskih medija prepoznalo je hrvatsko političko rukovodstvo. Ono je na VI. Kongresu SKH utvrdilo „da se treba suprotstaviti svim tendencijama koje nastoje da se ograniči sloboda i društvena uloga štampe, radija i TV-a“. Zagovarajući samostalnost i slobodu medija, izravno se suprotstavljalo mišljenju političara unutar SKJ koji su htjeli uspostaviti stroži nadzor nad medijima.⁴³⁹ Radijski djelatnik Horvat u skladu s tim izjavljuje: „Bez radija i televizije novo reformsko hrvatsko vodstvo ne bi uspjelo u velikim političkim bitkama koje su tada započele i vodile se za reformu cjelokupnog političkog i gospodarskog sustava, za reformu federacije, za punu ravnopravnost Hrvatske.“⁴⁴⁰ Nije potrebno dugo promišljati da bi se Horvatova tvrdnja ocijenila ispravnom. Dovoljno je prisjetiti se samo značaja Desete sjednice i upitati se bi li ona postala u tolikoj mjeri prepoznatljiv element hrvatskog proljeća da slika s ekrana nije došla u domove hrvatskih građana.

Jedan od najznačajnijih događaja u hrvatskom proljeću zbio se u jesen 1968. godine. Nezadovoljan izborom vijesti za zajednički dnevnik koji su uređivale kolege iz Beograda Bojanić je prekinuo njegovo emitiranje i uveo samostalni središnji program vijesti. Novak smatra kako je to nakon *Deklaracije* „bio najvažniji hrvatski politički, medijski i kulturni događaj“. Generalni je direktor takvo nešto nagovijestio još 1963. uvrštavanjem u programsku shemu emisije „Jučer, danas, sutra“. ⁴⁴¹ Sličan postupak na Radiju proveo je Šibl koji je ranije ukinuo preuzimanje „Vesti u 22 sata“. ⁴⁴² Budući da se kroz takve emisije manipulacijom stvaralo javno mnijenje u Jugoslaviji, jasno je kako se trebalo oduprijeti serviranju ideološko začinjenih informacija. ⁴⁴³ Pridoda li se tome činjenica da je RTV Zagreb u svijetu imala vlastite samostalne dopisnike neovisne o Beogradu, za utvrditi je kako je ideja o stvaranju samostalne hrvatske telegrafske agencije imala realnu podlogu. ⁴⁴⁴ Hrvatsko je političko vodstvo u djelatnicima Radija i Televizije imalo vrijedne suputnike i podupiratelje. U Srbiji je Radioteleviziji Zagreb

⁴³⁸ Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, str. 420.

⁴³⁹ B. Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 604.-605.

⁴⁴⁰ I. Horvat, „Časno smo izvršili svoju zadaću u presudnim godinama Hrvatskog proljeća“, u: *Zapisi i sjećanja...*, str. 84.

⁴⁴¹ B. Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 636.

⁴⁴² I. Bojanić, „Europski iskoraci Radio-televizije Zagreb“, u: *Zapisi i sjećanja...*, str. 15.

⁴⁴³ Zalepugin napominje da to partijskim strukturama nije bilo dovoljno pa je „odmah iza njega na programu obvezno bila neka emisija „ideološko-političkog“ karaktera...“, S. Zalepugin, u: *Zapisi i sjećanja...*, str. 314.

⁴⁴⁴ B. Novak, „O ulozi i važnosti Hine u hrvatskom medijskom prostoru“, u: *Medijska istraživanja*, str. 117.-121.

prišiven dobro znani „lajtmotiv“ – širitelj hrvatskog nacionalizam. U skladu s takvom percepcijom nakon gušenja hrvatskog proljeća konstruirana je optužnica protiv Bojanića. U njoj je rečeno kako je on „najviše doprinio da se Ustanova otvori idejama masovnog pokreta i programski i politički usmjeri prema nacionalizmu i separatizmu“.⁴⁴⁵

Na kraju valja istaknuti određene brojke. U Hrvatskoj je 1961. bilo 451 000 radijskih i 18 000 televizijskih pretplatnika.⁴⁴⁶ Te je godine NR Hrvatska imala 4 159 696 stanovnika. Nikola Vončina izračunao je „da je odnos broja prijarnika prema broju stanovnika bio 1 : 228 te da je samo 1,56% kućanstava posjedovalo televizijski prijarnik“.⁴⁴⁷ 1964. godine bilo je 640 000 prijavljenih radioprijarnika i 85 tisuća televizora, a mjesečna pretplata iznosila je „300 000 dinara za radio i tisuću dinara za televiziju“.⁴⁴⁸ Televiziji je s vremenom porastao značaj, a brojke su se uvelike promijenile. 1971. godine SR Hrvatska imala je 4 426 221 stanovnika. Bilo je 527 925 televizijskih i 796 426 radijskih pretplatnika.⁴⁴⁹ Omjer je bio 1 : 8, a televizor se nalazio u čak 41% kućanstava. 610 sati emitiranja iz 1961. godine poraslo je na 2486 sati u 1971.⁴⁵⁰

⁴⁴⁵ I. Horvat, „Časno smo izvršili svoju zadaću u presudnim godinama Hrvatskog proljeća“, u: *Zapisi i sjećanja...*, str. 86.

⁴⁴⁶ B. Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, str. 515.; Vončina tvrdi da je bilo 18 220 prijavljenih prijarnika., Nikola Vončina, *Najgledanije emisije 1964.-1971.*, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb, 2003., str. 10.

⁴⁴⁷ N. Vončina, *Najgledanije emisije 1964.-1971.*, str. 10.

⁴⁴⁸ I. Bojanić, „Europski iskoraci Radio-televizije Zagreb“, u: *Zapisi i sjećanja...*, str. 13.

⁴⁴⁹ N. Vončina, *Antologija hrvatske radiodrame*, str. 29.

⁴⁵⁰ N. Vončina, *Najgledanije emisije 1964.-1971.*, str. 9.-10.

6. Zaključak

Mentalni sklop prosječnog čovjeka sastoji se od različitih sjećanja i pamćenja. Ona, čak i kada se odnose na život konkretnog pojedinca, podložna su manipulaciji i ideologizaciji. Dok se, primjerice, suočava sa situacijom koja u njega izaziva stres, pojedinac je sklon „hraniti“ se prisjećanjem na slične situacije koje je ranije u svom životu uspješno savladao. To ga jača i ohrabruje. Jednako tako, život određene zajednice obvezuje svakog njezinog člana na poštivanje pojedinih mjesta ili osoba iz prošlosti koje je ta zajednica odabrala za formiranje i učvršćivanje svog identiteta. Iako je historija kao znanost normirala činjenice i na taj način odredila kako, kada i gdje se nešto zbilo, potrebno je biti svjestan kako i ti znanstveno prihvaćeni fakti ustvari proizlaze iz stavova, preferencija i svjetonazora one osobe koja je te događaje zapisala. Zna se da „povijest pišu pobjednici“. U potrazi za sobom, zajednica je spremna određene činjenice reorganizirati na sebi prihvatljiv način. Porazi postaju pobjede, a zločinci junaci. Kao rezultat prekrajanja i politizacije sjećanja javljaju se sukobi između zajednica čija se gledišta međusobno kose. Budući da su važan segment društveno-političkog života, mediji postaju sredstva za stvaranje povijesti.

Upravo se to događalo u Jugoslaviji nakon Drugog svjetskog rata. Mediji su bili kontrolirani i služili su stvaranju zajedničkog identiteta. Službe državne sigurnosti sprečavale su prodiranje u javnost svih onih informacija koje su bile u suprotnosti s od strane režima favoriziranim interpretacijama. Otvaranje svijetu dovelo je do promjena. Izvještavajući o životu na Zapadu, mediji su mijenjali svijest stanovništva i izazvali brigu dogmata na vlasti. Napretkom tehnologije proces globalizacije bilo je nemoguće zaustaviti. Da je život moguć i izvan jednopartijskog sustava, ljudi su znali, a njihova su uvjerenja neprestano jačala tekstovima u listovima te emisijama na radiju i televiziji.

Tisak, radio i televizija u Hrvatskoj sasvim su legitimno nastojali reorganizirati od strane političkog vrha pobrkana sjećanja koja su zatirala nacionalnu povijest. Ugledavši se na europske standarde medijskih kuća izvan Jugoslavije, usavršavali su ljudski kadar i nabavljali visoko kvalitetnu opremu. *Vjesnik*, Radiotelevizija Zagreb i Matica hrvatska postali su obnovitelji nacionalnih osjećaja u hrvatskom narodu. Svojom su aktivnom djelatnošću novinari dali pečat naporima hrvatskog političkog rukovodstva unutar CK SKH i na taj način širili u narodu nacionalnu svijest. Čuvali su od zaborava hrvatski jezik i kulturu te britkim i jasnim stavovima ukazivali na neravnotežan položaj Hrvatske.

Glas Slavonije i *Večernji list* postupali su na sličan način. *Deklaraciju* su osudili, *Desetu* sjednicu podržali, a štrajkašku metodu ocijenili pretjeranom. Studentski štrajk na drugačiji je način opisan u *Hrvatskom sveučilištu* čiji su ga novinari nastojali opravdati. *Vjesnik u srijedu* razvio je istraživačko novinarstvo i bio prozor u svijet popularne glazbe i umjetnosti. U pisanju o životnim navikama mladih uočljiv je sraz između ustaljenih i novih vrijednosti. *Hrvatski tjednik* homogenizirao je Hrvatsku. Izraženije je u njemu nego u drugim novinama bila izražena nacionalna komponenta. Kada se tome pridoda i sve veća neovisnost RTV-a Zagreb, jasno se može konstatirati kako su mediji u Hrvatskoj doprinijeli širenju ideja reformskog krila unutar CK SKH. Na taj su način uzvratili političkom rukovodstvu koje im je pružilo mogućnost da se potpuno ostvare. Imajući sve to u vidu, ne može se pobjeći od zaključka kako status koji danas uživaju nositelji hrvatskog proljeća u politici i novinarstvu nije onakav kakav bi trebao biti. Trebali bismo kao zajednica poraditi na tome.

7. Literatura

1. Assmann, Jan, „Kultura sjećanja“, u knj. *Kultura pamćenja i historija*, prir. M. Brkljačić, S. Prlenda, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2006., str. 45-78.
2. Bajsić, Zvonimir, „Kamo smjera radiodrama“, u: *Zapisi i sjećanja: zbornik tekstova djelatnika Radio Zagreba/Radio-televizije Zagreb/Hrvatske radiotelevizije: u povodu 75. obljetnice Hrvatskog radija i 45. obljetnice Hrvatske televizije*, urednici Zlatan Prelog i Nikola Vončina, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb, 2001., str. 1.-3.
3. Baletić, Milovan, *Hrvatska simultanka*, Naklada Pavičić, Zagreb, 2003.
4. Batović, Ante, „Titova Jugoslavija i Ujedinjeno Kraljevstvo za vrijeme Hrvatskog proljeća“, u: *Hrvatsko proljeće 40 godina poslije*, ur. Tvrtko Jakovina, Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, Filozofski fakultet, Fakultet političkih znanosti, Pravni fakultet, Zagreb, 2012., str. 77.-92.
5. Bernays, Edward Louis, *Kristaliziranje javnog mišljenja*, Visoka škola za odnose s javnošću i studij medija „Kairos“, Zagreb, 2013.
6. Bilandžić, Dušan, *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb, 1999.
7. Bjelousov, Saša, „Sto naličja nasmijanog lica“, u: *Zapisi i sjećanja: zbornik tekstova djelatnika Radio Zagreba/Radio-televizije Zagreb/Hrvatske radiotelevizije: u povodu 75. obljetnice Hrvatskog radija i 45. obljetnice Hrvatske televizije*, urednici Zlatan Prelog i Nikola Vončina, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb, 2001., str. 7.-10.
8. Bojanić, Ivo, „Europski iskoraci Radio-televizije Zagreb“, u: *Zapisi i sjećanja: zbornik tekstova djelatnika Radio Zagreba/Radio-televizije Zagreb/Hrvatske radiotelevizije: u povodu 75. obljetnice Hrvatskog radija i 45. obljetnice Hrvatske televizije*, urednici Zlatan Prelog i Nikola Vončina, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb, 2001., str. 11.-20.
9. Bojić, Marinko, „Lijepih 38 RTV godina“, u: *Zapisi i sjećanja: zbornik tekstova djelatnika Radio Zagreba/Radio-televizije Zagreb/Hrvatske radiotelevizije: u povodu 75. obljetnice Hrvatskog radija i 45. obljetnice Hrvatske televizije*, urednici Zlatan Prelog i Nikola Vončina, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb, 2001., str. 21.-25.
10. Brkljačić, Maja, Prlenda, Sandra, „Zašto pamćenje i sjećanje?“, u knj. *Kultura pamćenja i historija*, prir. M. Brkljačić, S. Prlenda, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2006., str. 9-18.
11. Burke, Peter, *Očevid: upotreba slike kao povijesnog dokaza*, Antibarbarus, Zagreb, 2003.
12. Carr, Edward Hallett, *Što je povijest?*, Srednja Europa, Zagreb, 2004.

13. Dabčević-Kučar, Savka, „Hrvatsko proljeće – 25 godina kasnije“, u zborniku radova *25. obljetnica boljševičkog udara i sjećanje na Hrvatsko proljeće*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Inženjerski biro, Zagreb, 1997., str. 43-58.
14. Dabčević-Kučar, Savka, *'71 : hrvatski snovi i stvarnost*, 1. sv., Interpublic, Zagreb, 1997.
15. Dabčević-Kučar, Savka, *'71 : hrvatski snovi i stvarnost*, 2. sv., Interpublic, Zagreb, 1997.
16. Delić, Mladen, „Radio – televizija – sport“, u: *Zapisi i sjećanja: zbornik tekstova djelatnika Radio Zagreba/Radio-televizije Zagreb/Hrvatske radiotelevizije: u povodu 75. obljetnice Hrvatskog radija i 45. obljetnice Hrvatske televizije*, urednici Zlatan Prelog i Nikola Vončina, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb, 2001., str. 40.-44.
17. Džeba, Krešimir, *Sudbina novinara*, Interpublic, Zagreb, 1998.
18. Fromm, Erich, *Imati ili biti?*, Naprijed, Zagreb, 1986.
19. Gotovac, Vlado, „Skica o Hrvatskom proljeću“, u zborniku radova *25. obljetnica boljševičkog udara i sjećanje na Hrvatsko proljeće*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Inženjerski biro, Zagreb, 1997., str. 87-94.
20. Grbelja, Josip, *Cenzura u hrvatskom novinstvu 1945.-1990.*, Naklada Jurčić, Zagreb, 1998.
21. Hall, Stuart, „Kulturni identitet i filmska reprezentacija“, u: *Kolo*, proljeće 2005., br. 1, Naklada Matice hrvatske, Zagreb, str. 277.-288.
22. Ham, Sanda, *Jezik zagrebačke filološke škole*, Matica hrvatska, Ogranak Osijek, 1998.
23. Haramija, Dragutin, „Ustavne promjene, pravni sustav, aktivnosti Izvršnog vijeća Sabora SRH“, u zborniku radova *25. obljetnica boljševičkog udara i sjećanje na Hrvatsko proljeće*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Inženjerski biro, Zagreb, 1997., str. 63.-81.
24. Hettrich, Ivan, „Kratka ispovijed zaljubljenika u radio i televiziju“, u: *Zapisi i sjećanja: zbornik tekstova djelatnika Radio Zagreba/Radio-televizije Zagreb/Hrvatske radiotelevizije: u povodu 75. obljetnice Hrvatskog radija i 45. obljetnice Hrvatske televizije*, urednici Zlatan Prelog i Nikola Vončina, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb, 2001., str. 76.-82.
25. Horvat, Ivo, „Časno smo izvršili svoju zadaću u presudnim godinama Hrvatskog proljeća“, u: *Zapisi i sjećanja: zbornik tekstova djelatnika Radio Zagreba/Radio-televizije Zagreb/Hrvatske radiotelevizije: u povodu 75. obljetnice Hrvatskog radija i 45. obljetnice Hrvatske televizije*, urednici Zlatan Prelog i Nikola Vončina, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb, 2001., str. 83.-87.
26. Kastratović, Drago, *Proljeće moderne Hrvatske*, Naklada Pavičić, Zagreb, 2002.

27. Kojčinović, Ranka, „Leksička obilježja jezika u novinskim testovima i naslovima“, u: *Hrvatistika*, god. 7., br. 7., prosinac 2014., Filozofski fakultet u Osijeku, str. 39.-50.
28. Koren, Snježana, „Udžbenik iz 1971. i udžbenici o 1971: udžbenički narativi i politike povijesti 1971.-2011., u: *Hrvatsko proljeće 40 godina poslije*, ur. Tvrtko Jakovina, Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, Filozofski fakultet, Fakultet političkih znanosti, Pravni fakultet, Zagreb, 2012., str. 309-332.
29. Lippmann, Walter, *Javno mnijenje*, Naprijed, Zagreb, 1995.
30. Matković, Hrvoje, *Povijest Jugoslavije*, Naklada Pavičić, Zagreb, 1998.
31. Miliša, Zlatko, Nikolić, Gabrijela, „Subliminalne poruke i tehnike u medijima“ u: *Nova prisutnost*, god. 11., br. 2, Kršćanski akademski krug, 2013., str. 293-312.
32. Nora, Pierre, „Između pamćenja i historije. Problematika mjesta“, u knj. *Kultura pamćenja i historija*, prir. M. Brkljačić, S. Prlenda, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2006., str. 21-43.
33. Novak, Božidar, „Uvod“, u zborniku radova *25. obljetnica boljševičkog udara i sjećanje na Hrvatsko proljeće*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Inženjerski biro, Zagreb, 1997., str. 9.-12.
34. Novak, Božidar, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2005.
35. Novak, Božidar, „O ulozi i važnosti Hine u hrvatskom medijskom prostoru“, u: *Medijska istraživanja*, lipanj 2006., god. 12., br. 1, Zagreb, str. 117.-121.
36. Novosel, Krešo, „Slušam i gledam“, u: *Zapisi i sjećanja: zbornik tekstova djelatnika Radio Zagreba/Radio-televizije Zagreb/Hrvatske radiotelevizije: u povodu 75. obljetnice Hrvatskog radija i 45. obljetnice Hrvatske televizije*, urednici Zlatan Prelog i Nikola Vončina, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb, 2001., str. 171.-175.
37. Petriševac, Dinko, „Obilježja novinskih naslova“, u: *Hrvatistika*, god. 3., br. 3., 2009., Filozofski fakultet u Osijeku, str. 31.-38.
38. Radelić, Zdenko, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.
39. Rajić, Višnja, „Samoaktualizacija, optimalna iskustva i reformske pedagogije“, u: *Napredak*, god. 153., br. 2, Hrvatski pedagoško-književni zbor, Zagreb, str. 235.-247.
40. Spehnyak, Katarina, *Javnost i propaganda – Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945.-1952.*, Hrvatski institut za povijest, Dom i svijet, Zagreb, 2002.
41. Sundhaussen, Holm, „Jugoslavija i njezine državne sjednice. Konstrukcija, destrukcija i nova konstrukcija „sjećanja“ i mitova, u knj. *Kultura pamćenja i historija*, prir. M. Brkljačić, S. Prlenda, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2006., str. 239.-284.

42. Supek, Ivan, „Sveučilište u hrvatskom preporodu“, u zborniku radova *25. obljetnica boljševičkog udara i sjećanje na Hrvatsko proljeće*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Inženjerski biro, Zagreb, 1997., str. 21.-39.
43. Šarić, Dubravko, „Jedno magnetoskopsko snimanje“, u: *Zapisi i sjećanja: zbornik tekstova djelatnika Radio Zagreba/Radio-televizije Zagreb/Hrvatske radiotelevizije: u povodu 75. obljetnice Hrvatskog radija i 45. obljetnice Hrvatske televizije*, urednici Zlatan Prelog i Nikola Vončina, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb, 2001., str. 263.-265.
44. Šentija, Josip, „Godine kušnji, godine mijene“, u: *Zapisi i sjećanja: zbornik tekstova djelatnika Radio Zagreba/Radio-televizije Zagreb/Hrvatske radiotelevizije: u povodu 75. obljetnice Hrvatskog radija i 45. obljetnice Hrvatske televizije*, urednici Zlatan Prelog i Nikola Vončina, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb, 2001., str. 266.-284.
45. Škarica, Vlatko, „Hrvatska televizija od „Dobra večer družu Bakariću“ do televizora u svakom domu“, u: *Zapisi i sjećanja: zbornik tekstova djelatnika Radio Zagreba/Radio-televizije Zagreb/Hrvatske radiotelevizije: u povodu 75. obljetnice Hrvatskog radija i 45. obljetnice Hrvatske televizije*, urednici Zlatan Prelog i Nikola Vončina, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb, 2001., str. 292.-299.
46. Šibl, Ivan, „Radiotelevizija Zagreb“, u: *Zapisi i sjećanja: zbornik tekstova djelatnika Radio Zagreba/Radio-televizije Zagreb/Hrvatske radiotelevizije: u povodu 75. obljetnice Hrvatskog radija i 45. obljetnice Hrvatske televizije*, urednici Zlatan Prelog i Nikola Vončina, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb, 2001., str. 285.-289.
47. Tripalo, Miko, *Hrvatsko proljeće*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 2001.
48. Urličić, Ivo, „Putevi Hrvatske radiotelevizije od Jurišićeve 4 – Šubićeve 20 – Radničkog doma – Strojbrodogradbenog fakulteta (SBF) do doma HRT-a“, u: *Zapisi i sjećanja: zbornik tekstova djelatnika Radio Zagreba/Radio-televizije Zagreb/Hrvatske radiotelevizije: u povodu 75. obljetnice Hrvatskog radija i 45. obljetnice Hrvatske televizije*, urednici Zlatan Prelog i Nikola Vončina, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb, 2001., str. 300.-302.
49. Veselica, Vladimir, „Ekonomске poruke *Hrvatskog gospodarskog glasnika* i drugih glasila Hrvatskom proljeću“, u zborniku radova *25. obljetnica boljševičkog udara i sjećanje na Hrvatsko proljeće*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Inženjerski biro, Zagreb, 1997., str. 115.-152.
50. Vončina, Nikola, *Antologija hrvatske radiodrame*, Naklada Društva hrvatskih književnika, HKZ – Hrvatsko slovo, Zagreb, 1998.

51. Vončina, Nikola, *Najgledanije emisije 1964.-1971.*, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb, 2003.
52. Zalepugin, Saša, u: *Zapisi i sjećanja: zbornik tekstova djelatnika Radio Zagreba/Radiotelevizije Zagreb/Hrvatske radiotelevizije: u povodu 75. obljetnice Hrvatskog radija i 45. obljetnice Hrvatske televizije*, urednici Zlatan Prelog i Nikola Vončina, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb, 2001., str. 314.-318.
53. Žanić, Ivo, *Kako bi trebali govoriti hrvatski magarci?*, Algoritam, Zagreb, 2009.

8. Izvori

Glas Slavonije, god. XXIV., br. 6728., 2. 3. 1967.
Glas Slavonije, god. XXIV., br. 6730., 4. 3. 1967.
Glas Slavonije, god. XXIV., br. 6735., 10. 3. 1967.
Glas Slavonije, god. XXIV., br. 6741., 17. 3. 1967.
Glas Slavonije, god. XXIV., br. 6743., 19. 3. 1967.
Glas Slavonije, god. XXIV., br. 6746., 23. 3. 1967.
Glas Slavonije, god. XXIV., br. 6747., 24. 3. 1967.
Glas Slavonije, god. XXIV., br. 6748., 25. 3. 1967.
Glas Slavonije, god. XXIV., br. 6749., 26. 3. 1967.
Glas Slavonije, god. XXIV., br. 6750., 28. 3. 1967.
Glas Slavonije, god. XXIV., br. 6751., 29. 3. 1967.
Glas Slavonije, god. XXIV., br. 6752., 30. 3. 1967.
Glas Slavonije, god. XXIV., br. 6753., 31. 3. 1967.
Glas Slavonije, god. XXVII., br. 7597., 7. 1. 1970.
Glas Slavonije, god. XXVII., br. 7599., 9. 1. 1970.
Glas Slavonije, god. XXVII., br. 7602., 13. 1. 1970.
Glas Slavonije, god. XXVII., br. 7603., 14. 1. 1970.
Glas Slavonije, god. XXVII., br. 7605., 16. 1. 1970.
Glas Slavonije, god. XXVII., br. 7606., 17. i 18. 1. 1970.
Glas Slavonije, god. XXVII., br. 7608., 20. 1. 1970.

Glas Slavonije, god. XXVII., br. 7610., 22. 1. 1970.
Glas Slavonije, god. XXVII., br. 7611., 23. 1. 1970.
Glas Slavonije, god. XXVII., br. 7612., 24. 1. 1970.
Glas Slavonije, god. XXVII., br. 7614., 27. 1. 1970.
Glas Slavonije, god. XXVII., br. 7617., 30. 1. 1970.
Glas Slavonije, god. XXVIII., br. 8154., 1. 11. 1971.
Glas Slavonije, god. XXVIII., br. 8155., 2. 11. 1971.
Glas Slavonije, god. XXVIII., br. 8156., 3. 11. 1971.
Glas Slavonije, god. XXVIII., br. 8161., 9. 11. 1971.
Glas Slavonije, god. XXVIII., br. 8168., 17. 11. 1971.
Glas Slavonije, god. XXVIII., br. 8171., 20. 11. 1971.
Glas Slavonije, god. XXVIII., br. 8173., 23. 11. 1971.
Glas Slavonije, god. XXVIII., br. 8174., 24. 11. 1971.
Glas Slavonije, god. XXVIII., br. 8175., 25. 11. 1971.
Glas Slavonije, god. XXVIII., br. 8176., 26. 11. 1971.
Glas Slavonije, god. XXVIII., br. 8177., 27. – 30. 11. 1971.
Glas Slavonije, god. XXVIII., br. 8178., 1. 12. 1971.
Hrvatski tjednik, god. I., br. 1., 16. 4. 1971.
Hrvatski tjednik, god. I., br. 2., 23. 4. 1971.
Hrvatski tjednik, god. I., br. 3., 30. 4. 1971.
Hrvatski tjednik, god. I., br. 4., 7. 5. 1971.
Hrvatski tjednik, god. I., br. 5., 14. 5. 1971.
Hrvatski tjednik, god. I., br. 8., 4. 6. 1971.
Hrvatski tjednik, god. I., br. 12., 2. 7. 1971.
Hrvatski tjednik, god. I., br. 18., 20. 8. 1971.
Hrvatski tjednik, god. I., br. 32., 26. 11. 1971.
Hrvatski tjednik, god. I., br. 33., 3. 12. 1971.
Hrvatsko sveučilište, god. I., br. 1., 18. 3. 1971.
Hrvatsko sveučilište, god. I., br. 5., 15. 4. 1971.
Hrvatsko sveučilište, god. I., br. 7/8., 29. 4. 1971.
Hrvatsko sveučilište, god. I., br. 27., 17. 11. 1971.
Hrvatsko sveučilište, god. I., br. 28/29., 24. 11. 1971.
Jutarnji list, god. XVIII., br. 6125., 28. 8. 2015.
Večernji list, god. IX., br. 2369., 18. 3. 1967.

Večernji list, god. IX., br. 2370., 20. 3. 1967.
Večernji list, god. IX., br. 2371., 21. 3. 1967.
Večernji list, god. IX., br. 2372., 22. 3. 1967.
Večernji list, god. IX., br. 2373., 23. 3. 1967.
Večernji list, god. IX., br. 2374., 24. 3. 1967.
Večernji list, god. IX., br. 2375., 25. 3. 1967.
Večernji list, god. IX., br. 2376., 27. 3. 1967.
Večernji list, god. IX., br. 2377., 28. 3. 1967.
Večernji list, god. XIV., br. 3232., 16. 1. 1970.
Večernji list, god. XIV., br. 3233., 17. i 18. 1. 1970.
Večernji list, god. XIV., br. 3234., 19. 1. 1970.
Večernji list, god. XIV., br. 3235., 20. 1. 1970.
Večernji list, god. XIV., br. 3236., 21. 1. 1970.
Večernji list, god. XIV., br. 3237., 22. 1. 1970.
Večernji list, god. XV., br. 3798., 23. 11. 1971.
Večernji list, god. XV., br. 3799., 24. 11. 1971.
Večernji list, god. XV., br. 3800., 25. 11. 1971.
Večernji list, god. XV., br. 3801., 26. 11. 1971.
Vjesnik u srijedu, god. XIX., br. 928., 11. 2. 1970.
Vjesnik u srijedu, god. XIX., br. 929., 18. 2. 1970.
Vjesnik u srijedu, god. XIX., br. 930., 25. 2. 1970.
Vjesnik u srijedu, god. XIX., br. 935., 1. 4. 1970.
Vjesnik u srijedu, god. XIX., br. 936., 8. 4. 1970.
Vjesnik u srijedu, god. XIX., br. 942., 20. 5. 1970.
Vjesnik u srijedu, god. XIX., br. 958., 9. 9. 1970.
Vjesnik u srijedu, god. XX., br. 975., 6. 1. 1971.
Vjesnik u srijedu, god. XX., br. 977., 20. 1. 1971.
Vjesnik u srijedu, god. XX., br. 1020., 17. 11. 1971.
Vjesnik u srijedu, god. XX., br. 1021., 24. 11. 1971.
Vjesnik u srijedu, god. XX., br. 1022., 1. 12. 1971.

Internet

<http://www.books.hr/kolumne/criticize-this-409/esej-u-potrazi-za-identitetom>, zadnji put posjećeno 7. studenoga 2015., 3:42 sati;

<http://www.culturenet.hr/default.aspx?id=57286>, zadnji put posjećeno 7. studenoga 2015., 3:44 sati;

<http://www.zakon.hr/z/38/Zakon-o-medijima>, zadnji put posjećeno 7. studenoga 2015., 3:45 sati;

<http://www.hrt.hr/326/povijest/povijest-hrt-a-2>, zadnji put posjećeno 7. studenoga 2015., 3:46 sati

Hrvatsko proljeće

„Šezdesete“, epizoda 1., „71.“, epizoda 2., „Čisti računi“, epizoda 3., „Između nacionalizma i unitarizma“, epizoda 4., „Višeglasja“, epizoda 5., „Prebrojavanje“, epizoda 6., *Hrvatsko proljeće*, urednik Hrvoje Klasić

Naše malo misto

„Avijatičar“, epizoda 1., „Sodoma i Gomora“, epizoda 2., „Prid neveru“, epizoda 3., „Ko je više da“, epizoda 4., „Zove obnova“, epizoda 5., „Proljetni kros“, epizoda 6., „U čast tebi, dobrotvore naš“, epizoda 7., „Šporka posla“, epizoda 8., „Borbena ponoćka“, epizoda 9., „Hidalgo gre u raj“, epizoda 10., „Najteža bitka“, epizoda 11., „Altroke Kalifornija“, epizoda 12., „Veliko putovanje“, epizoda 13., *Naše malo misto*, autor Miljenko Smoje, redatelj Daniel Marušić

9. Prilozi

30 III 1947

DANA U DAN

OSJEĆANI, KAKO ŽIVITE DANAS?

NISMO OPTEREĆENI DEKLARACIJOM

Razgovarali smo s Nadom i Đurom Đukićem iz Ulice Fedje Milića broj 2

Neki sliku iz života uvjerljiva ostale u sjećanju.
 — Govorila sam đacima u trašnoj seoskoj školi i držala nad glavom klobuk. . .
 — Dvije sam košulje imao, rat samo što je prošao. Jednu sam dao malom đaku, dovela ga mati u školu priječi duboki snijeg, tamo u Bani došla djeca, nove brige, nove radosti, jedan zreli, puni život.
 Nada i Đuro Đukić zajednički se sjećaju dana, kad su spavali u jednoj starijoj kući, bilo je hladno, a nad njima mjesec. Bilo je i teško i lijepo. Dvoje mladih ljudi s mnogo ljubavi za svoj poziv. Kasnije su došla djeca, nove brige, nove radosti, jedan zreli, puni život.
 Đuro Đukić, 38 godina, direktor je SUP «Đuro Đaković». Nada Đukić, 35 godina, učiteljica je u osnovnoj školi «Rade Končar». Djevojčica Jasenka ide u osmi, a Vesna u četvrti razred osnovne škole. Roditelji su prosvjetni radnici.

Mandić, Leko, nastavničko vijeće

— Da odmah kažem, u ovih 16 godina koliko smo zajedno, mojoj ženi nitko nije oprao rublje, nikad nismo imali kućnu pomoćnicu. Sve ona to sama. I kuha i studira na Pedagoškoj akademiji i nastoji da prusave od sebe na radnom mjestu. Ja kući zaista nemam nikakvih problema. Ali sam inače neprestano gaziran. Baš prošle nedjelje, Mandić, Leko, predavanja, sastanci nastavičkog vijeća, sve se to tako vrtilo za drugim, a naš je poziv tav, neprestano moramo biti u toku s djecom.

— Ja radim vrlo nezgodno. U osrednjoj smjeni. Nikad da ručam s djevojčicama. Moj je ručak obično oko 16 sati popodne. Rad u školi je naporan. Velika odjeljenja 40 i više učenika, prostora malo,

i brigama mora ponekad da si «ventila», da si da odzeka, zar ne? Potvrdio je to obotran snijeg.
 — Pa da, nikad smo malo ni ni. Ali, postoji među nama i razumijevanje. Kad spavamo, kad vojske na spavanje, kad mi mo onda popićamo. Onako. Svako kaže što mu je na srcu, čudo problem! Najednom n

razred se ne može ni provjetriti, jer već počinje druga smjena. Pa kod

OBITELJ ĐUKIĆI: Slobodno vrijeme provode ili uz televizorima

kuće posla za kuću i za školu. Pripreme oduzimaju mnogo vremena, isto tako ispravljanje zadaća, uvijek se nešto mijenja u nastavnom programu, proširuje se. Moram neprekidno biti u toku. Srećom djevojčice su nam dobre, same se kod kuće snalaze, već su velike dobri đaci i s njima nemamo problema.

— Tako čovjek zaokupljen poslom

Za 16 godina koliko među nama nije pa

Ono svako

Stavka na aktivni kućnog budžeta izn kog mjeseca 176.00 Bilo bi manje da direktor. Oke 30.00 ko 25.000 na režijak za auto. Ostano raspodijeli i tni. U razgovoru mjedbe na snabdeju grada. Sa snabdjevena, us i sa mesnicom, rijetko se možilitetna roba. Ićena svim mma, a najmanU porodici

USKORO

ČARUGA SE ODRIČE SVOJE ŽENE

I radost mora

Prilog 1., Naslov i slika nasmiješene obitelji kao oružja u borbi protiv Deklaracije

Prilog 2., Novinari kuće Vjesnik na valu liberalizacije na zanimljiv način progovaraju o dotad zabranjivanim temama

Prilog 3., Navike mladih Britanaca našle su se na nalovnici VUS-a

Prilog 4., Pravilo svih dnevnih i tjednih novina glasi: Tito na naslovnicu!

Prilog 5., Dio VUS-ove reportaže o „hipijima“

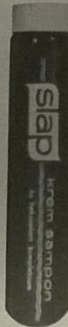
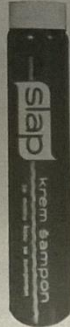
izaberite šampon koji rješava Vaš problem

paleta **slap** novo
krem šampona

vašoj
kosi
potreban
je
odgovarajući
šampon

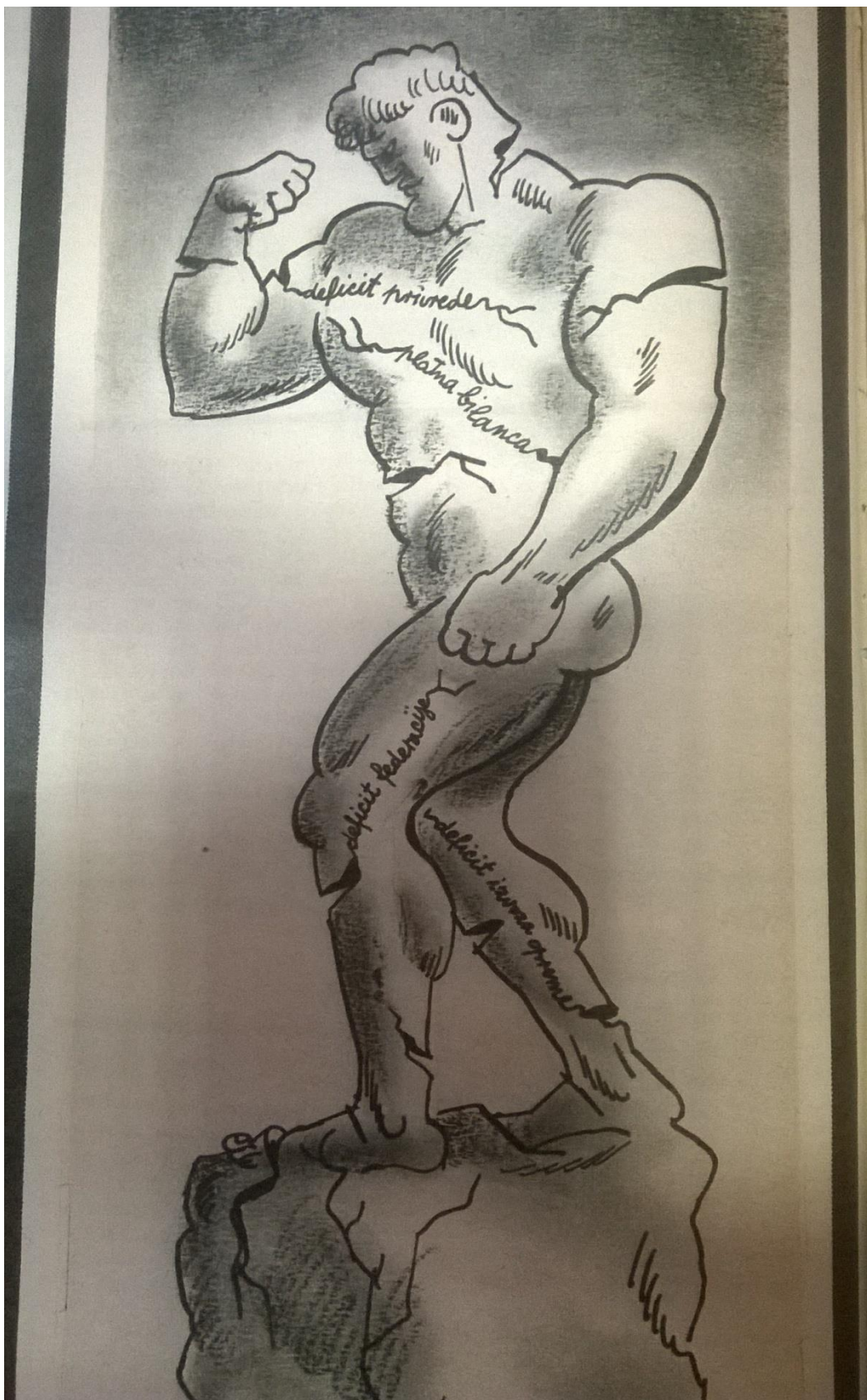
izaberite:

porodični šampon višestrukog djelovanja	neutralni šampon sa ekstraktom brezove kore	ako imate masnu kosu	ako imate suhu kosu	ako imate perut	ako imate osjetljivu kosu
					
slap sa heksaplant kompleksom	slap sa ekstraktom breze	slap sa sumporom	slap sa lanolinom	slap protiv peruti	slap sa ekstraktom kamilice

KOZMETIKA
AKVATAN
SAPONIA OSJEK

**SAPONIA - lansira na tržište najnovija naučna dostignuća u
zmetici kože: za svaki problem kose posebno rješenje —
SLAP KREM ŠAMPON, jer svaka kosa treba određenu njegu**

Prilog 7., Srednjoročni plan razvitka prikazan uz ogromnu dozu ironije

HRVATSKI TJEDNIK

novine za kulturna i društvena pitanja

NAKLADA MATICE HRVATSKE
zagreb,
30. travnja 1971.
godina 1
broj 3
cijena 2 dinara

*Svojim
čitateljima
i prijateljima
čestitamo*

1.

svibnja

300. OBLJETNICA POGIBIJE PETRA ZRINSKOG I FRANA KRSTE FRANKOPANA

Prilog 8., Omiljeni junaci Hrvatskog tjednika bili su P. Zrinski i F. K. Frankopan

Prilog 9., Najvažniji projekti za prometnu homogenizaciju hrvatskog prostora